LAISVĖ

RUGSĖJIS
1974

ŠIAME NUMERYJE:

Dr. Vytautas Vardys
BREŽNEVO TAUTYBIŲ POLITIKA IR LIETUVA

Dr. Antanas Maceina
BŪSIMOJI MŪSŲ VEIKLA, JOS KRYPTYS, UŽDAVINIAI IR BŪDAI

Kun. Juozas Grabys
ATEITIES VALSTYBĖS VIZIJA KULTŪRINĖJE - RELIGINĖJE SRITY

Dr. Feliksas Palubinskas
ATEITIES LIETUVOS EKONOMIJA

Juozas Kojelis
LFB SUVAŽIAVIMAS IR SVEIKINIMAI

Dr. Antanas Musteikis
LITERATŪRA IR VISUOMENĖ

Vytautas Volertas
GAL PAMIRŠOTE KAI KĄ

KRITIŠKI ŽVILGSNIAI

Nr. 61 (98)

LFB VYR. TARYBA
6441 S. Washtenaw Ave.
Chicago, Ill. 60629

Dr. Kazys Ambrozaitis, pirm.
Chesterton, Ind.

Dr. Zigmas Brinkis,
Los Angeles, Calif.

Dr. Antanas Klimas,
Rochester, N.Y.

Dr. Česius Kuras,
Windsor, Ont., Kanada

Dr. Vytautas Majauskas,
Southfield, Mich.

Juozas Mikonis,
Cleveland, Ohio

Pilypas Narutis,
Chicago, Illinois

Viktoras Naudžius,
Chicago, Illinois

Antanas Sabalis,
Woodhaven, N.Y.

LFB Vyr. Tarybai taip pat priklauso Kraštų pirmininkai ir "Į Laisvę" redaktoriai.

Europos LFB kreipiasi į biuletenio redaktorę Aliną Grinienę:

Mrs. Alina Grinius
Diamantstr. 7
8 Muenchen 50
West Germany

JAV ir Kanados LFB Centro Valdyba:

Leonardas Valiukas, pirmininkas
Post Office Box 75893
Los Angeles, Calif. 90075

Žibutė Brinkienė, vicepirm.

Laima Kulnienė, vicepirm.

Edmundas Arbas, vicepirm.

Balys Graužinis, vicepirm.

P. Algis Raulinaitis, iždin.

Jonas Prakapas, sekretorius

Rankraščiai, nuotraukos, knygos ir kita medžiaga sekančiam numeriui siunčiami šiuo adresu:

Mr. Vytautas Volertas
405 Leon Ave.
Delran, N.J. 08075

- **Atnaujinkite "Į LAisvę' žurnalo prenumeratą!**
- **Padarykite tai dar šiandien!**

Metinė Į LAISVĘ žurnalo prenumerata Australijoje, JAV-se ir Kanadoje — $7.00 metams, visur kitur — $5.00; atskiro numerio kaina $2.50; užsakymus ir prenumeratą siųskite administracijos adresu:

ALEKSAS KULNYS
7034 Hartcrest Drive
Rancho Palos Verdes, California
90274

Spaudžia TĖVŲ PRANCIŠKONŲ spaustuvė, 341 Highland Blvd., Brooklyn, N.Y. 11207

Į LAISVĘ

POLITIKOS ŽURNALAS
1974 — RUGSĖJIS — Nr. 61 (98)

Redaktoriai/Editors

ANATOLIJUS KAIRYS
8457 South Pulaski Road
Chicago, Illinois 60652

LEONARDAS VALIUKAS
Post Office Box 75893
Los Angeles, California 90075

VYTAUTAS VOLERTAS
405 Leon Avenue
Delran, New Jersey 08075

Šio numerio redaktorius/ Editor of this issue —
ANATOLIJUS KAIRYS

Šio numerio kalbos taisytoja/ Language stylist of this issue —
ALĖ RŪTA - ARBIENĖ
Santa Monica, California

Administratorius/Circulation Manager —
ALEKSAS KULNYS
7034 Hartcrest Drive
Rancho Palos Verdes, California 90724

TURINYS

Laiškai redaktoriui 2

LFB suvažiavimo programa 3

Dr. V. Vardys — Brežnevo tautybių politika ir Lietuva 4

Dr. A. Maceina — Būsimoji mūsų veikla, jos kryptys, uždaviniai ir būdai 22

Kun. J. Grabys — Ateities valstybės vizija kultūrinėje - religinėje srityje 46

Dr. F. Palubinskas — Ateities Lietuvos ekonomija 53

J. Kojelis — Suvažiavimo užbaigiamasis posėdis ir sveikinimai 59

Dr. A. Musteikis — Literatūra ir visuomenė .. 65

V. Volertas — Gal pamiršote kai ką 79

A. — Dviejų vedamųjų analizė 84

JAV LB Kultūros Tarybos sąstatas 87

Nuotraukos 45, 58, 61, 64, 88 psl. — A. Gulbinsko

"Į LAISVĘ" — lietuvių politikos žurnalas.
Leidžia **LIETUVIŲ FRONTO BIČIULIŲ** sąjūdis.

"Į LAISVĘ" (Toward Freedom), Lithuanian magazine of politics, published three times a year by the **Friends of the Lithuanian Front.**

Straipsniai, autoriaus pasirašyti pavarde, slapyvardžiu ar inicialais, nebūtinai reiškia ir redakcijos nuomonę.

LAIŠKAI REDAKTORIUI

Bendravimas su kraštu

"**Į Laisvę**" *žurnalo 1974 metų pirmojo numerio redaktorius puikiai padarė, įdėdamas porą straipsnių apie bendravimą su kraštu (A. Kairio straipsnį ir ištrauką iš pašnekesio su dr. A. Maceina, kuris buvo paskelbtas 1968 metais). Geros yra ir LFB Centro valdybos iždininko P.A. Raulinaičio gairės bendravimui su pavergtu kraštu. Kiekvienas geros valios lietuvis, kuris tik pagalvojo vykti komunistų pavergton Lietuvon, turėtų visą tai bent keletą kartų perskaityti. Labai abejoju, ar kitas iš redaktorių būtų turėjęs drąsos tai paskelbti.*

Dr. K. Šalčiūnas
Chicago, Ill.

* *Ne vienas iš Bičiulių man rašė prieš 1974 metų poilsio ir studijų savaitę: "Neduok ten vietos temai* **bendravimui su pavergtu kraštu!** *Tai erzina žmones (!? L. V.) Jei jau kuris klausimas erzina žmones, reiškia, kad ta problema dar neišspręsta. Tai temai studijų savaitėje nebeskyriau vietos, nes pakankamai jos buvo skirta* "**Į Laisvę**" *žurnalo 1974 metų birželio numeryje. Mano supratimu, yra labai puikūs mano bičiulio P. A. Raulinaičio siūlymai tuo klausimu (žiūr.* "**Į Laisvę**" *žurnalo 1974 metų birželio numerį, 57 pusl.). Anot dr. A. Maceinos, kiekvienas, kuris lankosi komunistų pavergtoje Lietuvoje "yra arba naivus, arba smalsus, arba turi simpatijų valdantiesiems arba yra vedamas gilaus asmeninio sentimento". Visus tuos "mezgamus ryšius" su pavergtu kraštu dr. A. Maceina vertina "kaip nesusigaudymą ir todėl nesubrendimą laiko dvasiai ir komunistinei taktikai suprasti". Mano siūlymas suaugusiems lietuviams, kurie dėl vienos ar kitos priežasties vyksta kelių dienų vizitams į komunistų pavergtą Lietuvą, paaukoti lygiai tokią pat sumą Lietuvos laisvinimo darbui (VLIK-ui, LB-nei, ALT-ai ar kit.), kurią išleidžia kelionei į kraštą (įskaitant ir pavergtą Lietuvą), kurį A. I. Solženicynas pavadino* **The Gulag Archipelago.**

Leonardas Valiukas
Los Angeles, Calif.

* *Pagirtini LFB Los Angeles sambūrio nariai už organizuojamus savo politinių studijų savaitgalius. Paskutiniojo metu (1974.I.26 - 27) vienas iš simpoziumų buvo skirtas VLIK-o temoms.* "**Į Laisvę**" *žurnalas (1974 metų birželio numeris) skiria tam daug vietos —* **75 - 94 pusl.** *Ten VLIK-o žmonės ras šimtus puikių patarimų, sugestijų bei rekomendacijų. Tai tikros "aukso kasyklos" VLIK-ui!*

Vytautas Petrionis
Cleveland, Ohio

Europos L. F. Bičiuliai — mažas rezistencinis būrelis nepalūžo, nepavargo, bet tęsia kovą už lietuvybės išlaikymą ir Lietuvos laisvę.

Mažas: apjungia 45 asmenis, iš jų 27 yra įvairių lietuviškų bei tarptautinių sambūrių nariai ir vadovai, vien Lietuvių Bendruomenėje dirba 19 aktyvių, vadovaujančių bičiulių, 16 bendrauja spaudoje, 18 paskaitininkų, 7 dirba pastoviai su jaunimu ir t.t. Išimkim juos iš lietuviško gyvenimo, ir kas beliks . . .

Alina Grinienė
Muenchen, Vokietija

LIETUVIŲ FRONTO BIČIULIŲ VISUOTINIO SUVAŽIAVIMO

PROGRAMA

1974 m. gegužės 25 - 26 d.d.
Jaunimo Centras, Čikagoje

ŠEŠTADIENIS, gegužės 25 d.

8:30 — Registracija
9:00 — Uždaras LFB posėdis
12:00 — Bendri pietūs
1:00 — Dr. Vytauto Vardžio paskaita: "Brežnevo tautybių politika ir Lietuva" (žiūrėk 4 p.).

3:00 — Dr. Antano Maceinos paskaita: "Būsimoji mūsų veikla, jos kryptys, uždaviniai ir būdai" (žiūrėk 22 p.).

7:30 — Pobūvis: vaišės, "Vytis" Neo Lituania Jr. orkestras, rašyt. A. Barono ir svečių iš Hamiltono humoristika

SEKMADIENIS, gegužės 26 d.

8:30 — Uždaras LFB posėdis
11:00 — Pamaldos už žuvusius laisvės kovose Tėvų Jėzuitų koplyčioje
12:15 — Simpoziumas tema "Ateities valstybinės santvarkos vizija" (žiūrėk 46 ir 53 p.p.)

3:00 — Iškilmingas posėdis ir LFB Credo paskelbimas (žiūrėk 59 p.)

4:00 — Vaidinimas: Anatolijaus Kairio 3 v. drama ŽMOGUS IR TILTAS, stato Hamiltono dramos sambūris "Aukuras", rež. Elena Dauguvietytė - Kudabienė.

"Į Laisvę" redakcija laukia skaitytojų pasisakymų žurnale keliamomis problemomis. Įdomesni laiškai bus skelbiami. Tačiau redakcijai turi būti žinomas laiško autoriaus vardas, pavardė ir adresas. Spausdinant gali būti naudojamas ir slapyvardis. Anoniminių autorių laiškai, nežiūrint jų vertės, nebus spausdinami.

"Į LAISVĘ" žurnalo kitas numeris išeis gruodžio pabaigoje.

- Tą numerį redaguoja Vytautas Volertas
- Jo adresas yra šis:

Mr. Vytautas Volertas
405 Leon Avenue
Delran, New Jersey 08075

TAUTYBIŲ POLITIKA IR LIETUVA

DR. VYTAUTAS VARDYS

Per paskutiniuosius devynis šimtus metų Lietuvos valstybės likimui ir lietuvių tautos išsivystymui daugiausiai įtakos turėjo vokiečių - rusų ekspansinių jėgų susidūrimas Baltijos erdvėje. Po kelių kovos ir koalicijos periodų — epochinį konfliktą laimėjo Rusija ir nuo 1944 metų Lietuva vėl atsidūrė ne tik Rusijos orbitoje, bet ir naujos, šį kartą sovietinės, Rusijos valstybės ribose. Dar daugiau, šį kartą ir demografiškai Lietuva rusų jau buvo supama, tūkstančiais perkeltų į senąją Donelaičio tėvynę, kitados apgyventą prūsų, lietuvių ir vokiečių.

Lietuvos dabartinį vystymąsį ir jos politinę ateitį todėl, vokiečiams pralaimėjus, lemia jau ne vokiškieji, ar iš viso vakarietiškieji, veiksniai, ar rusų-vokiečių jėgų balansas, kaip tai anksčiau istorijoje yra buvę, bet rusiškieji, t.y. tie patys, kurie daro įtakos visos Sovietų Sąjungos kaitai. Reikia identifikuoti tris tokius veiksnius. Pirmasis — Sovietų visuomenės vidinė evoliucija ir sovietų valdančiojo elito vidaus politika. Antrasis — yra tarptautinė politika ir veiksmai, kurie daro įtakos Sovietų Sąjungos vidaus vystymuisi ir vidaus politikai. Trečiasis, nors minimas paskiausiai, — iš tiesų yra gal pats svarbiausias. Jis yra grynai lietuviškas. Tai yra patsai Lietuvos vidinis keitimasis, lietuvių tautos pažiūros ir siekimai, Lietuvos žmogaus charakteris. Visi šie trys veiksniai yra glaudžiai tarpusavyje susiję. Juos tačiau ir reikia, ir galima nagrinėti atskirai. Esamo laiko ribose šiandien koncentruosimės svarstyti pirmąjį veiksnį, teisingiau, tą veiksnį ryšy su Lietuva, gi dar preciziškiau temą aptariant, tą sovietų vidaus politikos aspektą, kurį vadiname tautybių politikos vardu.

TAUTYBIŲ POLITIKA PERSPEKTYVOJE

Tautybių politika yra sovietų vidaus politikos aspektas, pritaikomas ne-rusiškoms didžiulės sovietų valstybės provincijoms. Toji politika todėl yra sovietų vidaus politikos koncentratas. Tačiau iki šiol jinai maža susilaukė Vakaruose dėmesio, nors per paskuti-

DR. VYTAUTAS VARDYS, Norman, Oklahoma, Oklahomos universiteto politinių mokslų profesorius, visuomenininkas, laikraštininkas, lietuvių katalikų veikėjas.

niuosius penkis ar pan. metus, labiau įvertinant tautinio klausimo svarbą, pasidarė svarbu pačioje Amerikoje: imta daugiau tautine sovietų politika domėtis ir jos reikšmę vertinti. Pradinis nesidomėjimas, žinoma, reiškė ir nesidomėjimą nerusiškosiomis Sovietų Sąjungos tautomis. Tautybių politika, reikia pridėti, kad nebūtų neaiškumų nesiriboja kultūriniu ar lingvistiniu plotu, kaip tai dažnai manoma, bet apima politinį bei administracinį, stipriai įjungia ekonominį bei demografinį vystymosi barą.

Norint sovietinę tautybių politiką tinkamai suprasti, reikia ją analizuoti iš istorinės perspektyvos. Toji perspektyva veda į du sovietinės valstybės šaltinius: marksizmą ir istorinę Rusijos valstybę. Marksas skelbė proletarinį internacionalizmą. Socialinės organizacijos, įimant valstybę, pagrindu jisai laikė socialinę klasę, todėl tautos kaip socialinės sąrangos vieneto jisai nevertino. Tautas jis laikė esant grynai socialinės prigimties ir todėl išnyksiančias socialiniams konfliktams pasibaigus. Todėl ankstyvos veiklos metu Rusijos bolševikai tautinio klausimo irgi nevertino ir, iš vis, neturėjo tautiniu klausimu nusistatymo. Įgiję valdžią jie turėjo tautybių programą improvizuoti. Programos reikėjo, kadangi pasirodė, jog be tautinės problemos išsprendimo, negalima tikėtis sovietinės jėgos įgyvendinimo, t.y. išlaikymo ir suorganizavimo. Tai labai svarbus Rusijos komunistams valstybės išsivystymo ir valdymo aspektas, kurį reikia nuolat laikyti prieš akis. Problemos esmė neglūdėjo Rusijos gyventojų tautiniame įvairume. Kaip teisingai ir įžvalgiai rašo sovietinis autorius I. M. Kislitsin, Sovietų Sąjungą buvo reikalinga suorganizuoti federatyviniu, t.y. tautiniu administraciniu pagrindu ne dėl to, kad sovietų šalis buvo daugiatautė, bet dėl to, kad egzistavo tautinis klausimas. Pačios svarbiausios imperijos tautybės kėlėsi laisvam ir nepriklausomam gyvenimui. Norint jas laimėti arba bent apvaldyti, reikalinga buvo prisivilioti, arba sau palenkti, jų nacionalizmą. Tai buvo padaryta labai gudriu, pasakyčiau, geniališku būdu: suorganizuojant administracinę krašto santvarką etniniu plotu, t.y. tautybės principo pagrindu, bet visą visose srityse sprendimų darymo galią, t.y. visą suverenumo jėgą paliekant centralizuotos ir disciplinuotos komunistų partijos rankose. Šis dvilypiškumas sudaro sovietinę tautinio klausimo sprendinio esmę.

Žvelgdami iš istorinės rusų valstybės vystymosi perspektyvos, turime pažymėti, kad Spalio revoliucija siekė nutraukti rusų valstybės vad. "tautų kalėjimo" tradiciją ir suorganizuoti revoliucinę komunistišką valstybę nauju, internacionaliniu pagrindu. Tikėjimas marksistine ateities vizija tuo metu buvo didelis. Marksistiniai pasaulėžiūriniai pasaulinės revoliucijos ir radikalaus visuomenės perorganizavimo siekiai dominavo, arba bent taip rodėsi, ne tik vidaus, bet ir užsienio politikoje. Dar prieš porą dešimčių metų Sir John Maynard savo įdomioje knygoje apie Sovietų Sąjungą lygino ją su graikų dievu Janus, kuris turėjo du veidu. Juos sukinėdamas, jis klaidindavo stebėtojus. Taip ir Rusija, Maynard rašė, yra dviveidė, iš vienos pusės revoliuciniai marksistinė, iš kitos tradiciniai tautinė valstybė. Amerikoje dirbęs ir miręs rusas sociologas Nicholas S. Timasheff 1946 metais išleistoje knygoje rašė, jog su Spalių revo-

liucija Rusija metė savo tradicinį nacionalistinį kelią, pasukdama į marksistinį internacionalizmą, bet kad nuo maždaug 1934 metų jinai nuo to internacionalizmo nusigrįžo. "Iš naujo pasukdama nacionalistine kryptimi", jisai rašė, "Rusija įrodė, kad savo tautinės sielos gelmėse jinai niekad nebuvo atsisakiusi savo istorinio kelio, nuo kurio ji atrodė buvo nusisukusi 1917 metais".[1].

Kas yra tas istorinis Rusijos kelias? Čia citavome Timasheffą ne dėl to, kad jisai atrado "intelektualinę Ameriką", bet dėl to, kad jisai savo knygoje patiekė ryškų ir dokumentuotą įrodymą tuo laiku, kai Amerikoje Rusijos reikalų supratimas buvo dar kūdikystės amžiuje. Nereikia grįžti prie Timasheffo ir istoriniam Rusijos keliui nusakyti. Kelių šimtmečių eiga rodo Rusiją einant Rusų valstybės, tapusios imperija, konsolidavimo ir rusų etninės grupės, t.y. rusų tautos stiprinimo keliu. Baigusi apjungti Rusijos žemes, 18 amžiuje Rusija išsipylė į Vakarų ir Rytų žemumas, į Lietuvą-Lenkiją, gi 19 amžiuje — į Kaukazą, Centrinę Aziją, o taip pat Pacifiko pakraščius. Tam pačiam ekspansyviam šimtmety Rusija persikėlė net ir į Amerikos kontinentą. 19 amžiaus carai, pradedant Nikalojum Pirmuoju, kuriam dar ir dabar Leningrade tebestovi paminklas, ėmėsi rusiškojo elemento stiprinimo. 19 amžiaus vidury, ypač jo paskutiniame ketvirtyje, tas rusiškumo stiprinimas susiformulavo kaip sąmoninga valstybinė ideologija, pasireiškianti etninio rusinimo politika. Tačiau caro autoktarija buvo nepajėgi patenkinamu būdu konsoliduoti užkariautąsias nerusiškąsias tautybes. Autokratinis principas pasirodė pasenęs, patenkinti ir socialinius rusiškuosius, ir bendruosius poreikius; jis žlugo, kraštą ištikus aštriai politinei krizei, kurios revoliucinę ašį suko liberalų rusų ir nerusų tautybių koalicija. Rezultate žlugo ne tik carizmas bei jo ideologija, o taip pat pavojuje atsidūrė ir pačios Rusijos valstybės integralumas. Pagal sovietų dissidentų istoriką Adriejų Amalriką, rusų valstybę išgelbėjo marksizmas, kuris sutelkė būrį naujų nerusų Rusijai valdyti ir davė naują, inspiruojančią, visus galinčią apjungti universalistinę ideologiją. Marksizmo, kaip Rusijos gelbėtojo ar rusiškosios valstybės įrankio, tema mums gerai pažįstama. Yra jos įvairiausių variantų. Paskutinysis, kuris rašė apie marksizmo, kaip internacionalistinės ideologijos, žlugimą yra svarbiausias Lenkijos marksistas profesorius Laszek Kolakowski, kuris viename savo paskutiniųjų referatų "Marksistinė filosofija ir tautinė realybė" įdomiai parodo kelią, kuriuo marksistinė tarptautinės visuomenės vizija buvo išnaudota kaip "ideologinė rusiškosios didvalstybinės politikos priemonė".

Šios temos diskusijose, tačiau, kartais tie du — ideologinis ir nacionalistinis — sparnai yra atskiriami ir iškeliamas tik vienas, ar-

ba vadinamas rusiškasis imperializmas, kuris esąs blogesnis už carinį, arba komunizmas, kuris esąs lemtingoji blogybė. Tiesos yra ir viename ir kitame tvirtinime, tačiau tautinės politikos veiksnio, įtakojančio Lietuvos dabartį ir ateitį, negalima tikrai suprasti, paneigiant marksizmo — rusiškojo nacionalizmo — saviveika. Todėl, manau, netikslu tvirtinti, esą Lietuvos identitetui ir asmenybei išsilaikyti komunizmas, kaip pasaulėžiūra, neturi įtakos, bet tiktai rusinimo politika. Lygiai tikrovei neatitinkančiu laikau teigimą, jog esą ne rusiškumas, bet komunistinė pasaulėžiūra bei sistema sudaranti Lietuvos ateičiai pavojų.

POLITIKOS VINGIAI

Ši Maskvos valdomos valstybės, t.y. Rusijos ir rusų tautos konsolidavimo kryptis buvo reikalinga apibūdinti, prieš nurodant jog senesnė tautybių politika nevisada ėjo ta pačia tiesia kryptimi, bet vingiavo. Tų vingių yra buvę keletas. Jie surišti su krašto industrializacija, kolektyvizacija, o dar labiau su kova dėl vyriausios valdžios pačioje aukščiausioje Komunistų partijos viršūnėse. Jai įtaką darė ir tikras ar vadų įsivaizduotas iš tautybių bei kitų grupių einąs pavojus pačios komunistinės sistemos saugumui. Į tų vingių charakteristiką šiuo metu nesileisime, tačiau reikia pažymėti, kad iš pat pradžių partija laikėsi dviejų principų tarp-tautybiniuose santykiuose. Pirma, ji pasisakė prieš tautinį nihilizmą arba tautybės suniveliavimą, kuris reiškė rusiškąją dominaciją ir asimiliaciją iš vienos pusės ir taip pat prieš tautybių ir jų interesų iškėlimą aukščiau bendrųjų — iš kitos. Šis pastarasis reiškė platų teritorinės autonomijos pripažinimą, surištą su ypačiai lingvistinės, bet, taip pat, kultūrinės ir nemaža dalim ekonominės saviveikos skatinimu. Komunistų vadai tuo išpažino, kad tautybės turi teisę į atskirą egzistenciją, individualumo išlaikymą, teisę išlikti. Mūsų radikalūs kairieji kultūrininkai 1930-40 m. turėjo šį Sovietų Sąjungos vaizdą, kuris, deja, Lietuvą okupuojant jau buvo pasikeitęs. Antruoju principu tapo Stalino suformuluota taisyklė tautinių kultūrų vystymuisi. Toji kultūra turėjo būti "tautinė savo forma, socialistinė savo turiniu". Tai labai lankstus išsireiškimas, kuris galimas panaudoti ir tautiškumo ugdymui, ir de-nacionalizacijai ar tiesiog rusinimui. Iki Sovietų Sąjungos industrializacijos komunistų partija akcentavo tautinių kadrų, tautinių formų, kalbų, net kultūros ugdymą. Ji, taip pat, laikėsi lygybės principo iki to laipsnio, kad nepripažino rusų kalbos oficialia, kad leido ati-tautinti (ati-ukraininti Ukrainoje ir t.t.) surusintas mokyklas, valstybines institucijas ir t.t. Anuo metu, svarstant, kas

kraštui sudarė didesnį blogį ir pavojų, ar tautybių nacionalizmas ar rusiškasis, tada vadinamas didžiarusiškuoju šovinizmu, partijos suvažiavimai visada nuspręsdavo, kad didžiarusis šovinizmas sudaro didesnį pavojų. Tai tęsėsi iki maždaug 1932 metų. Paskutinį kartą didžiarusiškąjį šovinizmo pasmerkė 1930 metais savo 16-tame kongrese.

Nuo 1932 metų Stalinas, kurį jo duktė savo "Laiškuose Draugams" rašo iš gruzino pasidarius rusu, ėmė gaivinti rusiškąjį nacionalizmą ir jį atpūtė iki to laipsnio, kad 1945 metų pergalės puotoje Kremliuje gėrė tostą ne už komunizmą ar visas sovietų tautybes, bet už "didžiąją rusų tautą", kuri tą karą laimėjusi. Stalino rusinimas buvo tiesioginis, vulgarus ir brutalus. Tuo metu, 1944-53 metais, Lietuva jį tiesioginiai patyrė. Stalino tautybių politikai buvo charakteringas absoliutus nepasitikėjimas nerusiškais kadrais, net ir smulkios administracinės autonomijos užgniaužimas, kultūrinio konformizmo reikalavimas, sekant "vyresnįjį brolį" iki to laipsnio, kad estai tą kultūrinio vystymosi laikotarpį yra pavadinę "istorine skyle". Stalinas norėjo ne rusų tautoms išbraukti jų istorinę atmintį. Čia jau nekalbame apie fizinį plačių masių žudymą ir deportacijas, kurios už Lietuvos ribų sunaikino ir visai nemažų tautybių integralumą. Postalininė situacija palaipsniui gerėjo ir kultūriškai Lietuva ir kitos respublikos buvo pradėję atsikvėpti. Tačiau Kruščiovo pradėta de-stalinizacija buvo apstabdyta (prieš savo mirtį Kruščiovas tvirtino, kad taip nutiko dėl to, kad jisai pasidavė savo kolegų spaudimui). Kruščiovas pats pasidarė vyriausiu vadu, kad ir ne stalinistiniu despotu, ir tautybių santykiuose sugrįžo į kietą kelią.

Kruščiovo tautybių politika keitėsi dėl jo naujos ekonominės-socialinės programos. Jis turėjo Sovietų Sąjungos tolesniam vystymui grandioziškus planus. Tų planų įvykdymas turėjo pakeisti ir sovietinių tautybių padėtį. Per dvidešimt metų, 1980-siais, Kruščiovas prižadėjo savo žmonėms pasiekti patį galutinį marksistinės vizijos laipsnį, t.y. komunistinę sistemą. Jos būsią pasiekta dviem etapais: pirmuoju, sukuriant materialinę ir technologinę komunizmo bazę. Naujoje partijos programoje, priimtoje 1961 metais, partija pasiskelbė jau 1970 metais taip būsianti pastačiusi krašto ūkį, kad Sovietų Sąjunga pralenksianti Ameriką žemės ūkio ir kitose srityse ir tuo būdu sudarysianti sąlygas pilnam gyventojų aprūpinimui. Ta jo komunizmo vizija, tačiau, nepakilo aukščiau miesčionies gero gyvenimo įsivaizdavimo. Pavyzdžiui, komunizmo pasiekus, jaunavedžiams nereiktų laukti metais ir mėnesiais, kol gaus mažą butą; tas butas būtų duodamas tuojau po vedybų.

Komunizmo siekiant keistųsi ir tautybių santykiai. Partijos programa paskelbė, jog partija sieks vis didesnio tautų glaudėjimo, iki bus pasiekta pilna jų vienybė. Tai buvo planuojama įvykdyti dviem stadijom: pirma, vadinamuoju suartėjimu, ir paskum — susiliejimu (*sblizhenie* ir *slijanine*). Mūsiškais žodžiais tariant, tai būtų atsiekta asimiliacijos būdu: pirma, kultūrinės ir socialinės, o vėliau — kalbinės. Programa, taipgi, konstatavo, kad respublikų gyventojų sudėtis, darantis vis daugiau daugiatautė, ir, kad ekonominiams santykiams plečiantis, pačių respublikų sienos nebeturinčios anksčiau turėtosios reikšmės. Tuom buvo daroma aliuzija į tautinės autonomijos peržiūrėjimo reikalą. Taigi, nebūtų nuostabu, partija įspėjo, jei tos sienos laikui bėgant būtų ir visai panaikintos. Ir iš tikrųjų, sovietų konstitucinės teisės žinovai, kaip A. I. Lepeškin ir P. G. Semionov, ėmė rašyti sovietų žurnaluose (*Gosudarstvo i pravo*), kad tautinė autonomija jau atgyvenusi savo dienas. Dvidešimt antram partijos kongrese ir pats Kruščiovas paskelbė, kad komunistai neturį jokios pareigos išblaškyti tautines formas, ir kad jie priešingi skirtumų tarp tautybių "įamžinimui". Tuom pat laiku buvo atnaujintas "vyresniojo brolio" liaupsinimas, rusų kalbos stūmimas į priekines pozicijas, dvikalbių mokyklų po vienu stogu steigimas ir t.t. Sovietų autoriai, tarp jų galime paminėti ryškiausius — Chanazarovą, Agaevą, Isupovą, Semionovą, — atvirai ėmė rašyti ir kalbėti apie tautybių asimiliaciją su rusais, net gi vienos generacijos laike.

Visa Kruščiovo akcija rodė, kad sovietinis komunizmas jam reiškė ne tik tam tikrus ekonominius ir socialinius atsiekimus, ne tik rusų tautos dominavimą šalies valdyme ir išvystyme, bet dar daugiau — tolesnę rusų tautos konsolidaciją ir parturtinimą kitų tautų žmonėmis ir kultūromis. Kitaip tariant, pasidarė labai aišku, kad komunistinės vizijos pagalba partija siekė tolesnio rusų tautos vystymo ir didėjimo. Šio vystymo pagrindas buvo ekonominis; ekonominis priklausomumas padarysiąs neįmanoma grupinę etninę egzistenciją, teisingiau, etninių grupinių interesų gynybą; industrializacija ves į miestų augimą; miestuose gi ir miesteliuose gyventojai tautine prigimtimi pasidarys mišrūs. Mišriose gyventojų masėse rusų kalba bus komunikacijos priemonė ir per ją bus pasiektas galutinis ne rusų susiliejimas su rusų tauta.

Kai 1957 metais Kruščiovas turėjo sunkumų su Molotovo, Malenkovo, Kaganavičiaus ir kitų grupe, kuri jį buvo pašalinusi iš pirmojo sekretoriaus pareigų, savo poziciją jis išlaikė Centrinio Komiteto pagalba, o jame jį stipriai parėmė ne rusiškųjų respublikų komunistų vadovai. Tačiau Kruščiovo grandioziniai planai laikui bėgant vedė į respublikų teisių susiaurinimą bei kultūrinės veiklos

ir švietimo trukdymą. To rezultate nerusai komunistų lyderiai nuo Kruščiovo atšalo, ir 1964 m., Kruščiovą nuvertus, tuo atvirai džiaugėsi. Kaukaze, Ukrainoje, gal kiek mažiau Baltijos respublikose Kruščiovo kritimas buvo sutiktas su pasitenkinimu.

BREŽNEVO LAIKAI

Brežnevas ir Kosyginas perėmė vadovybę, galima sakyti, turėdami ne rusų komunistų vadų ir inteligentijos pritarimą. Iš pradžių tie vadai sudarė įspūdį, kad Kremlius atleis tautybių spaudimą. Joms buvo padaryta kai kurių kultūrinių koncesijų, pav. leista išspausdinti savas tautines enciklopedijas. Iš laikraščių ir žurnalų 1964-65 metais išnyko kalba apie tautų susiliejimą; kuriam laikui dingo ir rusų tautos bei kalbos garbinimas. Dar daugiau, didžiuosiuose žurnaluose, *Voprosy istorii*, *Voprosy filosofii*, *Druzba narodov* prasidėjo didelės, aiškiai organizuotos diskusijos tautiniu klausimu. Nors pagrindine diskusijų tema buvo Stalino duoto tautybės nusakymo peregzaminavimas, iš tiesų tai tik davė progą šiuo ir jį liečiančiais klausimais iškelti naujų minčių.

Šio atlydžio metu — 1967 metais Jungtinėse Amerikos Valstybėse buvo imta manyti, kad su Kruščiovo nuvertimu į šiukšlių dėžę išmesti ir jo formuluoti, 1961 metų partijos programoje užregistruoti, tautybių suartėjimo planai.[2]

Tačiau tai buvo perankstyvas nekantrių amerikiečių sprendimas. Vieton nutolę, laikui bėgant, naujieji vadai ėmė grįžti į Kruščiovo kelius. Tas grįžimas prasidėjo, galima sakyti, 1965 metų gale, taigi, tik metams praėjus po Nikitos Kruščiovo nuvertimo. Prasidėjo atnaujinta kalba apie tautų suartėjimą, apie reikalą organizuoti pastangas tam suartėjimui vystyti. Tokias mintis ėmė skleisti ne provincijos laikraščiai, bet autoritetingas partijos aparato žurnalas "Komunistas". Matyt, betgi, partijos viršūnėse šiuo klausimu pilno sutarimo dar nebuvo ir todėl XXIII partijos kongrese 1966 metų pavasariop Brežnevo formulacija buvo švelni. Pasisakydamas už leninistinę tautybių politiką, jisai skatino ne tik sovietinį patriotizmą, bet ir progresyvių tautinių tradicijų ugdymą, pasisakė ne tik prieš nacionalizmą (tai reiškia ne-rusišką), bet ir šovinizmą (tai reiškia, rusišką nacionalizmą). Savo rezoliucijose kongresas iškėlė ne tik ankštų ryšių, draugystės ir brolybės reikalą, bet taip pat pripažino sovietinių tautų "interesus" bei prižadėjo gerbti "tautinius skirtumus".

Tolesnis Brežnevo politikos sukruščiovėjimas galimas pavaizduoti tiesiog grafiškai. Jei 1966 metais Brežnevas atrodo esąs

tautybių globėjas, 1967 metais jisai jau užima "vidurio" poziciją, kuri prileidžia ne tik pagarbą tautiniam skirtumam, bet ir tų skirtumų sunykimą. Savo svarbioje kalboje Kijeve, minint 50 metų bolševikmetį Ukrainoje, Brežnevas pasisakė už visasąjunginių, bet taip pat ir atskirų, respublikų ekonominių interesų respektavimą. Kultūrinėje ir socialinėje srity Brežnevas jau iškėlė mintį, kad komunistinės santvarkos statyboje tautų suartėjimas bus neišvengiamas. Pripažindama tą faktą, partija čia turinti laikytis "vidurio" kelio: nereikia to suartėjimo dirbtinai skubinti, bet nereikia to suartėjimo dirbtinai ir stabdyti; ir dar daugiau, nereikia to suartėjimo proceso palikti vien tik savaimingai tekmei.

Sekančiame partijos kongrese, XXIV-jame, kuris susirinko 1971 metais, Brežnevas ir vėl nuėjo šiek tiek toliau. Rezoliucijų, skatinančių gerbti tautinius skirtumus, jau nebuvo, nors "nacionalinės savybės" ir "respublikų interesai" buvo prisimintini. Tačiau dabar Brežnevas ir kongresas akcentavo suartėjimą, o ypač "sovietų liaudies" sąvoką. Tai esanti "nauja istorinė žmonių bendruomenė", išaugusi Sovietų Sąjungoje. Jai, esą, charakteringa bendra marksistinė-leninistinė ideologija, monolitinis susiklausymas visuomenėje per bendrą darbą, per bendrą krašto gynybą. Ta sąvoka nebuvo nauja. Ji buvo siūlyta jau Kruščiovo laikais. Tą advokatavo du universiteto dėstytojai, Rogačiovo ir Sverdlino žinomam straipsny "Komunisto" žurnale. Dar prieš XXIV kongresą jinai buvo įvairiai komentuojama ir rado vietą ir marksizmo - leninizmo filosofijos žodyne. Dabar ją oficialiai aprobavo vyriausias partijos vadas. Iškeldamas tą naują žmonių bendruomenę, stovinčią aukščiau už iki šiol buvusią tautų draugystę, Brežnevas pats, o taip pat jo jaunesnieji kolegos, pagarbino rusų tautą, rusų kalbą, rusų darbo klasę, rusų geraširdiškumą, pasiaukojimą, talentą ir t.t.

Metams su puse praėjus, partija ir Brežnevas žengė dar vieną žingsnį. Kalboje, pasakytoje 1972 m. gruodžio 22, minint 50 metų sovietų federacijos sukaktį, Brežnevas lyg ir pakartojo savo Kijeve 1967 metais padarytą pareiškimą, pasisakant už vidurio kelią tautų susiliejimo klausimu, bet šį kartą akcentavo vadinamąjį "suartėjimą". "Tolesnis tautų suartėjimas" (dabar "suartėjimo" sąvoka viešose kalbose vartojama vietoje "susiliejimo") "išreiškia objektyvų procesą", — sakė jis. Partija pasisako prieš dirbtinį šio suartėjimo skubinimą; tam nėra reikalo, nes tasai procesas yra diktuojamas visos mūsų sovietinio gyvenimo krypties. Partija, taip pat, neprileis nei bandymų pristabdyti šį tautų suartėjimo procesą, partija neleis vienu ar kitu pretekstu statyti tam suartėjimui kliūtis ar dirbtinai konsoliduoti tautinį apsiribojimą. Tokie veiksmai būtų priešingi bendrai mūsų vi-

suomenės išsivystymo krypčiai, tarptautiniams komunistų idealams ir ideologijai, o taip pat priešingi komunizmo statybos interesams".

Taigi, šį kartą Brežnevas aiškiai pasakė, jog vadinamasis vidurio kelias yra asimiliacijos kelias. Asimiliacijos procesas vyksta. Jisai esąs natūralus, objektyvus sovietinio gyvenimo rezultatas, ir niekas tenedrįsta tam procesui kliudyti. Tokiu pasisakymu ir nuramino neviešus asimiliacionistus, kad partijos linija palieka kieta, ir aprobavo pačią asimiliacinę kryptį.

Nenuostabu, kad tokias pat išvadas apie tautinių santykių išsivystymą padarė ir anksčiau minėti stambiųjų sovietų žurnalų diskutantai. Jų tarpe galima rasti pačius žinomiausius sovietų profesorius, akademikus ir pan., rašančius tautinio klausimo temomis. Amerikietis profesorius Grey Hodnett tuos diskutantus buvo padalinęs į dvi grupes: "asimiliacionistus" ir tuos, kurie jiems nepriklauso.[3] Tačiau tai nevisai tikslu. Netikslu todėl, kad visi tie profesoriai ir teisininkai bei folosofai laiko tautybių suartėjimą neišvengiamu, objektyviu istoriniu procesu. Skirtumas yra tas, kad vieni jų, kaip Semionov, norėtų tą "suartėjimą" pagreitinti, o kiti, kaip kirgizas Džunusov, norėtų jį atidėti tolesniam laikui. Jis ir kiti galvoja, kad proceso greitinti nereikia, kad tautinė autonomija dar turi savo funkciją, kad asimiliacija bus pasiekta, bet tam reikia palaukti iki visas pasaulis taps komunistiniu. Kitaip tariant, asimiliacijos nereikia spausti, nes ji ir pati ateisianti. Jos nebus šioje generacijoje, bet netruks ilgai. Docentas I. Jacobson (gal dėstąs estų mokyklose), rašydamas *Sovetskaia Estonia* laikrašty (1971 metais) pranašavo, kad komunizmas pasauly laimėsiąs per sekančius tris šimtus metų, ir kad tada visos tautybės susilies į "naują, aukštesnio tipo žmonių bendruomenę — žemės planetos liaudį".[4]

Asimiliacinę kryptį palaiko ir autoritetingo Marksizmo-Leninizmo Instituto Maskvoje darbuotojai. Prieš porą metų, 1972-aisiais, institutas rėmė dviejų svarbių tomų pasirodymą. Pirmąjį, kolektyviai rašytą ir pavadintą *Leninism i natsional'nyi vopros v sovremennykh unsoviaakh,* redagavo akademikas Piotr F. Fedoseevas, tada Instituto direktorius ir, sakoma, Brežnevo kalbų rašytojas. Antrąją knygą, įdomesnę ir atviresnę bei netiek oficialią, parašė Instituto bendradarbis ukrainietis profesorius Mikhailo I. Kulichenko. Tai *Natsional'nye otnosheniia v SSSR i tendentsii ikh razvitiia.* Abiejose iškeliama mintis, kad "objektyvi istorinė kryptis" veda į tautų asimiliaciją. Kad įžvelgti šios pažiūros svarbą, ją, kaip ir Brežnevo ankstesnę kiek švelnesne formulacija, reikia suprasti sovietiniame kontekste. Dar Kruščiovo laikais buvo išdirbta teorija, jog tautų vystymasis vykstąs dialektiniu dviejų krypčių susidūrimo būdu. Iš vie-

nos pusės, tautų kultas skleidžiasi, tautinių formų augimas vyksta ir t.t. Iš kitos pusės, vyksta tautų artėjimas. Tautų suaugimas, išsiskleidimas buvo net laikoma sąlyga jų suartėjimui. Mat, išvysčius modernias technologijos komunikacijos (ir sociologizacijos) formas ir technologijos bei industrializacijos pagalba suvienodinus žmogiškąją egzistenciją, galima į tas formas įpilti internacionalinį, t.y. asimiliacinį turinį, apvaisinti žiedą svetimom dulkėm ir tokiu būdu, vartojant botaninį palyginimą, vienos rušies medy išauginti kitos rūšies vaisių. Bendrai paėmus, abi tendencijos, išsiskleidimo ir suartėjimo, buvo laikomos lygiai svarbiomis, net duodant pirmumą tautiniam išsiskleidimui. Dabar iš Brežnevo kalbų, Instituto raštų, *Pravdos* straipsnių, galima darytis išvadą, kad tų tendencijų lygumo teorija partijoje yra susvyravusi, kad vis daugiau reikšmės įgauna susiartinimo, asimiliacijos įkėlimas į pirmąjį planą. Taigi, nuo Kruščiovo laikų žengtas dar vienas žingsnis atgal į kruščiovinę politiką.

Kuličenko rašo, reikia betgi pastebėti, kad galutinė asimiliacija būsianti pasiekta, tik visam pasauliui tapus komunistišku (Kuličenko nepaaiškina, kas atsitiks su kiniečiais), bet kad Sovietų Sąjunga įeis į komunistinių valstybių bendruomenę, kaip viena valstybė, kaip jau gerokai asimiliuotas vienetas, ne atskiromis savo tautomis. Visų pirma išnyks smulkesnės, mažesnės grupės, sutirpusios arba rusų jūroje, arba masėse tų tautybių, kuriose gyvena. Vėliau — iki to laiko — ir didesnės tautos iš šalies asimiliuosis. Jau anksčiau minėtasis Kislytsin savo labai įdomioje knygoje apie sovietų federalizmo teoriją ir praktiką dar 1969 metais pripažino asimiliaciją, kaip vyraujantį ir, aišku, progresyvų veiksnį, kuris keičiąs respublikų gyventojų sudėtį ir todėl verčiąs naujai perstudijuoti sovietinio federalizmo reikalingumą ir jo tolesnį pobūdį. Jisai skelbė ir naują dalyką, būtent, kad Sovietų Sąjungos valstybinis pagrindas nebesąs atskiros tautybės ir tų tautybių administraciniai vienetai, bet tam tikra naujai susidariusi politinė bazė. Galima pridėti, kad ta jo minima "bazė" labai panaši į "sovietinės liaudies" sampratą, t.y. tą pačią, kurią mini Brežnevas ir kiti.

REAKCIJOS LIETUVOJE

Tokios pažiūros betgi nėra populiarios nei Lietuvoje, nei iš vis Baltijos kraštuose. Reikia manyti, kad jos turi stambių priešininkų Kaukaze ir Centrinėje Azijoje, o taip pat Ukrainoje. Dar 1964-65 metais gruzinai ir ukrainiečiai labai viešai ir labai stipriai reagavo į Kruščiovo vestą politiką, rusų kalbą padaryti "antrąja gimtąja kalba". Lietuvoje oficialūs žmonės paskutiniaisiais metais yra matomai

susirūpinę šitų asimiliacinių idėjų neigiama įtaka Lietuvos žmonėms, teisingiau, lietuvių reakcija į tokias kalbas. Galimas dalykas, kad ir lietuviškojo jaunimo ir inteligentijos paskutiniųjų kelerių metų viešas nepasitenkinimas ir pasipriešinimas režimui randa savo psichologines šaknis, tarp kitų, ir šitokių partijos planų skelbime. Žinant, kas galų gale laukia lietuvių tautos, jaunimas nekantriai ir tiesiog desperatiškai pylėsi į Kauno gatves, žinodamas, kad iš tautinės pusės kalbant, blogiau gali būti tik ateityje, bet dar ne dabar. Todėl reikia priešintis, kol nevėlu.

Eilėje straipsnių, kurie pasirodė ypač *Tiesoje*, naujoji partijos linija bandoma išaiškinti folosofinių diferenciacijų pagalba. Jos metodas primena viduramžių scholastiką. Taip profesorius Konstantinas Navickas, autoritetingas tautinio klausimo Lietuvoje interpretatorius, rašo, jog, girdi, reikią skirti suartėjimo procesą nuo susiliejimo proceso. Esą komunizmo statybos sąlygomis "vyksta ne socialistinių nacijų susiliejimas, o suartėjimas".[5] Navickas taip pat teigia, kad tautinių kultūrų suartėjimas ir internacionalizavimasis reikalinga esą skirti nuo tų kultūrų asimiliacijos. Navickas iš vis laiko asimiliacinę politiką esant žalinga ir cituoja Lenino laiškus, padiktuotus prieš pat mirtį ir nukreiptus prieš Stalino tautybių politiką Kaukaze, tokios politikos žalingumui parodyti. Jei paskutinis Navicko teiginys yra istoriškai paremtas, jo argumentas, jog internacionalizavimas nesąs asimiliacija, yra tik sofistika arba galvojimas, kaip norėtum kad būtų. Dialektinio galvojimo sampratose jo daromas skirtumas egzistuoja tik laike: internacionalizacija šiandien, gi asimiliacija rytoj. Tai tas pats procesas po keletos metų, sakykim, už generacijos.

Pasisako prieš nacijų suartėjimo proceso sutapatinimą su jų susiliejimu ir žinomas partijos propagandistas, Rusijoj gimęs, augęs ir auklėtas Valentinas Lazutka. Jisai sako, kad klaida žiūrėti į sąvoką "tarybinė (t.y. sovietinė) liaudis" kaip į "naują etninį junginį, savotišką 'supernaciją', atėjusią pakeisti tarybines socialistines nacijas, sulydinti jas į vieną homogeninį vienetą ir tokiu būdu įvykdyti nacijų susiliejimo misiją".[6] Tačiau jisai čia pat tuoj pripažįsta, kad ne tik vadinamieji "buržuaziniai" sociologai, bet ir sovietinių autorių dalis taip galvoja. Jie klystą, kadangi neskirią susiartinimo nuo susiliejimo. Lazutka tačiau baigia panašiai, kaip ir kiti propagandistai, tvirtindamas, jog kadangi tarybinės liaudies internacionaliniai interesai visai "atitinka kiekvienos tarybinės tautos nacionaliniams interesams, internacionalizacijos procesas sutampa su kiekvienos nacijos ir tautybės laisvu išsivystymu". Lazutkos raštas įdomus tuo, kad jisai buvo *Tiesoje* paskelbtas trumpai praėjus po

Brežnevo kalbos 1972 m. gruodžio mėnesį, kurioje Brežnevas pakartojo savo asimiliacinę teoriją. Lazutka išėjo savo vado "taisyti" ir aiškinti. Tokiu savo interpertavimu jisai tik plačiau paaiškino partijos kėslus tautybių atžvilgiu. Užtai, žinoma, jam galima padėkoti. Jo greitas aiškinimas tačiau parodo, kaip jautriai Lietuva ir, tur būt, kiti nerusai reagavo į Brežnevo asimiliacinės politikos paskelbimą.

Ši trumpa, nors ir laiko užimanti, analizė buvo reikalinga, kad įgytume perspektyvinį žvilgsnį į Brežnevo asimiliacinę politiką. Jinai rodo, kad Komunistų partija veda sovietinę valstybę tradiciniu-istoriniu rusų valstybės keliu, t.y. į tolesnę tautinės rusų valstybės statybą ir pačios rusų tautos konsolidavimą bei augimą. Komunistinė ideologija ir visuomeninės institucijos pasirodo esančios priemonėmis, anot Lazutkos, "nacijų suliejimo misijai" vykdyti.

Vaizdo pilnumui reikalinga būtų pasiaiškinti tos asimiliacinės politikos procesą realybėje, o taip pat tos politikos atsiekimus. Aimiliacija, kaip socialinio proceso studija, aišku yra įdomi ir svarbi, bet mūsų temos rėmuose yra būtiniau peržvelgti, ar ta asimiliacinė politika davė rezultatų, ir jei taip, tai kokių.

ASIMILIACINĖS POLITIKOS SĖKMINGUMAS

Pasisekimo kriterijų tokiam procesui įvertinti yra įvairių, priklausomai nuo paties proceso studijų sąrangos. Galutiniu ir nenuginčijamu matu tačiau mums tarnauja skaitmenys, rodą reliatyvų rusų etninės grupės augimą ir rusų kalbos, kaip gimtosios, plitimą.

Tradicinė didžiarusiškoji valstybės politika per paskutiniuosius septyniasdešimt penkis metus atnešė rusų tautai nemažą prieauglį. Per tą laikotarpį (1897-71), rusų tautos procentas bendrame gyventojų skaičiuje paaugo 9%, nuo 44% iki 53% (be trupmenų). Tuo pat laiku labai išaugo viena asimiliacinė gyventojų kategorija, būtent, grupė, kuri registruojasi nerusais, bet kuri užrašo rusų kalbą savo gimtąja kalba. 1959 m. tokių buvo 10 mil., 1971 — 13 mil., arba procentais — 1959 m. beveik 5%, o 1971 šiek tiek virš 5%. Sovietų demografai ir tautybių studentai visada išdidžiai cituoja šiuos skaitmenis, laikydami tos asimiliacinės grupės augimą pažangiu reiškiniu. Toji grupė susidaro daugiausiai iš ukrainiečių ir baltgudžių, kurių procentas savo tautybės kalbą laikančių savo gimtąja kalba kaskart mažėja. Tarp 1959 ir 1971 m. jis krito ukrainiečiams iš 87.7 į 85.7%, gi baltgudžaims iš 84.2 į 80.6%. Kiti tai grupei priklausantieji ateina iš diasporoj gyvenančių — vokiečių, lenkų, žydų — ir iš mažųjų tautybių kaip pav. totorių, udmuntų, suomių, iš įvairių Sibiro tautų.

Tačiau reikia pasakyti, kad šios rūšies rusiškumo plitimas (t.y. rusų tautos ir gimtos kalbos grupių didėjimas) yra pasiekęs savo apogėjų. Galima tvirtinti, jog viršūnė buvo pasiekta jau 1959 metais. Rusų gimimų skaičius jau buvo krintąs nuo vidurio 30-jų metų, t.y. nuo pradinės industrializacijos laikų ir todėl jų reliatyvinis skaičius, t.y. procentas, gyventojų tarpe tarp 1959 ir 1971 metų sumažėjo beveik vienu procentu, nuo 54% su trupmena iki 53%. Absoliutus skaičius, žinoma, išaugo. Rusų tautinės grupės procento gyventojų skaičiuje didėjimo nereikia todėl laukti iš natūralaus prieauglio, bet tik iš anos "gimtos kalbos" grupės, kuri laikui bėgant užsirašys rusų tautybės žmonėmis. Todėl rusų tautybės grupės didėjimas ir iš asimiliacinio šaltinio irgi yra labai moderuotas ir ribotas. Dar labiau tas ribotumas metasi į akis, kai prisimenama, kad lingvistinė asimiliacija iki šiol nepaveikė ne-slavų vidurinio dydžio grupių, pradedant vadovaujančiom Centrinės Azijos tautom, einant į Kaukazą ir grįžtant į Baltijos erdvę. Nei viena iš šių tautų nerodo ženklų, kad galėtų asimiliuotis su rusais.

Rusų tautos augimo produktyvumas todėl komplikuojasi. Laikui bėgant, rusų procentas mažėja, ne kyla. Jo augimui išlaikyti todėl reikalingas asimiliacinis didėjimas. Jisai, kaip anksčiau minėta, šiek tiek juda ir formalių atsiekimų atneš dar ateityje. Bet jisai nekyla tiek sparčiai, kad sovietų valstybės vadovai jaustųsi pakankamai saugūs atleisti asimiliacinį spaudimą. Jo todėl reikia laukti ir toliau. Rezultatai, matyt, iki šiol nebuvo laikomi pakankamais. Reikėjo rasti "sovietų liaudies" sąvoką, nuolat stiprinti vad. internacionalinį auklėjimą, kultūrų internacionalizavimą ir t.t., t.y. veiklą, kuri gyvina ir intensyvina asimiliacijos procesą. Tam procesui stiprinti turima ir porą kitų motyvų: pirma, nežiūrint marksistinės pranašystės, kad industrializacija žmones suartina, industrializacija Sovietų Sąjungoje nepajėgi priblokšti ne rusų (o ir rusų) tautinio nacionalizmo; netgi jį sustiprino. To nacionalizmo augimui reikalingas atkirtis. Antra, Kinijos baimė ir dėl to iškilęs nesaugumas, atrodo, sustiprino rusinimo tendencijas, kaip tai tradiciškai yra buvę pavojų laikais, pav., prieš antrąjį pasaulinį karą. Priešingai lauktam atleidimui, Kinijos pavojus stiprina asimiliacinę kryptį.

Laikydama asimiliacinės politikos tąsą ypač svarbia, partija, aiškiai matosi, negali atleisti diržų iš vis socialinių santykių sferoje. Todėl tautinį klausimą sprendžiant asimiliaciniu būdu, sunku laukti Sovietų Sąjungos suliberalėjimo, ar vad. sudemokratėjimo, iš vidaus.

Brežnevo asimiliacinės politikos efektas yra ir bus jaučiamas ne tik socialinėje-kultūrinėje srity. Labai svarbu pažymėti, kad vie-

nas iš svarbių tos politikos rezultatų pradeda atsišviesti ekonominėje Sovietų Sąjungos organizacijoje. Preciziškai kalbant, atrodo, jog galimas tautinio administracinio principo atmetimas iš ekonominės organizacijos. Tai reikštų įvairių respublikų ir pačios sovietų federacijos pobūdžio pasikeitimą.

Aliuzija į toli siekiančią ir tautines respublikas paliečiančią ekonominę reorganizaciją padarė pats Brežnevas savo 1972 metų gruodžio 22 kalboje, sakydamas, kad "dabar, kada bendrai jau mūsuose įvykdytas uždavinys, išlyginti respublikų ekonominio išsivystymo lygius, turime galimybės ekonominius klausimus spręsti svarbiausiai ir už visa ko laikydamiesi valstybės bendrųjų interesų, siekdami bendrai liaudies ūkio efektingumo pakėlimo — žinoma, imdami domėn ir specifinius sąjunginių bei autonominių respublikų interesus".

Reiškia, visasąjunginiai interesai ir, dar svarbiau, ūkio efektingumas suprantamu būdu buvo iškeltas į pirminį ekonominės organizacijos principą.

Iš sovietų spaudos diskusijų pasidarė aišku, kad to principo iškėlimas reikš tautinio administracinio elemento nužeminimą. Tuo klausimu Brežnevas padarė savo sprendimą, bet dar tą patį gruodžio mėnesį nuomonės Sovietuose dalinosi tarp centralistų-asimiliacionistų ir tautinio administracinio principo, kaip svarbiausio kriterijaus šalininkų. Žurnale *Vaprosy ekonomiki* profesorius V. Kistanov reiškė nuomonę, jog ekonominius rajonus reikia organizuoti vien ekonominio efektyvumo motyvais ir kad to perorganizavimo pasėkoje reikėsią keisti respublikų sienas ir gal persvarstyti jų dalyvavimo ekonomijos planavime ir administravime pobūdį. Savo nuomonę paremti jis pacitavo Leniną, pagal kurį nacionalinis faktorius nesąs vienintelis tą ekonominę organizaciją nuspręsti.

Tą patį gruodžio mėnesį pasirodė ir kitas straipsnis, bet kaip, tur būt, natūralu buvo laukti, ne centrinėje spaudoje. Straipsnio autorius buvo lietuvis, Algimantas Lebedinskas, centriniame aparate dirbąs ekonomistas (TSRS Ministrų Tarybos Valst. kainų komiteto tyrimo instituto pasaulinių ir užsienių prekybos kainų sektoriaus vedėjas). Straipsnį išspausdino Lietuvos komunistų partijos žurnalas *Komunistas* savo lietuviškoje ir rusiškoje laidoje. Lebedinskas, aišku, neatsiliepdamas nei į Kistanovo straipsnį, nei į Brežnevo kalbą — tie darbai buvo dar neišspausdinti, — gyrė respublikų įnašą į esamą ekonominį planavimą ir administravimą ir pirma problema nurodė ne reikalą efektingumo dėlei perorganizuoti ekonominę organizaciją, bet visų pirma ekonomijos vystymą ir ekonominio lygio tarp respublikų išlyginimą. Respublikiniai pramonės gamybos

bei nacionalinių pajamų rodikliai dar perdaug skiriasi vienas nuo kito. Jisai, kitaip tariant, nurodė trūkumu tai, ką bendrąja prasme Brežnevvas savo kalboje jau deklaravo išspręsta. Aišku, kad Brežnevas buvo paklausęs Kistanovo, ne Lebedinsko.

Pernai įvykdytas Septynių rajonų sudarymas (1. pietų, 2. šiaurės — centrinio, 3 Volgos — Uralo, 4. Centrinės Azijos, 5. Kazakstano, 6. Sibiro ir 7. Tolimųjų Rytų) nebūtinai turi panaikinti respublikų sienas, kaip to bijomasi pačiose respublikose, bet tokia regionalizacija gali ypač sumažinti respublikų administratorių pajėgas ir jurisdikciją. Kiek toli Brežnevas yra pasirengęs ta kryptimi eiti, matysime iš to, ar naujai regijonalizacijai bus įkurdinta atitinkama partinė struktūra. Tokia struktūra labai pakirstų respublikinių partijų vadovų galią ir susiaurintų jų galimybes savo interesus ginti Maskvoje. Be to, kadangi naujoji regionalizacija siekia grynai ekonominiai racionalesnio gamtos turtų ir darbo jėgos (pagrindinės problemos, pagal Kistanovą) padalinimo, respublikos ne tik taptų didesne "provincija" kaip iki šiol, bet ekonomiškai pasidarytų dar labiau priklausomos nuo kontinentalinių išteklių komplekso erdvės; jų gyventojų sudėtis dar labiau darytųsi judri, dar labiau mišrėtų, o taip pat — rusėtų. Tai ypač liestų Estiją ir Latviją, mūsų Lietuvos artimiausias ir brangiausias kaimynes.

Naujas ekonominis susiorganizavimas gali atsišviesti ir dar baigiamoje naujoje sovietų konstitucijoje, kuri, tiesa, jau rašoma nuo 1961 metų. Nelauktina, kad ji panaikintų visas respublikų sienas, bet ji legaliais terminais gali definuoti padėtį, kurioje tom sienom bus suteikta dar mažiau reikšmės nei dabar.

Trumpai tariant, grynai ekonominė sovietinės erdvės valdymo racionalizacija veda į centralizuojantį regionalizmą ir vidine logika priešinasi etninio-nacionalinio principo pripažinimui savivaldoje. To principo paneigimas sumažintų dabar dar įmanomas priemones savo kultūriniam ir kalbiniam skirtingumui tęsti ir užsirikrinti. Jo paneigimas reikštų radikalų posūkį sovietinių tautybių traktavime ir didelį žingsnį tautinio pluralizmo nuslopinimui valstybinėje santvarkoje.

KELIOS IŠVADOS

Susumuojant mūsų temos diskusiją, aiškumo dėlei pritinka suformuluoti svarbiausias išvadas.

Pirma, tautinio klausimo sprendime Sovietų Sąjunga tęsia istorinę Rusijos valstybės ir tautos stiprinimo politiką. Kremlius siekia konsoliduoti nerusiškąsias tautas iki jų totalaus integravimo ir su-

virškinimo. Kitaip tariant, Komunistų partija funkcionuoja kaip rusų valstybės ir tautos statytoja, statybos medžiagas imdama iš visų sovietinėje valstybėje gyvenančių tautybių. Kremliaus vadams Sovietų Sąjungos etninis-tautinis pluralizmas yra laikinis reiškinys. Praturtintos rusų tautos statybai-plėtotei Kremlius naudoja komunistinę ideologiją ir komunistinės santvarkos institucijas.

Antra, tautų konsolidavimo pastangos yra buvę nevienodo intensyvumo. Brežnevui perėmus valdžią, kurį laiką buvo svyruota, iki partijos lyderis aprobavo aiškią asimiliacinę kryptį. Tos krypties pasėkos pradedamos jausti konstitucinėje ir administracinėje sąrangoje, kultūriniame-socialiniame gyvenime ir ekonomijoje. Ekonominėje srity, kurią sovietai laiko viso išsivystymo pagrindu, norima atmesti tautinis administravimo principas, jį pakeičaint vien ekonominio efektyvumo kriterijumi.

Trečia, asimiliacinės politikos dėka, Kremliaus vadovai gerokai padidino rusų procentą valstybės ribose. Dėl mažo natūralaus rusų prieauglio, tačiau, tas didėjimas pasidarė lėtas. Dar daugiau, bendrajame gyventojų skaičiuje rusų procentas ėmė smukti. Tolimesnis rusų tautos augimas galimas tik iš nerusiško šaltinio, t.y. grupės, kuri asimiliavosi jau ne tik kultūriškai, bet ir kalbiniai, kuri rusų kalbą laiko gimtąja kalba, nors savo tautybe rusiškosios formaliai dar ir neskaito. Kremliaus politikos tikslas — padidinti šią grupę asimiliacinių mechanizmų pagalba. Tai reiškia tolesnį ideologinį spaudimą ir sugestionuoja išvadą, jog negalima laukti sovietų vidaus politikos suliberalėjimo. Asimiliacinės grupės augimo galimybės betgi yra ribotos, nes toji politika iki šiol nešė vaisių tik slavų tautose, diasporose ir mažose, neseniai išsivysčiusiose tautinėse grupėse. Nelauktina, kad sovietinės sistemos mašina sugebėtų absorbuoti mahometonų tautas Centrinėj Azijoje ir Kaukaze. Nedings asimiliaciniu būdu nei gruzinų, armėnų, estų, latvių, lietuvių tautos. Atvirkščiai, statistikos rodo tų tautų lingvistinį stiprėjimą, o mahometonų atveju — ir labai stiprų kiekybinį augimą. Asimiliacinės grupės augimas, atrodo, todėl didžiąja dalimi priklausys nuo rusų sugebėjimo nutautinti gudus ir ukrainiečius. Statistikos rodo, kad jie "slysta". Baltarusių vienoks ar kitoks nuėjimas — dėl jų skaičiaus nedidumo ir dėl respublikos reliatyvaus neturtingumo — esminiai padėties pakeisti negalės, tačiau ukrainiečių — 40 milijonų su didžiuliais žemės turtais, industrija ir strategine pozicija — kad ir dalinis asimiliavimasis (o jis nuolat vyksta) gali išgelbėti ir Kremliaus asimiliacinę politiką.

Tačiau dabartinei padėčiai esant, Sovietų Sąjungoje lauktina tautinio konflikto aštrėjimo ypač kultūrinėse ir politinėse plotmėse.

Baltijos erdvėje, kaip jau teko rašyti prieš dešimtmetį, lauktina rusiškojo elemento tolesnio stiprėjimo demografiniu spaudimu, t.y., imigracijos, ne asimiliacijos, būdu. Lietuvos eilė ateis per sekančius dešimt-dvidešimt metų, kai išsibaigs lietuviškos darbo jėgos atsargos. Lietuva tebėra gyva ir Lietuvos valstybės klausimo jokiu būdu negalima laikyti galutinai išspręstu. Estijos ir Latvijos padėtis tam irgi turės reikšmės.

Sovietai tvirtina tautų asimiliaciją esant vadovaujančiu istoriniu procesu, nors dabartinė pasaulio istorija tai ir neigia. Lygiai empiriškai nepagrįstas yra ir sovietų tvirtinimas, kad Sovietų Sąjungos tautų mišrėjimas ir asimiliacija yra neišvengiami. Tasai tvirtinimas remiasi ne empiriniais daviniais, bet Kremliaus jėga. Didele dalimi tas mišrėjimas ir asimilaicija yra dirbtiniai. Tokia politika yra reikalinga dėl komunistų vadų baimės, kad sovietinės valstybės išsilaikymas bei stiprėjimas neįmanomas be didžiarusiškojo šovinizmo, kurį Lenino partija smerkė, bet kurį tačiau Stalino partija atgaivino.

Kremliaus vadai tačiau klysta, manydami, kad tautų draugystei ir bendradarbiavimui ugdyti sovietinis modelis yra vienintėlis. Šalia jo yra jugoslaviškasis, komunistinis, tiesa, bet paremtas Jugoslavijos federatyvinės sąjungos tautų pripažinimu. Jisai parodo, kad ir komunistinėje sistemoje tautybių klausimas, tautų klestėjimo ir draugystės kelias gali būti ne tautybes naikinantis, bet jas pripažįstantis. Dar daugiau, Vakarų Europoje turime ir demokratinį tautų vienybės modelį, kuris suteikia ir ekonominį gerbūvį, kartu su kultūrinio ir tautinio individualumo garantija. Vakarų Europos modelis tiek pat patrauklus, kiek sovietinis neamžinas.

Išnašos

1. Nicholas S. Timasheff, **The Great Retreat: The Growth and Decline of Communism in Russia** (New York: E.P. Dutton & Company, 1946), p. 191.
2. Grey Hodnett, "What's in a Nation" **Problems of Communism**, Sept.-Oct., 1967, p. 3.
3. **Ibid.**
4. **Sovetskaia Estonia**, 1971 m. vasario 26.
5. **Tiesa**, 1971 m. rugsėjo 17.
6. **Tiesa**, 1973 m. vasario 7.

BŪSIMOJI MŪSŲ VEIKLA

Jos kryptys, uždaviniai ir būdai

ANTANAS MACEINA

Įžanga

Prašydamas mane paskaitos šiam suvažiavimui, bičiulis Adolfas Damušis savo laiške pastebi, kad "kai veikla susitelkia tik prie momento reikalų, ji dažnai paskęsta smulkmenose, netenka polėkio, entuziazmo ir taiklaus ateities įžvelgimo; tokiu atveju būtinai reikia lyg ir minties rekolekcijų, kurių metu padėtis būtų realiai įvertinta, būtų iškelti aukštesni ir platesni idealai".[1] Tai žodžiai, kurie visiškai tiksliai nusako manosios paskaitos paskirtį, būtent: *pasklaidyti mūsų veikloje momento reikalus principų šviesoje* arba, kitais to paties Damušio žodžiais tariant, pateikti "rekomendacijų, kaip efektyviausiai galėtume siekti mūsų pagrindinio tikslo — lietuvių tautos laisvės ir Lietuvos valstybinės nepriklausomybės".[2] Man belieka įžangoje tik paaiškinti šių norimų rekomendacijų sklaidos eigą bei nubrėžti tolimesnių minčių planą.

1. Mūsų veiklos kryptys

Skelbdami Lietuvoje beveik prieš 40 metų atsišaukimą "Į organinės valstybės kūrybą", jo autoriai kvietė lietuviškąją visuomenę rikiuoti savo žygius dviem kryptimi: "1. apvaldyti dabartį ir 2. atverti perspektyvą ateičiai".[3] Be abejo, neviena ano meto pasiūla šiandien jau yra pralenkta; pakitusios laiko sąlygos reikalauja ir pakeisto turinio. Tačiau anos minėtos dvi kryptys tebegalioja ir dabar. Ir mūsų žygiai turi vykti ryšium su dabartimi bei ateitimi. Ir mes turime iš vienos pusės apžvelgti tai, kas yra, iš kitos — įžvelgti tai, kas privalėtų būti. Diagnozė ir prognozė apsprendžia ir mūsų "minties rekolekcijas": *diagnozė*, kad neprarastume žemės po kojomis; *prognozė*, kad neužsisklęstume faktiškume. Ne utopija, o viltis yra mūsų apžvalgų bei įžvalgų vedamoji gairė.

Į kokius tad veiklos kelius kreipia mus ši gairė? — Netekus tėvynei laisvės, atsidūrėme tokiame mūsų istorijos tarpsnyje, kai nepriklausomos valstybės idealas šviečia tautai kaip aukščiausiasis.

Nors tauta gali gyventi ir be valstybės, tačiau šitoks gyvenimas nėra jai normalus, nes *valstybė teikia tautai ir organizaciją, ir autoritetą: valstybėje tauta virsta organizuota galia.* Todėl tautinės sąmonės atbudimas visados eina tautinės valstybės linkui. Ir mūsų tautinis atgimimas esmėje buvo ne kas kita, kaip tautos žygiavimas į savą valstybę. Tas pat kartojasi ir dabar. Būdama prievarta įglausta į svetimą valstybę, mūsų tauta pergyvena ją kaip vispusišką slogutį ir trokšta kuo greičiausiai juo nusikratyti. Tautinės valstybės idealas šviečia dabar ir mums — irgi kaip aukščiausiasis. Atkurti savarankišką valstybę yra dabartinis mūsų uždavinys, kuriam jungiasi visos mūsų pastangos. Tai *politinis* uždavinys tikrąja šio žodžio prasme. Mūsų sąjūdis vykdo jį jau nuo 1941 metų, kai vokiečiai paneigė sukilimo atstatytą krašto suverenumą ir politinę mūsų veiklą nustūmė į pogrindį. Žvelgiant atgal, reikia pripažinti, kad šioje srityje padaryta labai daug: niekad pasaulis nebuvo tiek supažindintas su Lietuva, su jos valstybės klausimu, so politine jos skriauda, su jai paneigtomis teisėmis, kiek šiais trimis dešimtmečiais. Politinėje srityje esame pasiekę tiek, jog Lietuva jokiu atveju nebegalės būti apeita kaip nežinoma.

Vis dėlto šis politinis uždavinys yra daugiau formalinio pobūdžio: jis neturi savyje aiškesnio turinio, nes valstybė teikia tautai tik formą, kurią tauta pripildo sava kultūra. Nūn, užgožėjus Lietuvą bolševizmui, tauta neteko ne tik valstybinės formos, bet atsidūrė pavojun netekti ir tų kultūrinių vertybių, kurių ji

Dr. Antanas Maceina savo darbo kabinete Freiburge (Vakarų Vokietijoje)

buvo kūrusi laisvėje ir kurias mes laikėme bei tebelaikome *tikromis*. Bolševizmas juk, kaip žinome, mėgina teikti visuomenei ne tik kitokią socialinę bei akonominę sąrangą, bet ir kitokią pasaulėžiūrą, ir kitokį meną, ir kitokius mokslo mastus, ir net kitokį žmogų apskritai. O kai su šiuo bolševikiniu kitoniškumu žygiuoja ranka rankon dar ir rusiškasis kitoniškumas, tai tautai pradeda grėsti dvigubas pavojus: netekti žmogiškųjų vertybių jos *komunistinimu* ir netekti tautinių vertybių jos *rusinimu*. Kova už valstybę tokiu atveju virsta kova ne tik už politinę tautos formą, bet ir už žmogiškąjį bei tautinį jos turinį. Prie politinio uždavinio savaime jungiasi *kultūrinis* uždavinys. Nuosekliai tad joks politinis tremties sąjūdis šiandien nėra ir negali būti *grynai* politinis. Nebuvome toksai sąjūdis nė mes. Šalia politinės veiklos visą laiką ėmėmės ir kultūrinių reikalų: čia organizuodami studijų savaites, čia steigdami bei leisdami laikraščių, čia kurdami mokslo bei meno vertybių. Kultūrinis mūsų sąjūdžio įnašas tremčiai yra nemažiau ryškus, kaip ir politinis įnašas.

Dviem tad kryptimi ėjo ir toliau turės eiti mūsų veikla: *politine kryptimi*, kovojant už valstybinę tautos laisvę, ir *kultūrine kryptimi*, saugant tautos sukurtas vertybes ir kuriant jai naujų.

2. *Mūsų veiklos plotas*

Šios dvi kryptys apsprendžia ir mūsų veiklos plotą. Mes nesame nei kolonistai, nei duoneliautojai, o *tremtiniai*, kurie, gražiu Kęstučio Kazimiero Girniaus posakiu, "paliko namus, bet nepaliko nei tautos, nei kovos".[4] Tai reiškia: tremtiniai nebegyvena tėvynėje kūniškai, tačiau jie gyvena joje dvasiškai; jie gyvena tėvyne ir tėvynei tuo, kad jaučiasi jai atstovaują svetur, jog praneštų pasauliui padarytą nuoskaudą bei kovotų šiai nuoskaudai atitaisyti. Tremtinys niekad nėra krašto atžvilgiu užsienietis, net jeigu ir turėtų užsienio pasą. Toksai pasas yra tik jo bėdos išraiška, o dažnai ir įrankis, palengvinąs jo kovą. Nuosekliai tad ir tremtinio veikla niekad neapsirėžia tik užsieniu: *tėvynė yra pirmaeilis tremtinio veiklos plotas;* tėvynė ne tiek kaip geografinė erdvė, kiek kaip tautos lūkesčių išraiška, neuždaroma jokioje erdvėje. Tremtinys glaudžiai santykiauja su sava tauta, ja įtampiai domisi ir jai padeda. Tuo jis veikia *krašte*, nors jam ir nebūtų lemta jo išvysti savomis akimis.

Dar daugiau: *tremtinys lieka tik tol tremtinys, kol jo veiklos svoris yra tėvynė*. Perkėlęs visą savo veiklą užsienin, jis tuojau virsta duoneliautoju ir ištirpsta kitataučių jūroje. Ryšys su kraštu yra tremtinio veiklos atrama ir tremtiniškosios jo sąmonės nuo-

latinė versmė. Kokiais būdais bei priemonėmis šis ryšys esti vykdomas, tai apsprendžia momento sąlygos bei nuotaika. Kiekvienu betgi atveju kraštas sudaro esminį tremtinių veiklos ploto pradą.

Atkurti savarankišką valstybę yra dabartinis mūsų uždavinys, kuriam jungiasi visos mūsų pastangos.

Mūsų sąjūdis šį pradą puoselėja visą laiką: mūsų ryšiai su kraštu yra buvę ir likę labai gyvi. O jeigu esame pasisakę prieš kai kuriuos šių ryšių *būdus*, tai tuo paneigėme ne santykius su kraštu, o tik santykius su krašto nelaisvės atstovais bei reiškėjais, nes šios rūšies santykiai reikštų susitaikymą su tautos pavergimu.

Bet ir vėl: nors tremtinys savo dvasia ir gyvena tėvynėje, vis dėlto jis *buvoja svetur*. Šį jo buvojimą svetur teisingai vadiname *tremtimi*, kadangi jis yra ne laisvai pasirinktas, o prievartos primestas; tos pačios prievartos, kuri yra ištikusi ir tautą. Nesusitaikydamas su prievarta tėvynėje, tremtinys iškeliauja svetur, kad čia laisviau kovotų už tautos teises. Ši kova gali būti trumpa, kaip vokiečių tremtinių nacizmo metais. Bet ji gali trukti ir labai ilgai, kaip lenkų atveju po 1831 m. sukilimo. Atrodo, kad mūsų laukia antrosios rūšies likimas. Šiuo atveju tremtinio veikloje atsiveria naujas matmuo: *jo paties būsena svetur*. Kaip tvarkyti šią būseną, kad ji tremtinį išlaikytų gyvą kaip tremtinį, nepaversdama jo duoneliautoju? Kaip ją tvarkyti, kad ji įgalintų tremtinį likti tautos atstovu visą laiką? — Štai klausimai, kurie atskleidžia tremtinio veiklai naują akiratį, kurie tačiau šiai veiklai yra tokie pat būtini kaip ir krašto klausimai. Net būtų galima tvirtinti, kad *tiktai tremties būsenos tinkamas tvarkymas laiduoja tremtinio veiklai sėkmę tėvynės atžvilgiu*. Nes tremtis visados yra tasai pastovas, nuo kurio, tvirtai į jį atsirėmę, įtaigaujame kraštą laisvės linkme.

Mūsų tad veiklos plotas neapsirėžia nei tik kraštu, nei tik tremtimi. Jis apima abi šias dvasines bei socialines plotmes, jungdamas jas vienybėn kaip tikslą su sąlyga. *Mes veikiame kraštui* (tikslas) *per tremtį* (sąlyga).

Visa tai savaime nurodo, kaip mes šių "minties rekolekcijų" metu turime sklaidyti būsimosios savo veiklos uždavinius bei priemones. Tėvynė kaip kryptis ir tremtis kaip kelias yra tie bendriausi rėmai, kuriuose vykdysime savo kultūrinį bei politinį pašaukimą. Kitaip sakant, *mes veikiame tėvynės vadovaujami, tačiau tremties sąlygojami*. Mes negalime atsiriboti nuo tėvynės, nes ji yra mūsų veiklos tikslas. Bet mes negalime atsiriboti nė

nuo tremties, nes ji yra mūsų sėkmės sąlyga. Šie du mūsų veiklos plotai yra tiek ankštai sutapę vienas su kitu, jog mūsų veikloje juodu sudaro nedalinamą vienetą, apsprendžiantį visus mūsų svarstymus bei planus. Jų vienybe čia toliau ir vadovausimės.

I. MŪSŲ VILTIES PAGRINDAS

Kalbėdami apie mūsų veiklą tėvynės atžvilgiu, visų pirma turime išsiaiškinti, kas yra šios veiklos pagrindas, vadinasi, kuo mes ją remiame, kad ji būtų *tikrovinė*, o ne tik gryna mūsų troškimo išraiška. Suradę tokį pagrindą, turime toliau klausti, ką reikia kasdienoje daryti, kad ano pagrindo nešama viltis vis labiau virstų jos įkūnijimu tautos gyvenime.

1. Utopiniai pagrindai

Tremtinių veikla savam kraštui labai dažnai esti tykoma pavojaus remtis netikroviniu pagrindu ir tuo būdu viltį paversti utopija. Ryškiausias tokio utopinio lūkesčio pavyzdys yra Adomas Mickevičius. Nepasisekus Lietuvos - Lenkijos sukilimui prieš rusus 1830 - 31 metais, Mickevičius, tuo laiku buvojęs užsienyje, užsidarė viename Dresdeno viešbutyje ir rašė trečiąją dalį "Vėlinių", kurias buvo pradėjęs jau 1820 metais, tebemokytojaudamas Kaune. Šios dalies prakalboje poetas karčiai skundžiasi, kad Europos tautos neatėjusios pagalbon jo tėvynei, kamuojamai "nepermaldaujamų tironų". Tuometinė Mickevičiaus padėtis buvo iš tikro labai panaši į mūsąją: ir mes nesulaukėme pagalbos iš Europos valstybių, ir mūsų kraštą nuteriojo palikuonys tų pačių tironų. Kur tad Mickevičius mėgino ieškoti tolimesnei savo veiklai atramos? Grįžti į savo kraštą jis negalėjo, kaip negalime nė mes. Į kur tad krypo jo dėmesys tėvynei laisvinti?

"Vėlinių trečiosios dalies penktojoje scenoje Mickevičius rašo, kad "visa tėvynė Erodo rankon įduota"; kad "keliais dunda vežimų daugybė"; vežimų, gabenančių sukilimo dalyvius Sibiran: "Viešpatie, tai mūsų vaikai! Visi į šiaurę, Viešpatie! Tai toks jų likimas — būti ištremtiems".[5] Tačiau kas galėtų tai sustabdyti? Kas galėtų išvaduoti niokojamą tėvyne? — Ir štai, atsakydamas į šį klausimą Mickevičius ir grimsta utopijon. Pasak jo, likęs neištremtas vienas mažas vaikas; jis augąs, tampąs milžinu, didvyriu, tautos žadintoju. "Jis aklas", sako poetas; "jį veda angelas-bernelis"; tai "baisus vyras", nes "turi tris veidus" ir "tris kaktas"; nuo jo balso "dreba trys pasaulio šalys", būtent: Rusija, Austrija ir Vokietija, kurios tuo metu buvo pasidalinusios Lietuvą -

Lenkiją. Tasai vyras "stovi ant trijų karalių vainiko", bet pats jis yra "be vainiko", tai "regimas laisvės vietininkas".[6] Į šio tad būsimojo didvyrio rankas Mickevičius sudeda savo lūkesčius ir meldžia Dievą, kad paskubintų "jo atėjimą" (p. 92). Taigi: *individualinis didvyris* čia yra teikiamas tautai kaip jos vilčių atrama.

Tai mistinės utopijos pavyzdys; utopijos, išaugusios iš romantinės ano meto dvasios. Šį pavyzdį primename čia todėl, kad tremtinius gundančios utopijos keičia, tiesa, savo pavidalus, bet visados lieka tos pačios esmės. Pavergtos tautos išvadavimo nėra būtina laukti iš kokio nors ypatingo didvyrio. Tačiau lengva jo laukti iš kitų netikrovinių veiksnių ir tuo pačiu pasiduoti utopijai, kaip jai buvo pasidavęs ir Mickevičius. Užtat tremtiniai ir privalo visą laiką kritiškai apsidairyti ir nuolatos save klausti, kuo gi iš tikro remiasi jų viltys tėvynei išlaisvinti.

Sakysime: visi gerai žinome, kaip senesnioji mūsų karta, gyvendama dar Vokietijos stovyklose, karštai laukė karo tarp Amerikos ir Sovietų Sąjungos, telkdama aplinkui šį lūkestį ne tik savo mintis, bet ir savo veiksmus. Taip pat visi žinome, kaip labai dabar mus gundo galimybė karo tarp Sovietų Sąjungos ir Kinijos. Abiem atvejais *karas* peršasi kaip mūsų vilčių pagrindas ir todėl kaip mūsų veiklos atrama bei pateisinimas. O vis dėlto kaip anas Mickevičiaus triveidis bei trikaktis vyras buvo tik romantinio individualizmo, o ne politinės ano meto istorijos išraiška, taip lygiai ir karas tarp pasaulinių galybių mūsosios istorijos tarpsnyje yra *tik išraiška žvilgio atgal.* Kad Lietuva prisikėlė, Rusijai sudužus pirmojo pasaulinio karo sūkuriuose, tai tiesa. Bet kad Lietuva prisikeltų, sudužus Sovietų Sąjungai sūkuriuose karo su Amerika ar su Kinija, tai yra utopija — ne todėl, kad tokio karo iš viso negalėtų būti, bet todėl, kad šitoks lūkestis priešinasi dabartinei istorijos sąmonei: *dabarties istorija trokšta taikos.* Jeigu tad mes trokštame karo, tuo pačiu susikirstume su mūsų laiko istorine sąmone ir atsidurtume šalia mūsų amžiaus linkmės, kaip šalia savo meto linkmės atsidūrė Mickevičius, manydamas, esą atskiras didvyris pajėgtų sukrėsti Rusijos, Vokietijos ir Austrijos imperijų pamatus. Deja, individualinių didvyrių metas jau buvo praėjęs. Atskiri didvyriai jau nebelėmė tautų likimo. Taip yra dabar su karu. Didžiųjų galybių sankirčio metas, atrodo, yra pasibaigęs. Užuot viena su kita kariavusios, šios galybės pradeda dabar *kalbėtis.* Todėl ir bet kokių pakaitų galima laukti tik iš šio jų pokalbio. Vėliau matysime, kokiu būdu ir mes galėtume tokį pokalbį skatinti bei jį įtaigauti mums norime linkme.

Tokio pat utopinio pobūdžio būtų ir *lūkestis revoliucijos Sovietų Sąjungos viduje*. Diktatūrinė valstybė, valdanti kraštą daugiau nei pusšimtis metų, yra tiek perskverbusi visą gyvenimą, jog jos diktatūra buvoja kiekvieno žmogaus kasdienoje, jam neleisdama revoliucijai pasiruošti. Tuo tarpu savaimingi sukilimai — jų būta Sovietų Sąjungoje nevieno — esti diktatūros numalšinami be atodairos į aukų skaičių. Be to, sovietų inteligentija, A. Solženicyno liudijimu, yra perdaug neveikli. Tiesa, "ji sutaria, įsivaizduodama trokštamą ateitį savam kraštui, būtent, visišką laisvę; tačiau ji taip pat sutaria ir nieko neveikti; visi laukia tarsi užkerėti, ar kas nors neatsitiks; ne, nieko neatsitiks".[7] Net ir partizaninė kova, sėkmingai išmėginta anglų ir prancūzų kolonijose, nebūtų įmanoma Sovietų Sąjungoje — irgi dėl tos pačios neatodairos į aukas. Užuot gelbėjusios tautą, partizaninės kovos greičiau ją pražudytų, nes įgalintų rusus žmones ištremti ir išsklaidyti. Tai, ko savo kolonijose nedrįso nei anglai, nei prancūzai, plačiu mastu drįstų rusai be niekur nieko.

Šie tad du viršiniai veiksniai — karas ir revoliucija — reikia laikyti utopiniais ir todėl nepajėgiais grįsti mūsų vilčių tėvynės laisvinimo atžvilgiu.

2. *Tikrovinis pagrindas*

Ar tai reiškia, kad iš viso negalėtų būti mūsų viltims *tikrovinės* atramos ir kad todėl mūsų veikla tėvynei turėtų apsirėžti tik trumpo bėgimo nuotoliais? Kitaip tariant, ar mūsų viltis galėtų turėti tokį pagrindą, kuris nepaverstų šios vilties utopija? Norint į tai atsakyti, reikia sugretinti Sovietų Sąjungos tikrovę su dabartinės istorijos sąmone. Toks sugretinimas parodytų, kuria linkme eina šios sąmonės išsivystymas ir ar sovietinė tikrovė šį išsivystymą atitinka. Nes *jokia sistema negali išsilaikyti, jeigu ji virsta priešingybe istorijos raidai*. Šia prasme Solženicynas ką tik minėtame laiške Sovietų Sąjungos vadams teisingai rašo: "Didžiausias jūsų troškimas yra nekeisti valstybinės mūsų sąrangos ir ideologinės sistemos, kad jį tvertų šimtmečius. Tačiau istorijoje taip nėra. Kiekviena sistema arba išsivysto arba žlunga" (p. 57). Sovietinė sistema betgi kaip tik neina kartu su mūsų meto istorinės sąmonės išsivystymu. Atvirkščiai, ji stovi šiam išsivystymui skersai kelio.

Juk kas gi yra Sovietų Sąjunga? — *Tarptautiniu atžvilgiu tai kolonijinė rusų valstybė*, paglemžusi eilę tautų ne tik Pabaltijyje, bet ir Kaukaze, ir Sibire. Jeigu Solženicynas šią valstybę vadina baudžiamojo darbo stovyklą salynu — "archipelag GULAG",[8]

tai mes ją visiškai teisingai galėtume pavadinti pavergtų tautų salynu — "archipelag UGNA" (ugnetenich narodov). Juk Sovietų Sąjungoje, pagal jos pačios duomenis, šiandien esama net 149 tautybių, iš kurių mažiausiai 10 turi tarp 40 ir 3 milijonų narių, gyvenančių ne išsklaidytai, kaip žydai, bet aiškiai aprėžtoje geografinėje erdvėje: tai tautybės, turinčios, kalbant tarptautinės teisės terminais, ne tik žmones (populus), bet ir teritoriją, vadinasi, abu esminius pradus valstybei kurti. Ir vis dėlto šios tautos yra įjungtos į rusiškosios valstybės sąrangą.

Politiniu atžvilgiu Sovietų Sąjunga yra diktatūrinė valstybė, valdoma vienos grupės iš viršaus ir neleidžianti pasireikšti jokiai politinei tautos ar tautų valiai iš apačios. Solženicynas atvirai sako sovietų vadams: "Jūs esate gryni realistai ir jūs neleisite, kad valdžia išslystų iš jūsų rankų. Todėl jūs neleisite nė parlamentinės dviejų ar daugiau partijų sistemos, neleisite nė tikrų rinkimų" (op. cit. p. 49). Šia prasme Sovietų Sąjunga esmiškai nesiskiria nuo buvusių diktatūrų Vokietijoje ir Italijoje ir nuo esamų diktatūrų Ispanijoje ir neseniai dar buvusios Portugalijoje, nors vokiečių rašytojas A. Grass, didelis komunizmo simpatikas, neseniai paliudijo, esą Vakarų diktatūrose esama daugiau laisvės likučių, negu Sovietų Sąjungoje.

Jokia sistema negali išsilaikyti, jeigu ji virsta priešingybe istorijos raidai.

Socialiniu atžvilgiu Sovietų Sąjunga yra kapitalistinė valstybė, tiesa, paneigusi privatinę nuosavybę gamybos bei prekybos, žemės bei jos turtų srityse, tačiau vis dėlto ūkininkaujanti pelno principu valstybės naudai, paversdama individualinį kapitalizmą *valstybiniu* ir tuo būdu pakirsdama šaknis kovai su šiojo piktnaudžiojimu, nes kova su valstybe tokiu atveju virsta kova su pačia socialine sistema, kas diktatūroje esti malšinama, irgi neatsižvelgiant į priemones bei aukas.

Moraliniu atžvilgiu Sovietų Sąjunga yra kolektyvinė valstybė, būtent, ta prasme, kad joje asmuo esti taip stipriai palenkiamas visuomenei — sovietų atveju: partijai bei jos ideologijai, jog jis vertinamas tik tiek, kiek jis šiai partijai tarnauja. Suvienytų Tautų 1948 metais paskelbtos žmogaus teisės, saugojančios asmenį nuo valstybinės prievartos, Sovietų Sąjungos yra laužomos kiekviename žingsnyje.

Šios tad keturios savybės — kolonijalizmas, diktatūra, valstybinis kapitalizmas ir kolektyvizmas — padaro, kad Sovietų Są-

junga virsta *keistu padaru* dabartiniame pasaulio valstybių sąstate; keistu todėl, kadangi istorinė sąmonė juo toliau, juo aiškiau gręžiasi kaip tik sovietinei tikrovei priešinga linkme.

Kolonijalizmas yra baigiamas nugalėti tautų apsisprendimo teisės. Kiekviena tauta šiandien reikalauja sau laisvės, mažų mažiausia autonomijos savai kultūrai ir savam gyvenimo būdui, kaip baskai Ispanijoje. Istorijos eiga rieda tokia kryptimi, jog bet koki kolonijiniai likučiai turėtų visiškai išnykti. Be abejo, šiandien dar neįmanoma pasakyti, kokio regimo pavidalo tuomet įgytų tautų laisvė jos santykiuose su valstybe. Viena tačiau yra tikra, kad šis pavidalas būtų laisvės, o ne prievartos įkūnijimas. Tokiu atveju likusi viena, Sovietų Sąjunga nieku būdu negalėtų atsispirti šiam tautų laisvės sriautui. Visos tad už savo laisvę kovojančios tautos yra šiandien mūsų kovos sąjungininkės ir tuo pačiu sovietinės sąrangos priešininkės, net jeigu jos ir megstų su ja ūkinių ar karinių ryšių.

Diktatūra šiandien yra pasidariusi tiek nebepakeliama, jog diktatūrinės valstybės yra demokratinių valstybių net viešai peikiamos ir sankcijomis grąsomos. Senas dėsnis nesikišti į kitos valstybės vidaus reikalus vis labiau nebetenka reikšmės demokratijos pažeidimo atveju, pagal gražų Solženicyno posakį: "Ankštoje mūsų žemėje nebėra jokių vidaus reikalų. Žmogaus gelbėjimas glūdi tame, kad visa liečia visus".[9] Be abejo, didelė bei galinga valstybė gali gana ilgai nepaisyti demokratinės sąmonės išsivystymo. Tačiau ji negali nei šio išsivystymo sustabdyti, nei savos diktatūros pridengti demokratijos skraiste. Ši skraistė darosi vis labiau perregima, ir diktatūrinė sąranga esti vis labiau smerkiama. Atsidaužusi į demokratinę sąmonę istorijoje, kiekviena diktatūra ima galų gale tižti.

Kapitalizmas tebevyrauja, tiesa, ir Vakarų pasaulyje, bet jis čia yra šiandien stipriai sąlygojamas *socialinės teisybės* sąmone, kuri yra taip pat būdinga mūsų amžiaus žymė. Vakarų kapitalizmas nėra nei tos pačios prasmės, nei tos pačios galios, kaip 19-jo šimtmečio kapitalizmas, sakysime, Markso laikais. Darbo vertės pajautimas padarė darbą lygiavertį kapitalui, taip kad žmogaus išnaudojimas virto šiandien nebe privatiniu, o jau viešu ir net tarptautiniu reikalu. Nuosekliai tad, kur dirbančiojo išnaudojimas vis dar tebevyksta, ten kyla vis aštresnių socialinių kovų, aidinčių visame pasaulyje ir vis labiau kreipiančių istorijos akis į žmogui daromą skriaudą. Kadangi Sovietų Sąjungoje žmogaus išnaudojimas yra ypatingai ryškus ir net nuožmus, nes tai yra valstybinis išnaudojimas, todėl socialinė mūsų amžiaus sąmonė

ir laiko sovietinę valstybę *neteisybės įkūnijimu kaip tokiu.* To neaptemdo nė dabartinis neomarksizmas, plintąs Vakaruose ir laikąs save socialinės teisybės nešėju, nes kaip tik šio neomarksizmo šalininkai neigia Sovietų Sąjungą, vadindama ją socialine marksizmo iškraipa. Todėl juo labiau socialinė sąmonė perskverbia laisvąjį pasaulį, juo labiau aiškėja sovietinio kapitalizmo neteisybė ir juo labiau ši neteisybė yra pasaulio smerkiama. Atsidūrusi gi prieš istorijos teismą, jokia neteisinga ir žmogų skriaudžianti sistema negali tverti ilgą laiką.

Kolektyvizmas prieštarauja dabartinei žmogaus vertės bei jo laisvių sąmonei, kuri šiandien yra pasidariusi ypatingai aštri. Sovietų Sąjungos nusikaltimai šiuo atžvilgiu yra gal net labiau pastebimi, negu kurie kiti. Šiandieninis pasaulis nebežiūri į žmogaus teisių pažeidimą sovietų valstybėje abejingai. Nei intelektualų persekiojimai, nei religijos gniaužimas, nei žodžio priespauda nepraeina negirdimos. Tuo būdu Sovietų Sąjunga vis labiau virsta *moraline atgyvena* dabarties istorijoje. Ji pradedama laikyti praėjusia savo esmėje, o buvojančia tik todėl, kad dar nesusitelkė pakankamai jėgų šiai atgyvenai pašalinti. Šitoks istorinės sąmonės nusistatymas tos ar kitos sąrangos atžvilgiu visados yra šiai sąrangai mirtinas.

Šita tad ketveriopa priešingybė tarp sovietinės valstybės ir dabartinės istorinės sąmonės kaip tik ir yra atrama mūsų vilčiai. Atmesdami viršinius veiksnius kaip utopinius, mes regime minėtoje vidinėje priešingybėje *tikrovinį veiksnį* mūsų kovai už tautos išlaisvinimą; tikrovinį ta prasme, kad *dabartinės istorijos sąmonė stovi mūsų pusėje ir išsivysto mūsų naudai.* Jos spaudimas į sovietinę tikrovę darosi kas kartą vis didesnis. Negalėdama gyventi užsisklendusi, kaip Stalino laikais, Sovietų Sąjunga esti priversta megsti įvairių ryšių su laisvuoju pasauliu ir tuo pačiu patekti į šio pasaulio kritikos ugnį. Ir juo labiau sovietai atsiveria, juo labiau jie esti spaudžiami tarptautiškai, politiškai, socialiai ir moraliai. Šia prasme iš tikro galima kalbėti ne tik apie galimą, bet jau net ir apie prasidėjusią sovietinės tikrovės *kaitą* ano spaudimo įtakoje. Gali ši kaita tuo tarpu būti dar tik labai paviršutiniška, sykį betgi prasidėjusi, ji skverbiasi vis gilyn, pasak paties Lenino žodžių: "Jei vergas suvokė, kad jis nebe vergas, ponas jo jau nebepaklupdys".

Istorinės sąmonės spaudimą reikia laikyti visiškai tikroviniu ir didžios reikšmės veiksniu, nes jis šiandien įtaigauja visus ir visur. Jis neišvengiamai įtaigauja ir Sovietų Sąjungą. Parašytoje, bet nepasakytoje savo kalboje Nobelio premijos proga Solženicynas pa-

sakoja, kaip jis, švęsdamas savo amžiaus 50-ties metų sukaktį, buvo pasveikintas žinomų Europos rašytojų ir čia pat priduria: "Jokia mane ištikusi prievarta neliko jų nepastebėta. Man pavojingomis savaitėmis, kai buvau išmestas iš rašytojų sąjungos, anie žymūs pasaulio autoriai sukūrė aplinkui mane *apsaugos pylimą*, gelbėjusį mane nuo pikčiausių persekiojimų".[10] Pasaulio nuomonės spaudžiami, sovietai iš tikro nedrįso griebtis kraštutinių priemonių Solženicynui sudrausti. Štai kodėl pats Solženicynas ir atsako į dažnai girdimą priekaištą, esą valstybinė prievarta negali būti įveikta *žodiniu būdu*. "Nepamirškime, rašo jis, kad prievartos vienos sau nėra, kad ji pati viena yra nepajėgi buvoti. *Ji visados yra susijungusi su melu*. Tarp judviejų esama artimos giminystės ir jų abiejų prigimtį atitinkančio ryšio. Prievarta gali laikytis, tik pridengta melu . . . Kiekvienas, kuris padaro prievartą savo metodu, turi rinktis melą savo principu" (t. p. 64).

Bet kaip tik čia ir slypi mirtina prievartinės sistemos silpnybė. Kai tik melas atskleidžiamas, prievarta netenka atramos. Kai principas parodomas kaip melagingas, metodas netenka veikmės. "Kai tik melas, sako Solženicykas, išsisklaido, prievartos nuogybė darosi šlykšti, ir pati prievarta išsekusi sunyksta" (p. 66). Nuosekliai tad Solženicynas ir kviečia pasaulio rašytojus bei menininkus "nugalėti melą" (t. p.). Jo kvietimas tačiau tinka ne tik literatūrai bei menui, bet ir kiekvienai kitai laisvo žmogaus veiklai Vakarų pasaulyje. Juk jeigu mūsosios istorijos sąmonė, kaip sakyta, vis labiau darosi sovietinės tikrovės priešingybė, tai šios tikrovės melo atskleidimas neišvengiamai parodo ją esant šlykščią ir tuo pačiu vis labiau pakerta jos buvojimo šaknis: be melo priedangos ši tikrovė gyventi negali. — Ar tai nėra nurodymas ir konkrečiai mūsų veiklai ateityje?

SUVAŽIAVIMO PIRMININKAI

Dr. Kazys Ambrozaitis

Dr. Vytautas Majauskas

L. Valiukas

II. MŪSŲ VEIKLOS UŽDAVINIAI

Prieš pradėdami kalbėti apie konkrečius mūsų veiklos uždavinius, kurie galėtų vesti mūsų kovą tautos laisvės linkme, turime visų pirma pastebėti, kad istorinė dabarties sąmonė kaip mūsų vilties pagrindas yra *ilgo laiko matmuo* (dimension). Iš tikro būtų utopija tikėtis, kad krašto išlaisvinimas pasaulio nuomonės spaudimu galėtų ateiti greitai. Istorijos eiga dirba, tiesa, mūsų naudai, bet ji dirba lėtai, nes eina ne staigaus smūgio, o pamažu stiprėjančio išsivystymo keliu. Be abejo, staigus smūgis taip pat yra galimas. Tačiau kadangi šiandien jo niekas nenori, todėl juo nė negalima grįsti mūsų pastangų. Mums reikia susitaikinti su mintimi, kad mūsų uždaviniai tėvynės atžvilgiu yra *ilgalaikė veikla* ir kad šios veiklos erdvė yra *ilgalaikė mūsų tremtis*. O tai apsprendžia tiek vidinę mūsų nuotaiką, tiek viršinius mūsų užmojus.

1. Ilgalaikės tremties organizavimas

Maždaug prieš 20 metų klausė mane vienas mums visiems pažįstamas visuomenininkas, mokslininkas ir rašytojas, ar ašen tikįs, kad mes dar grįšime Lietuvon. Jam atsakiau, netikįs. Tada jis tarė: "Jei aš šitaip galvočiau, nebegalėčiau gyventi". O vis dėlto jis gyveno ir tebegyvena, sulaukęs jau per 70 metų. Tačiau tasai nuolatinis lūkestis, kad štai gal jau rytoj, gal poryt, gal po mėnesio ar po metų kitų grįšime tėvynėn, stipriai įtaigavo minėto asmens darbus: jie buvo ir liko *smulkūs;* tiesa, naudingi bei reikalingi, bet neplaningi ir be aiškaus tikslo. Psichologiškai tai lengva suprasti, kas buvoja laukiamojoje stoties salėje, traukiniui vėlinantis, nesiima juk sistemingesnių ar platesnių dalykų. Kam gi kurtis, apsirūpinti, planuoti, veikti, siekti, jei traukinys kiekvieną valandą gali nušvilpti ir mus pakviesti kelionėn atgal? Be abejo, šitokia nuotaika rodo gilią subjektyvią tėvynės meilę, tačiau ji kenkia *objektyviam* tos pačios tėvynės reikalui. Nuolatinio lūkuriavimo apimta siela nesiryžta griebtis didesnio užmojo darbų, pasitenkindama, kaip ir visi 'laukiamojoje salėje', dienos reikalavimais. Tai pateisinama trumpos tremties atveju, bet tai nepateisinama ilgalaikės tremties šviesoje.

Šią tad lūkuriavimo nuotaiką istorinė dabarties sąmonė ir keičia iš pagrindų. Mes visi turime drįsti sau patiems prisipažinti, kad *tėvynėn negrįšime nė vienas*. Be abejo, tai skaudu širdžiai, bet tai vaisinga dvasiai. Mat, šitoks atvirumas sau pačiam išveda tremtį iš 'laukiamosios salės' į kūrybos plotus. Jeigu negrįšime patys, tai reikia griebtis veiklos, kad grįžtų mūsų *darbai*. Nes

grįžti yra tremtinio pašaukimas. Ar tremtinys grįš pats, yra antrinis dalykas. Svarbu, kad tėvynėn grįžtų tai, dėl ko jis yra palikęs savo kraštą. O jis paliko jį todėl, kad ten nėra laisvės kurti. Tuo tarpu svetur jis šios laisvės turi, užtat ir privalo vykdyti tai, ko tautai neleidžiama krašte. Ilgo laiko akivaizdoje tremtis virsta ne lūkuriavimu, o *kūrybiniu buvojimu*. Dabartinė istorinė sąmonė — jos pobūdis ir jos eiga — mus kaip tik ir stumia į šitokį kūrybinį buvojimą. Palikdama mus mirti tremtyje, ši sąmonė reikalauja iš mūsų, kad mes nemirtume *visiškai:* "non omnis moriar", tariant Horacijaus žodžiais. O šis 'nevisiškai' yra įnašas mūsų tautai. Jis gali būti labai įvairus: lietuviškai išauklėtas vaikas, parama lietuviškai veiklai, svetimtaučių informacija, knyga, paveikslas, muzikinis kūrinys — vis tai anas Horacijaus 'non omnis', kuris pergyvena mūsų būtybę ir įsijungia į kultūrinį tautos lobyną.

Pereiti nuo lūkuriavimo į veikimą reiškia pereiti nuo smulkių bei atsitiktinių darbelių į plačių bei planingų užmojų vykdymą. Jeigu mūsų tremtis virsta ilgamete, tai mūsų darbai kaip įnašas tautai turi virsti ilgalaikiais. Tokiu atveju mums nepakanka kurti atsitiktiniu ir net palaidu būdu, bet *reikia tremtį organizuoti, organizuojant mūsų kūrybą*. Tiesa, mes jau turime nevieną mokslo bei meno, visuomenės bei politikos instituciją, kuri įsteigta ne šiai dienai, o *visai tremčiai:* Pasaulio Lietuvių Bendruomenė, VLIKas, Lituanistikos Institutas, Liet. Kat. Mokslo Akademija, Lietuviškoji Opera, Muzikologijos Archyvas, Pasaulio Lietuvių Archyvas, įvairūs lietuviškosios knygos klubai bei leidyklos. Mes turime taip pat nevieną užsimotą ar net jau ir ištesėtą didžiulį planą: lietuviškoji enciklopedija, lituanistinė enciklopedija anglų kalba, Lietuvos istorijos šaltinių leidimas, religinių knygų serija, įvairūs mokslo metraščiai ir dailiosios literatūros antologijos. Tai gražūs ir net nuostabos verti užmojai. Įsižiūrėjus į juos betgi arčiau, lengva pastebėti, kad jie dažniausiai yra *pavienės iniciatyvos vaisius:* jie yra atskirų asmenų sumanyti ir atskirų asmenų ant savo pečių nešti arba nešami. Ir štai, ši pavienė iniciatyva bei našta ilgalaikės tremties atveju turi būti papildyta *organizuota iniciatyva bei našta*. Pradėti užmojai turi būti tęsiami visuomeniniu plotu, kad tuo būdu įgytų daugiau gyvybės ir didesnio svorio; kad jų vykdymas negrėstų išsisemti bei nutrūkti. Be to, turi kilti naujų užmojų, ypač tokių, kurie papildytų kultūrines mūsų tautos spragas, vis labiau ryškėjančias tėvynėje.

Kiek ir kaip Lietuvių Fronto Bičiulių sąjūdis jungtųsi į šią planingą bei organizuotą veiklą, yra konkrečių siūlymų bei svars-

tymų dalykas. Viena tik aišku, kad *mūsų sąjūdis tokios veiklos turi imtis.* Mes jau nekartą esame buvę ilgalaikių užmojų pradininkai. Šį tad pradininko vaidmenį reikia mūsų sąjūdžiui vykdyti ir toliau; vykdyti taip, kad senieji ir naujieji užmojai būtų planuojami ne trumpiem nuotoliam, o ilgalaikiam mūsų pasilikimui svetur. Tremtis turi mums visiems virsti erdve, kurioje ne lūkuriautume, o veiktume tolimai perspektyvai, kad netektų mirti visiškai.

Mes visi turime drįsti sau patiems prisipažinti, kad tėvynėn negrįšime nė vienas.

Ryšium su tremtimi kaip ilgalaikiu matmeniu *kinta ir mūsų nusistatymas medžiaginių vertybių atžvilgiu.* Šios vertybės yra pagalbinės kiekvienu atveju: tai jų esmė bei prasmė. Vis dėlto jų pagalba gali būti skirtinga, priklausomai nuo to, ar ji skiriama dabarčiai, ar ateičiai. Galima, sakysime, telkti pinigo tam, kad padėtum *būsimai Lietuvai* atsikurti, kai ji atgaus laisvę. Bet galima pinigo telkti ir tam, kad padėtum *lietuviškajai tremčiai* vykdyti savą pašaukimą. Pirmosios rūšies pagalba yra prasminga tik tada, kai tėvynės atsistatymas yra įžiūrimas netolimoje ateityje. Jeigu jis betgi yra nežinomos ateities dalykas, tuomet ruošimasis padėti būsimajai Lietuvai *medžiaginiu būdu* nustoja prasmės, nes medžiaginės vertybės ilgo laiko eigoje kinta tiek vertės, tiek naudojimo, tiek galop savininko atžvilgiu. Tokiu atveju medžiaginė parama būsimajai Lietuvai esti grąsoma visiškai tikro pavojaus sudilti ir net išnykti. Dėl šios priežasties ilgalaikė tremtis savaime reikalauja, kad medžiaginių gėrybių pagalba būtų telkiama ne ateičiai, o dabarčiai; ne būsimai Lietuvai, o esamai lietuviškajai tremčiai.

Nesusipratimas tad testamentais palikinėti didesnes sumas būsimosios Lietuvos įstaigoms, kai čia pat tremtyje esančios įstaigos negali išvystyti tinkamos veiklos kaip tik dėl lėšų stokos. Esama betgi šį reikalą gerai suprantančių asmenų, kurie savą medžiaginę paramą teikia kaip tik *čia, tremtyje,* nelaukdami nei savo pačių mirties, nei Lietuvos laisvės atgavimo. Tai pats sveikiausias ir vaisingiausias nusistatymas medžiaginių vertybių atžvilgiu. Medžiaginės vertybės tuo ir skiriasi nuo dvasinių vertybių, kad jų vertė visados esti didžiausia *dabartyje.* Reiktų tad šią dabarties sąmonę mūsų tremtyje skleisti bei organizuoti. Čia mūsų sąjūdžiui gali būti gera dirva.

Tas pat tinka ir įvairiems fondams, kurie pagrindinį savo kapitalą telkia bei saugo *kaip dovaną* laisvai Lietuvai, o tremties

uždaviniams skiria tik nuobiras. Iš kur jie žino, kad ilgalaikės tremties akivaizdoje jie šią dovaną tėvynei įteikti galės? Dovana tėvynei — pati didžiausia ir nenykstanti — yra ne medžiaginių gėrybių suma, o tai, ką už šią sumą yra padarę tremtiniai sava kūryba. — Apskritai, ilgametė tremtis reikalauja visą į medžiaginių gėrybių reikalą *iš naujo* permąstyti ir pertvarkyti. Kaip? Tai kiekvieno pasiturinčiojo asmens ar pinigus valdančiosios institucijos uždavinys ir net pareiga. Čia keliame tik patį principą, būtent: *medžiaginės gėrybės turėtų būti naudojamos čia pat suplanuotiems bei vykdomiems darbams, nes didžiausia parama tėvynės ateičiai yra kūrybiškai vaisinga tremties dabartis.*

2. *Etinė pasaulio informacija*

Istorinei dabarties sąmonei yra visų pirma būdinga tai, kad *etinis* gyvenimo atžvilgis įgyja vis daugiau svorio ryšium su juridiniu atžvilgiu. Tai reiškia: formalinės teisės šiandien yra mažiau paisomos, užtat jautriau yra atveikiama į dorinius žmogaus reikalavimus. Šiandien taip stipriai pabrėžiamas ir visų pasaulėžiūrų skelbiamas humanizmas yra juk esmėje etinio pobūdžio, į juridines normas vargu ar išviso suvedamas. To paties pobūdžio turi ir žmogaus teisių deklaracija, kurios įvadas aiškiai sako, kad šios teisės skelbiamos "kaip bendrasis idealas, kurio siektų visos tautos bei valstybės". Todėl dabartinė viešoji nuomonė beveik nė nesidomi grynai formalinių teisių vykdymu ar nevykdymu. Užtat ji stropiai stebi *dorinius* žmogaus pažeidimus. Sakysime: viešoji Amerikos nuomonė jaudinosi ne todėl, kad Simo Kudirkos išdavimas pažeidė tą ar kitą USA įstatymą, vadinasi, *juridinį dėsnį*, o todėl, kad čia buvo pažeistas žmogiškumas, vadinasi, *etinis dėsnis*. Žmogiškumo pažeidimas esti smerkiamas, net jeigu juridiškai jis ir būtų tvarkoje, pavyzdžiui, Solženicyno ištrėmimo atveju. Tuo tarpu grynai formalinės teisės pažeidimas visuomenės beveik nebejaudina.

Šitokio posūkio šviesoje kinta ir mūsų veiklos *būdas* kovoje už savo krašto laisvę. Ir mums reiktų pereiti nuo kovos prieš mūsų *teisės* pažeidimą į kovą prieš mūsų *žmogiškumo* pažeidimą. Kitaip sakant, mums reiktų šiandien ne tiek pabrėžti formalią teisę į valstybę, kiek rodyti žmogiškumo žalojimą, netekus valstybės. Konkrečiai kalbant, mums reiktų iš dalies keisti, iš dalies papildyti mūsų informaciją svetimiesiems ir net sau patiems. Ligi šiol informavome kitus daugiau apie *Lietuvą* ir sulaužytas jos teises. Tai buvo būtina, nes pasaulis apie mus permaža žinojo. Dabar ateina laikas informuoti kitus apie Lietuvos *užgrobiką kaip žmogiškumo pažeidėją*, vadinasi, nuo juridinės informacijos pereiti

į etinę informaciją. Sakysime: šiandien reiktų ne tiek skelbti pasauliui, kad sovietai, persekiodami tikinčiuosius, laužo savų pačių *įstatymus* (juridinis atžvilgis), kiek tai, kad tuo jie pažeidžia *žmogiškumą* (etinis atžvilgis), reikalaujantį laisvės visoms religijoms ir visiems įsitikinimams. Apskritai, reiktų šiandien pasauliui labai įsakmiai parodyti, kad *sovietinė tikrovė iš tikro yra etinė dabartinės istorijos priešingybė.*

Šiam reikalui kaip tik ir galėtų būti naudingi anie aukščiau minėti keturi Sovietų Sąjungos bruožai: kolonijalizmas, diktatūra, kapitalizmas ir kolektyvizmas. Nevisi jie yra buvę *vienodai* išryškinti tiek mūsojoje informacijoje, tiek mūsų pačių veikloje.

Labiausiai pasauliui šiandien yra pažįstamas *diktatūrinis* sovietinės tikrovės bruožas. Čia vargu ar dar reiktų ką nors pridėti. Užtat jau žymiai silpniau yra išryškintas *kolonijinis* Sovietų Sąjungos pobūdis. Pasaulis vis dar tebetiki, kad didžiulis sovietų pasistūmėjimas į Vakarus yra buvęs grynai atsitiktinė buvusiojo karo pasėka. Karas yra tebelaikomas šio pasistūmėjimo priežastimi. Iš tikro betgi karas yra buvęs sovietams *tik proga* įvykdyti kolonijinėms savo užmačioms. Todėl mūsų uždavinys ir būtų išryškinti planingą kolonijinį sovietinės valstybės plėtimąsi tiek Europoje, tiek Azijoje, parodant, kad ši valstybė yra išaugusi ne normaliu keliu, didėjant rusų tautai, o nuolatiniu nerusiškų žemių bei tautų grobimu tiek seniau, tiek dabar. Šitokia informacija, pagrįsta istoriniais duomenimis, darytų dabarties sąmonei gilios įtakos, kadangi tautų vadavimasis iš kolonijinių valstybių šiandien yra jau savaime suprantamas dalykas. Valstybės, kurios savų kolonijų yra netekusios, psichologiškai lengvai pritartų mūsų pastangoms, net jeigu viešai apkaltinti Sovietų Sąjungos *tuo tarpu* ir nenorėtų. Todėl reikia džiaugtis ir sveikinti, kad mūsų mokslo vyrai ruošia tokių veikalų, kaip pavergtų tautų spyrimasis rusiškajam kolonijalizmui (V. Vardys) ar tautų apsisprendimo teisė etiniu bei socialiniu atžvilgiu (Br. J. Kazlas). Paskelbti svetimomis kalbomis, toki veikalai kaip tik atskleistų sovietinės tikrovės ir dabartinės istorinės sąmonės priešingybę tautų laisvėjimo požiūriu.

Dovana tėvynei — pati didžiausia ir nenykstanti — yra ne medžiaginių gėrybių suma, o tai, ką už šią sumą yra padarę tremtiniai sava kūryba.

Kiek geriau šiandien yra pasauliui atskleistas *žmogaus asmens pažeminimas* sovietinėje sąrangoje, arba lenkiant jį partijos ideologijai bei Valstybės reikalui, arba sunaikinant, bent moraliai,

jeigu jis lenkiamas nesiduoda. Šis asmens pažeminimas eina ranka rankon su pagrindinių žmogaus teisių laužymu, ir nemaža tokio laužymo atvejų Vakarai jau yra sužinoję. Tačiau šie atvejai yra per mažai naudojami *mūsų kovai:* jie pradingsta laikraščių skiltyse, netekdami savo dokumentiškumo, nebūdami giliau nagrinėjami, sisteminami ir svetimiesiems pateikiami kaip sovietinės tikrovės vaizdas. Tuo tarpu žmogaus teisių laužymas Sovietų Sąjungoje kaip tik sudaro patį žiauriausią šios tikrovės bruožą: tai antihumanizmas giliausia šio žodžio prasme. Todėl ir reiktų šį bruožą žymiai uoliau ryškinti. Reiktų taip pat apsvarstyti, ar kai kurių atvejų, sakysime: Simo Kudirkos, nebūtų galima kelti Žmogaus Teisių Komisijoje Haagoje. Galimas daiktas, kad ten nevisados laimėtume. Tačiau kiekvienu atveju pasaulis patirtų sovietų naudojamas priemones žmogui slėgti. Medžiagos šiam reikalui esama pakankamai. Reiktų tik ją skelbti bei atitinkamoms instancijoms pateikti. Gera, kad Religinė Šalpa leidžia ligi šiol pasirodžiusias Lietuvos Bažnyčios kronikas. Vis dėlto jų išleidimo *lietuvių kalba* anaiptol nepakanka. Jas reikia visų pirma skelbti *svetimomis kalbomis* ir planingai išsiuntinėti bei naudoti, informuojant svetimuosius. Tas pat pasakytina apie Lietuvos kunigų bylas. Reiktų taip pat žymiai dažniau klabinti ir Amnesty International: kiekvienas nuteisimas už *religinius veiksmus* turėtų atsidurti Amnesty International forume.

Beveik visiškai mūsų informacijoje yra pamirštas *socialinis* Sovietų Sąjungos bruožas, būtent: nuolatinis žmogaus skurdimas, nepaliaujantis jo apiplėšimas valstybės naudai, biurokratijos sauvalia, apskritai visa ana slogi *sovietinė kasdiena. Šia prasme Vakarų pasaulis dar nėra praregėjęs. Ir gal kaip tik čia slypi priežastis, kodėl šio pasaulio jaunimas, karštai trokšdamas socialinės teisybės, yra pasidaręs imlus komunizmui, nė nenujausdamas, kad įkūnytas komunizmas yra sykiu ir įkūnyta socialinė neteisybė.* Jaunimas net nė nenuvokia, kaip atrodo sovietinė kasdiena socialiniu atžvilgiu, kiek esama ten neteisybės kiekviename žingsnyje ir kaip sunku yra ten patenkinti net paprasčiausius kasdienos reikalus. Mūsų tad uždavinys ir būtų išryškinti socialinį sovietinės tikrovės vaizdą, kovojant ne tik prieš politinį bei ideologinį, bet ir prieš socialinį žmogaus paniekinimą. Šia prasme mūsų informacija nėra gerai nė pradėta. O medžiagos šiam klausimui teikia ne tik žinios iš tėvynės, bet ir pati sovietinė dailioji literatūra, kuriai sovietinės kasdienos vaizdas visados yra būtinas *pradedamasis taškas* būsimam sovietiniam idealui nušviesti. Šį pradedamąjį tašką, vadinasi, tai, *kas yra,* kaip tik ir turėtų paregėti Vakarų žmogus,

ypač vakarietiškasis jaunimas, kovojąs už socialinės teisybės atstatymą Pietų Amerikoje ar Pietų Afrikoje, o nematąs tos pačios socialinės neteisybės Rytų Europoje. Nuosekliai tad mums būtų būtinas veikalas — šalia tautų spyrimosi ir jų apsisprendimo, — aprašąs *socialinę* sovietinę kasdieną.

Toksai sovietinės tikrovės bruožų ryškinimas ir sudarytų etinę mūsų informaciją kaip juridinės bei politinės informacijos *papildą*. Trumpai tariant, *etinės informacijos uždavinys būtų atskleisti sovietinės tikrovės melą* ir tuo būdu, pasak Solženicyno, padaryti, kad sovietinė prievarta taptų šlykšti istorinei dabartinio pasaulio sąmonei. Tuo esmiškai prisidėtume prie šios sąmonės spaudimo į sovietinę tikrovę ir tuo pačiu prie mūsų tautos laisvinimo, nes mums reikia šiandien gerai įsisąmoninti, kad *politinis išsilaisvinimas ateis paskutinis. Laiptai į jį yra etinis ir socialinis žmogaus išlaisvinimas*. Į šį tad ir turėtų būti dabar nukreiptas mūsų dėmesys.

3. Geležinio branduolio kūrimas

Šios paskaitos pradžioje sakėme, kad tremtis yra sąlyga veiklai tėvynės reikalams ir kad todėl ji sudaro erdvę, kurioje esti atitiesiamos tėvynei daromos skriaudos. Dar daugiau: *tremtis pasiteisina istoriškai tik tuo atveju, kai virsta užuovėja, puoselėjančia vertybes, niokojamas krašte*. Todėl, kalbėdami apie mūsų laisvės kovą, turime bent trumpai dirstelėti ir į tremtį, pasiklausdami, kokiu būdu ji galėtų ana užuovėja virsti ir ar nereiktų mums ir čia kai ko iš naujo permąstyti bei pertvarkyti?

Savo veikale "Lietuvių tauta ir jos ugdymas" S. Šalkauskis, sklaidydamas istorinę lietuvių tautos nesėkmę tuo metu, kai ji buvo sąjungoje su Lenkija, didžiausią ano laiko nelaimę regi liaudies ir šviesuomenės persiskyrime — ta prasme, kad šviesuomenė sutelkė savyje medžiaginę galią, tačiau nutolo nuo tautos kamieno, prisiimdama svetimą kalbą ir rūpindamasi tiktai valstybe, o tautinės kultūros kūrimą palikdama vienai tik liaudžiai. "Tokiu būdu, sako Šalkauskis, liaudies ir šviesuomenės kultūros . . . ėjo priešingais krypsniais: pirmoji tenkino tautinius reikalus, antroji tarnavo iš pradžių valstybės, o paskui — vien savosios klasės naudai".[11] Šviesuomenė, "atskilusi nuo tautinio kamieno, nustojo pusiausvyros ir pasidarė nepaprastai jautri išlaukinių įtakų veikmei" (t. p.). Šalkauskio pažiūra, šisai "liaudies ir šviesuomenės persiskyrimas tautinės kūrybos srityje buvo užsimezgimas gilios dramos mazgo, kurį atmezgė (tik) tautinis atgimimas (p. 15).

Skaitant šiuos žodžius, savaime ateina galvon rūpesčio keliąs klausimas: *ar ana senoji mūsų tautos drama nesikartoja dabar*

mūsų tremtyje? Juk mūsų tremtis yra būdinga tuo, kad *mes liaudies iš viso neturime.* Jeigu jos dalis ir buvo atkilusi iš Lietuvos, tai šiandien šios dalies vaikai yra jau nebe liaudis, o šviesuomenė. Tiek turtu, tiek išsilavinimu, tiek užsiėmimu mūsų tremtiniai yra peržengę liaudinės kultūros laipsnį. Ir taip yra visuose kraštuose — net ir ten, kur iš sykio lietuviams kiek sunkiau sekėsi, kaip Australijoje ar Pietų Amerikoje. Tačiau dabar jie ir ten yra pasiekę aukštesnio lygio. "Tik didieji tinginiai ir girtuokliai namų neįsigijo", šitaip apibūdina V. Šliogeris Australijos lietuvius,[12] tuo išreikšdamas bendrą mūsų padėtį tremtyje, suprantant 'savus namus' kaip pakilesnio būvio prasmenį.

Geležinio branduolio kūrimas.

Šisai mūsų tautiečių pasistiebimas viršum liaudies kultūros, savaime suprantama, mus džiugina, nes rodo mūsų ryžtą bei sugebėjimą net ir sunkiausiose sąlygose, net ir svetimiausiuose kraštuose ne smukti, o kilti, nesykį pralenkiant net čiabuvius. Iš kitos betgi pusės reikia šį pasistebimą laikyti ir grėsme, atsimenant, kad mūsų kilstelėjimas viršum liaudies yra ne kas kita, kaip perėjimas į *miesčionijos lygį.* Tuo tarpu miesčionijai visados gręsia pavojus suburžuazėti. Miesčioniškumo esmė juk glūdi *naudojimesi* kultūros gėrybėmis, nesirūpinant ir net nesidomint jų *kūrimu.* Ženklų, kad ir mūsų beliaudė tremtis suka tokio gryno naudojimosi keliu, yra gana apstu. Tuo tarpu tai ši mūsų miesčionija, kaip ir kadaise senoji mūsų aristokratija, yra sukaupusi medžiaginę mūsų tremties galią. Ar ji susipras panaudoti šią galią tautinei kultūrai kurti? Ar ji nepradės, kaip ir senoji aristokratija, rūpintis, Šalkauskio žodžiais tariant, tik savąja klase? Jei mūsų miesčionija iš tikro kreiptų savo gyvenimą buržuazine linkme, tuomet mūsų tremtyje mažu mastu vyktų ta pati tautinė drama, kokia didžiu mastu vyko senojoje Lietuvos valstybėje, būtent: nemokėti "suderinti, kaip Šalkauskis sako, jėgos galybės su taufine išmintimi" (op. cit. p. 15) arba *nemokėti palenkti medžiaginės galios kultūrinei kūrybai.*

Tačiau tai dar neviskas. Kaip lietuviškoji šviesuomenė senojoje Lietuvos valstybėje, taip ir tremtininkiškoji šviesuomenė dabartyje yra nepaprastai jautri svetimų veiksnių įtakai kalbos, papročių, gyvenimo būdo ir įvairiais kitais pavidalais. Senoji Lietuvos aristokratija šiai įtakai pasidavė ir todėl žlugo tautinei kultūrai. Ar šios rūšies įtakai pasiduos ir tremties miesčionija? Štai lemiantis klausimas. Nes suburžuazėjusi ir susvetimėjusi

tremtis nėra sąlyga veiklai tėvynės reikalams. Tokia tremtis nėra užuovėja kultūrinėms vertybėms puoselėti. Suburžuazėjusi ir susvetimėjusi tremtis nepaprastai siaurina laisvės kovos erdvę. Jeigu tad svetimi veiksniai iš tikro apvaldytų beliaudę mūsų šviesuomenę, tuomet mūsų tremčiai tiktų tie patys Šalkauskio žodžiai, kuriuos jis taiko senajai mūsų aristokratijai: "Lietuviai negalėjo sukurti nei pastovios valstybės, nei pilnutinės tautinės civilizacijos" (t. p.).

Šie du beliaudės mūsų tremties pavojai — buržuazėjimas ir svetimėjimas — verčia mus susimąstyti ir klausti, ką reiktų daryti, kad mūsų pasiektas aukštesnis lygis tiek medžiaginiu, tiek dvasiniu atžvilgiu nevirstų tautiniu pavojumi ir net grėsme, kaip jis jau sykį buvo jais virtęs mūsojoje istorijoje?

Nėra abejonės, kad visų pirma mums reikia *kovoti* su prasidėjusiu mūsų buržuazėjimu, kad reikia *žadinti* mūsų miesčionijoje pareigos jausmą kultūra ne tik naudotis, bet ir medžiagine savo galia dalyvauti jos kūrime. Vis dėlto būtų išmonė (illusion) tikėtis, esą mūsų miesčionija išliks nesuburžuazėjusi *savo daugumoje.* Buržuazėjimas yra kiekvienos miesčionijos istorinis likimas, ir turėtų įvykti stebuklas, jei lietuviškoji miesčionija pajėgtų išsiveržti iš šio likiminio vyksmo. Todėl nors kovoti su šiuo vyksmu ir yra mūsų uždavinys, vis dėlto reikia jau iš anksto įsisąmoninti, kad šios kovos mes *visu plotu* nelaimėsime. Taip pat nelaimėsime *visu plotu* nė kovos su svetimų veiksnių įtaka mūsų miesčionijai. Ana tad senosios mūsų istorijos drama vyks tam tikru mastu ir mūsų tremtyje, virsdama didesne ar mažesne grėsme mūsų paskirčiai.

Buržuazėjimas yra kiekvienos miesčionijos istorinis likimas, ir turėtų įvykti stebuklas, jei lietuviškoji miesčionija pajėgtų išsiveržti iš šio likiminio vyksmo.

Bet reikia taip pat įsisąmoninti, kad *nevisada* mūsų miesčionija pasiduos buržuazėjimui ir svetimų veiksnių įtakai: *ji nevisada suburžuazės ir nevisa nutautės.* Ir mūsų tremtyje, kaip kadaise senojoje mūsų valstybėje, bus žmonių, kurie supras savo pašaukimą ir liks jam ištikimi. Jais tad ir remsis visas ateities darbas tremtyje, visi mūsų lūkesčiai bei tautos viltys. Tačiau šie žmonės bus daugiau ar mažiau išblaškyti suburžuazėjusioje ir pusiau nutautėjusioje mūsų miesčionijoje; išblaškyti ne tik didelių atstumų, bet ir jiems svetimos dvasios, su kuria jie susiduria kasdienoje ir kurios aplinkoje jiems tenka gyventi. Nesunku įspėti, kad šioje antrojo laipsnio 'tremtyje', šiame 'egzode' iš savųjų tokiems žmo-

nėms kurti bus dvigubai vargingiau. Nes kūryba reikalauja ne tik asmeninio ryžto, bet ir visuomeninio pritarimo bei paskatos.

Viso to akivaizdoje ir kyla mums naujas uždavinys: *telkti šiuos žmones į būrelius*, jungti juos vieną su kitu, pergalėti jų išsiblaškymą miesčioniškoje minioje, tuo būdu sudarant jiems visuomeninę aplinką kaip sąlygą jų kūrybiškumui ir kaip paklausą kūrybiniams jų laimėjimams. Šį uždavinį aš ir norėčiau pavadinti *geležinio branduolio kūrimu*. Tai būtų branduolys, sudarytas iš ryžtingiausių bei kūrybiškiausių visos tremties žmonių, į kuriuos atsiremtų mūsoji veikla ir kurie šią veiklą skleistų savoje aplinkoje. Šis branduolys nebūtų kokia nauja organizacija; jis būtų greičiau *dvasinis sąjūdis*, sklindąs visose esamose organizacijose; sąjūdis, kurin glaustųsi visi, kurie suvokia tremtinių paskirtį ir ryžtasi šią paskirtį vykdyti, nepaisydami buržuazėjimo bei nutautėjimo. *Tai būtų vilties sąjūdis, nes viltis esame mes patys.*

Kaip šis sąjūdis konkrečiai susikurtų, tai jau kiekvienos vietovės ir net kiekvieno asmens reikalas. Tačiau LF Bičiuliai turėtų tokį sąjūdį *pradėti* — visų pirma tarp savųjų, o paskui gal paragintų tuo ir kitus. Laikraščių redakcijos, organizacijų vadovybės, įvairios įstaigos, mokyklos, parapijos, kur dirba mūsų bičiuliai, galėtų būti *atrama* tokiam sąjūdžiui, nes visos šios institucijos kaip tik ir yra tremties pašaukimo vykdytojos. Užuot tad leidus šiam pašaukimui vykdytis savaime, užuot nuolatos dūsavus, esą viskas slenka pamažu žemyn, mūsų bičiuliams reiktų imtis kaip tik tokį sąjūdį *kurti*. Asmeninė iniciatyva yra šiam tikslui pati geriausia, nes ji greitai patraukia idealiau nusiteikusius žmones ir greitai tuo būdu virsta visuomenine. Taip yra buvę Lietuvoje aplinkui "XX Amžių", aplinkui jaunuosius Kauno kunigų seminarijos dėstytojus ir net auklėtinius, aplinkui Šalkauskio "Romuvą" ir jo Gyvosios Dvasios idėją. Visi anie pradmens buvo nuostabiai viltingi ir vaisingi. Jiems nebuvo lemta išsiskleisti tiktai dėl viršinės mūsų tautos nelaimės. Užtat dabar turėtume anas pastangas atgaivinti ir praplėsti, nes į tai veda ir net stumia mus toks pat miesčionijos buržuazėjimas, kokis buvo prasidėjęs ir pastaraisiais nepriklausomybės metais Lietuvoje. Branduolių kūrimasis buvo atoveikis į nepriklausomos tėvynės miesčioniją. Tokia pat atoveika turėtų būti ir dabartinėje lietuviškojoje tremtyje.

Tai ir būtų ano *geležinio branduolio* sudarymas. Nes be tokio branduolio vargu ar išvengsime mus tykančios grėsmės. Pasklidęs po visą tremtį, tokis branduolys bent iš dalies atsvertų mus tykantį pavojų ir tinkama kryptimi pasuktų tuos, kurie, būdami geros valios, laukia paraginami ar konkrečiai nurodomi, ką ir kaip

jie galėtų padėti kultūrinėje mūsų veikloje. Mums reikia perkelti mūsų veiklą, kaip šiandien mėgstama sakyti, *į bazę:* kiekvienas sąmoningas bei ryžtingas mūsų bičiulis yra branduoliukas šioje bazėje. Jis tad ir turi telkti aplinkui save visus, kurie nenori paskęsti miesčioniškumo sriaute. Man atrodo, kad, tik šiuo keliu eidami, galėsime paversti tremtį tikrai vaisinga sąlyga kurti visoms toms kultūrinėms vertybėms, kurių nevalia mūsų tautai kurti tėvynėje.

Kiekvienas sąmoningas bei ryžtingas mūsų bičiulis yra branduoliukas šioje bazėje.

U ž b a i g a

Ko tad reikalauja iš mūsų mūsų kova už tautos laisvę?

1. Ji reikalauja, kad pergyventume tremtį *kaip sąlygą* veiklai tėvynės reikalams ir ją organizuotume *ilgalaikės perspektyvos* šviesoje.

2. Ji reikalauja, kad dabartinėje istorinėje pasaulio sąmonėje įžvelgtume *sovietinės sistemos priešingybę* ir savo darbais šią priešingybę Vakarams vis labiau atskleistume.

3. Ji reikalauja, kad svetimųjų informavimą kreiptume daugiau *etine linkme* ir tuo išryškintume sovietinės tikrovės *melą,* kuriuo remiasi sovietinė prievarta.

4. Ji reikalauja, kad mūsų tremtinių buržuazėjimui atsverti kurtume *idealiai nusiteikusių žmonių būrelius kaip mūsų vilties sąjūdį.*

Kokiu *keliu* visi šie reikalavimai turėtų būti ateityje vykdomi? — Anksčiau minėtoje knygoje St. Šalkauskis, kalbėdamas apie kultūrinį lietuvių tautos atsilikimą nuo savų kaimynų, skelbė *vajaus mintį:* "Kultūrėjimas vajaus tvarkoje yra neatidėliotinas mūsų tautinės gyvybės reikalavimas: mes esame pasmerkti žlugti, jei nesugebėsime vajaus tvarkoje pagreitinti tautos ugdymo tempą".[13] Ar bereiktų ir mums dabar grįžtį prie šios *vajaus minties?* Trisdešimt metų mūsų veikla tremtyje ėjo gana lėtai. Apie vajų būdavo kalbama, gal tik telkiant pinigo tam ar kitam dalykui. Tačiau ateina laikas kalbėti ir apie *kultūrinį vajų.* Ateina laikas *paspartinti* mūsų veiklą, nes mes turime dabar lenktyniauti tiek su sovietine propaganda, tiek su mūsų pačių slinktimi duoneliautojų pusėn. Šie du vyksmai kiekvienais metais vis greitėja. Užtat turėtų greitėti ir mūsų kova su jais. Štai kodėl būsimoji mūsų veikla ir turėtų eiti jau vajaus keliu. Vajaus mintis turėtų virsti

gaire, kaip visi anie kovos reikalavimai turėtų būti vykdomi. Paprasto tempo mums nebepakanka. Nustatyti šio tempo eigą bei jo planą yra, be abejo, konkrečių svarstymų bei vadovaujančių organų uždavinys. Tačiau reikia *planuoti* ir reikia *sparčiau* žengti priekin.

Tokie tad yra manieji siūlymai šiam suvažiavimui, kuris juos apsvarstys, papildys, patikslins, sukonkretins. Mano pareiga buvo pateikti jų tiktai "minties rekolekcijų" pavidalu, vadinasi, kaip *idėjinę galimybę*. O jau sutartiniu visų darbu ši galimybė virs tikrenybe. Nes idėja visados stovi pradžioje. Leiskite tad dabar man užsklęsti šią paskaitą tremtinio filosofo N. Berdjaevo žodžiais, pasakytais lygiai prieš 50 metų: "Mūsų laikai šaukiasi šv. Augustino žygių: mums reikia tikėjimo ir idėjos".[14] Mums reikia *tikėjimo*, kad nepražūtume kasdienybės faktiškume; mums reikia *idėjos* kad nepaklystume ūkanotų akiračių plotuose.

Mums reikia idėjos, kad nepaklystume ūkanotų akiračių plotuose.

Išnašos

1. **Adolfas Damušis**, Laiškas 1973 m. liepos 31 d.
2. **Adolfas Damušis**, Laiškas 1973 m. rugpjūčio 9 d.
3. Į organiškosios valstybės kūrybą, "Naujoji Romuva", Kaunas 1936 m. Nr. 8, p. 169.
4. **Kęstutis Kaz. Girnius**, Išeivijos ateitis jaunimo perspektyvoje, "Į Laisvę" 1972, Nr. 56, p. 5.
5. Cit. **M. Biržiška**, Iš Adomo Mickevičiaus raštų, Kaunas 1927, p. 91.
6. Cit. **M. Biržiška**, op. cit. p. 93 - 94.
7. **Alexander Solženicyn**, Offener Brief an die sowjetische Fuehrung, Darmstadt 1974, p. 5.
8. **Alexander Solženicyn**, Nobelevskaja lekcija, Muenchen 1973, p. 18.
9. **Alexander Solženicyn**, op. cit. p. 60.
10. **Alexander Solženicyn**, op. cit. p. 58.
11. **Prof. Stasys Šalkauskis**, Lietuvių tauta ir jos ugdymas, Kaunas, 1933, p. 16.
12. **V. Šliogeris**, Apie Australijos lietuvius, "Tėviškės Žiburiai" 1973 m. XI.8 d.
13. **Prof. Stasys Šalkauskis**, Lietuvių tauta ir jos ugdymas, p. 153.
14. **Nikolai Berdjajew**, Das neue Mittelalter, Tuebingen 1950, p. 83.

Tai būtų vilties sąjūdis, nes viltis esame mes patys.

Dr. A. Maceina

Iškilmingojo posėdžio atidarymas

ATEITIES VALSTYBĖS VIZIJA

KULTŪRINĖJE — RELIGINĖJE SRITYJE

KUN. JUOZAS GRABYS

1. (Įvadas) Kultūra ir Religija, žmogiškosios dvasios apraiškos.

Kultūros sąvokos negalima sulieti su religijos supratimu, nors abi sritys yra žmogaus dvasinė (sielos) apraiška. Gal kas ir aptars kultūrą daugiau ar mažiau ateistinio humanizmo prasme; bet tada ir religijos aptartis bus atsibrėžianti nuo dvasinio primato. Bendrai imant, "kultūros" žodis reiškia visa, kuo žmogus ugdo ir tobulina įvairiopas savo dvasios ir kūno galias. Bet daugiausiai kultūra laikomi tie kūriniai, kuriais laiko būvyje žmogus išreiškia, perduoda ir išlaiko didžius savo dvasios pergyvenimus ir troškimus, kad tarnautų daugelio, net visos žmonių giminės, pažangai", — kaip Vatikano II Visuotinas Bažnyčios Susirinkimas ją apibėžia (Bažnyčia Dabartiniame Pasaulyje — Krikščionis Gyvenime, p. 229).

Gi religija, nors ir apima visą žmogaus veiklą, nustatant moralines gaires ir principus visokeriopai veikimo, darbo, net ir visos buities išraiškai, bazuojasi žmogaus dvasia; dvasia, kuri ieško savo Autoriaus ir stengiasi sau garantuoti tęstinumą ne tik šiame, bet ir kitame, sekančiame gyvenime. Kultūra palieka gilius atspaudus sekančioms kartoms, tuo būdu formuodama ir motyvuodama ateinančių kartų veiklą savo savitumu, originalumu, atskiriančiu vienos grupės kūrybą ir kūrinius nuo kitų. Tuo tarpu religija nieko neatskiria, bet stengaisi apjungti visas pastangas žmogaus ir bendruomenės dvasios plėtotėje. Iš vienos pusės savo savybinėmis bei praktikos pastangomis religija, kaip ir kultūra, dalyvauja Didžiojo Altoriaus tvėrimo akte, bet iš kitos pusės, apimdama giliausius žmogaus sielos veiksmus, ji žmogų iškelia iki paties Dievo tobulumo, net pažadėdama

ir savo liturgine veikla duodama patirti dar šio gyvenimo eigoje amžinybės jungtį su pačiu Dievu. Tiesa, ne visos religijos formos to ieško tiesioginiu būdu. Kadangi mes svarstysime duotos valstybės santykį su kultūra ir religija, tai ji bus krikščioniškoji ir dar konkrečiau — Katalikų Bažnyčios veiklos apraiška.

2. Kultūros santykis su valstybe

Kultūra, žmogaus kūrybingumo apraiška, išskiria tautą, ne valstybę. Valstybės sudėtis dažnai apima ne vieną tautinę grupę, ar tos pačios tautos skirtingas padalas. Kiekviena grupė reiškiasi savitais papročiais, kūryba mene, muzikoje, tautodailėj, net auklėjime. Valstybė garantuoja ir saugo įvairiopos kultūros raidą ir vystymąsi.

Kadangi valstybės politinė sudėtis gali keistis, priimti įvairias formas, tai ir kultūrinė veikla tautoje ar tautose atspindės valstybinę politiką. Jei ji tautai patinkama ir išreiškianti jos lūkesčius ir idealą, kūryba klestės ir sutelks valstybei kultūrinius lobius. Jei valstybės tvarka, tačiau, veikia slegiančiai, tada kultūros raida kels daugiau tautinį charakterį. O jei valstybė pasisavins ir prikergs tik sąvąją iniciatyvą, — kultūrinis aukštis tautoje smuks.

Totalitarinis režimas, mėgstąs pakinkyti visas pajėgas savo tarnybai, dažniausiai iškreipia kultūrinį tautos charakterį arba jį visai sužlugdo. Tą mes matėme fašistinėj nacių santvarkoj. Dabar gi pergyvename savo tautos kultūros abortą po rusiškuoju komunizmu.

3. Valstybė ir religija

Kiek skirtingai valstybė elgiasi su religinėmis konfesijomis. Kadangi tikėjimo bendruomenės yra tampriai suorganizuotos į institucinius vienetus, tai valstybei yra sunkiau prikergti savo politinius tikslus religinei grupei. Bet ir čia mes turime užtenkamai pavyzdžių iš istorijos ir dabartinių valstybių santvarkų, kurie atskleidžia valstybių santvarkininkų pastangas pavergti tikinčiųjų organizacijas savo tikslams. Komunistinis režimas yra tiek prie to priėjęs, jog konfesinės bendruomenės yra netekusios laisvės ir savarankiškumo. Valstybė pradeda diktuoti ne tik kaip tvarkytis, bet net duoda nurodymus, kuo tikėtina ir kuo ne. Ateistinis komunizmas, oficialiai skleidžiąs bedievybę, skelbiasi esąs didžiausiu sąžinės laisvės šalininku; tuo tarpu visu tempu stengiasi suardyti bet kokį organizacinį turinį Bažnyčios santvarkoje.

Pati Bažnyčia taipgi savo teoriniu turiniu yra davusi istorinių iškrypimų iš tikrosios misijos. Nekalbant apie feodalinį laikotarpį, yra daug atvejų, kur bažnytinė bendruomenė savo sąranga perėmė

valstybinę santvarką arba ją pasisavino, pastatydama save visų, netik dvasinių, reikalų tvarkytoja valstybėje. Mažesniu mastu tai pasireiškia ir šiandien tose valstybėse, kur viena religinė konfesija yra oficialiai paskelbta ir sankcionuota kaip valstybės religija.

4. Kultūros vertė ir tęstinumas garantuotoje laisvėje

Vatikano II Susirinkimo pastoralinėje konstitucijoje "Bažnyčia dabartiniame Pasaulyje" štai kaip rašoma: "Kiekvienoje žmonių grupėje ir tautoje kaskart gausėja vyrų ir moterų, kurie įsisąmonina, jog jie patys yra savo bendruoemnės kultūros pavidalintojai ir kūrėjai. Vis labiau ir labiau visame pasaulyje auga savarankiškumo ir drauge atsakomybės pajautimas, nepaprastai svarbus dvasiniam ir doriniam žmonijos brendimui. Tai labiau paaiškėja, jei žvelgiame į žmonijos vienijimąsi ir mums uždėtą pareigą kurti geresnį pasaulį, pagrįstą tiesa ir teisingumu. Tada regime gimstant naują humanizmą, kuriame žmogus pirmoje eilėje yra apibrėžiamas jo atsakomybe prieš brolius ir istoriją". (p. 231 — Kr. Gyv.).

Savarankiškumas ir atsakomybė yra tikrosios žmogaus savisąmonės ir jo sąžinės laisvės išdavos. Jei valstybė paliks individui ar grupei, net visai bendruomenei, savarankiškumo teises ir stengsis įdiegti atsakomybės jausmą, tada tiek kultūra, tiek religija klestės ir turtins visą valstybinę bendruomenę kūrybos ir dvasinės brandos pažanga.

Gal kiek paradoksiška pasakius, jog kultūros ir religijos įvertinimas yra daug stipresnis, kai jos neturi pilnos išraiškos laisvės, nes tada prievartaujamo žmogaus dvasia greičiau kristalizuojasi ir iššaukia norą kurtį, pasišvęsti, imtis atsakomybės ne tik už save, bet ir už kitus, ypač prispaustos bendruomenės. Tuo tarpu visiškai neapribotoj laisvėj kūrybingumas ir religinės apraiškos dažnai pradeda blėsti stagnacijoje.

Tačiau garantuota laisvė, įterpta į tarpusavio atsakomybės rėmus, apribojančius abiejų kišimąsi į vienas kito veiklą, pagal protingą konstitucinį susitarimą, kartu atleidžia varžtus ir duoda progos sveikai polarizacijai dvasiniams žmogaus ir bendruomenės polėkiams.

5. Kultūros autonomija nuosaikioje demokratijoje

Ta abipusiai garantuota laisvė reiškiasi daugiau valstybės ir religijos santykiuose, nes religijos išpažinimas apima moralinę plotmę, kurioje reiškiasi ir valstybės veikla. Gi kultūra leidžiasi daugiau ar mažiau valstybės organizacinių veiksnių įtaigojama, jai palankia ar priešiška linkme.

Užtat Vatikano II Susirinkimas pripažįsta kultūrai autonomiją, taip kad "žmogaus meno ir mokslo kultūra savo srityje galėtų vadovautis savais dėsniais ir metodais" (Idem, p. 236). Tai paaiškinant, štai kas rašoma Pastoralinėje Konstitucijoje: "Pasaulinės valdžios atstovų pareiga yra ne nustatinėti, kokia turi būti žmonių kultūra, bet stengtis sudaryti geresnes sąlygas ir teikti paramą visų, net krašte esančių tautinių mažumų, kultūriniam gyvenimui kelti. Todėl ypatingai svarbu žiūrėti, kad kultūra nebūtų nukreipta nuo savo tikslo ir verčiama tarnauti politinėms arba ekonominėms jėgoms" (idem, p. 236).

Tai yra mokančios Katalikų Bažnyčios gairės. Šitas pripažinimas yra taikomas visokios sąrangos valstybėms, jei jos tik atkreips dėmesį į oficialų jos mokymą. Tačiau tik nuosaiki demokratija šitokią autonomiją galėtų imtis pripažinti ir garantuoti. Nuosaiki, t.y., ne ekonominių jėgų apvaldyta, kapitalizmu užimta demokartija, kaip J.A.V., ar "populiarinės demokratijos" marksistinio pobūdžio, bet demokratija, kuri prileidžia kiekvieną valstybės pilietį prie valdžios ir gyvenimo buities kūrimo ir garantuoja pilnutinę laisvę visiems, kurie vienokiu ar kitokiu būdu gerina bendruomenę ir lavina jos atsakomybės jausmą.

Žinoma, ir šitokioje demokartijoje idealas bus sunkiai atsiekiamas. Konkrečiose sąlygose valstybėje iškyla gaivalų, kurių teisės turi būti apribojamos. Šis apribojimas turi būti priimtas ar bent suponuotas ir kultūrinėje autonomijoje. Nes valstybė garantuoja tik pozityvią, ne kokią destruktyvią laisvę, t.y., laisvę kūrybai, o ne griovimui, ardymui. Pavyzdžiui, atviroji pornografija nėra menas, nors tuo vardu ir dengtųsi; tiesioginis gyvybės žudymas ar jos pastatymas į pavojų mokslo, tyrimų ar pažangos vardu, nėra medicina. Užtat šitoji kultūros autonomija turi būti suprasta ne kaip visiška laisvė viskam, bet kaip pozityvinis savarankiškumas ir drauge atsakomybės pajautimas. Valstybė turi pasilaikyti teisę — apriboti neatsakomybę (laisvės ir autonomijos piktnaudojimą).

Taipgi, toji autonomija neturi būti suprasta, kaip kokia speciali galia, suteikta atskiram aprobuotam vienetui, visas sritis apimančiam kultūriniam organui, kuris nepriklausomai nuo valstybės imtųsi leisti savus įstatus ir juos sankcionuoti, tarsi būtų kita valstybė valstybėje. Autonomija suprantama čionai kaip savarankiškumas ir kartu atsakomybė bet kurioje kultūrinėje srityje, nors tos sritys tarp savęs jokiu organu ir nebūtų apjungtos. Dar platesne prasme — kiekvienas individas kūrėjas yra garantuotas, kad jo kūryba nebus stabdoma, piktnaudojama, išnaudojama ar šantažuojama.

6. Religijos išpažinimo išraiška demokratinėje santvarkoje

Jei valstybė gali suteikti ir imtis kultūrinės autonomijos apsaugos, tuo labiau jos demokratiniai pagrindai garantuoja laisvę tikėjimo išpažinimui, nežiūrint kokios konfesijos tikėjimas išpažįstamas. Tik čia klausimas atsistoja kiek skirtingesnėje šviesoje, negu santykyje su kultūra.

Pirmiausia, valdžios atstovai daugeliu atvejų patys yra tikėjimo išpažinėjai. Jei jie imasi visos savo tikėjimo atsakomybės, saistomi savo pažiūrų ir religinių pareigų, dažnai valstybės klausimus sprendžiant, jie atsižvelgs į savo konfesinius principus, kas iškels ne sykį sveiką, o kai kada ir žalingą, pažiūrų konfliktą.

Antra, tikėjimo išpažinimas yra surištas su sąžinės, ne tik asmeninės, bet ir bendruomeninės, formacija. Tada tikėjimo išpažinėjai yra įpareigoti apsaugoti dorą ir etinę santvarką, pagal išpažintos konfesijos principus. Šitai irgi poliarizuos klausimus, kurie turi būti sprendžiami ir sankcionuojami abiejų institucijų, t.y., valstybės ir religinės konfesijos.

Konkrečiau kalbant, Katalikų Bažnyčia turi savo organinę sąrangą ir saugo savo principų įgyvendinimą viešajame gyvenime. Ji sunkiai leidžiasi į kompromisus, kur tikėjimo ir doros pagrindai yra žalojami.

7. Šių dienų Bažnyčios saviprata

Katalikų Bažnyčia per šimtmečius yra susitvarkiusi (daugiau artimesne monarchijai) hierarchine savivaldos forma, kuria ji reiškiasi tiek vidinėje, tiek išorinėje veikloje.

Vatikano II-sis Susirinkimas tos formos nepakeitė, tik pradėjo jos naują įžvalgą, ir nebe taip griežtą, jos centralizacijos interpretavimą. Galimas daiktas, kad ateinančios kartos ją matys kiek kitokią. Teologai svarsto jos demokratizacijos procesą.

Mat, Bažnyčia pasireiškia dvejopu būdu: išoriniu — administratyviniu ir vidiniu — sakraliniu. Sakralinė sąranga negali pakisti, nes remiasi jos Kūrėjo-Kristaus autoritetu ir valdžia, kuri visada sutaps su iš pateis Kristaus išplaukiančia pasaulio pašventimo, jo sukrikščioninimo misija. Tik išorinė Bažnyčios sąranga gali keistis. Čia net ir demokratinis principas savivaldai gali būti pritaikintas; nes kai šiuo metu pasireiškia didesnis dvasiškijos trūkumas, daug administratyvinių postų gali atitekti tikintiems pasauliečiams. Juk net klebonas parapijoje nebūtinai turi būti kunigas, kas liečia administraciją parapijoje, ar kancleris diocezijoje, ar daug administracinių šulų Romos Kūrijoje. Istorija ir net dabartis turi daug pavyzdžių,

kur tai buvo ar yra realybė. Klebono, net vyskupo ir popiežiaus, rinkimai bus galimi net platesne prasme, ypač jei pasauliečiai tikintieji perimtų administracinius postus Bažnyčios išorinėje sąrangoje.

8. Bažnyčios savistovumas valstybėje

Nors ir sudemokratėjusi, Bažnyčia savo išorinėje sąrangoje, vis dėlto, išlaikys savo savitumą ir savistovumą valstybiniame komplekse. Ji pati turės nešti atsakomybę už savus organizacinius įstatus, už savo nuosavybės priežiūrą ir apsaugą, savo mokslinimosi įstaigų išlaikymą, ir t.t.

Kad Bažnyčia galėtų savarankiai tvarkytis, valstybinė demokratija turės jai suteikti konstitucines garantijas, jog Bažnyčios savivalda tiek išviršine, tiek vidine forma liks jokių įstatymų, ar kitokių veiksnių, nepažeista.

Kad išvengus didesnių nesusipratimų, valstybė turės pasirašyti su Vatikanu konkordatą, kuris tuo labiau garantuotų abipusinį susitarimą ir valstybinių bei religinių principų pagarbą ir apsaugą.

9. Bažnyčios ir valstybės konfliktas

Valstybė negali apriboti Bažnyčios misijos — pašvęsti pasaulį. Vatikano II Susirinkimo Pastoralinė Konstitucija yra labai aiški tuo klausimu. Bažnyčia, vykdydama Kristaus duotą misiją, stengiasi pašvęsti pasaulį. Tai ji turi atlikti ne tik savo sukurtos bendruomenės rėmuose, bet ir valstybės bendruomenės sąrangoje, kai kada net įtaigodama politinę veiklą, savo ir kitų bendruomenių narių, kad tuo galėtų sukurti pilnutinį žmogų.

Čia kaip tik ir kyla konfliktai. Bažnyčia turi operuoti per tuos pačius žmones, kurie yra kartu jos nariai ir valstybės piliečiai. Pagal seną būdą, valstybė ne sykį nori išskirti "bažnytinius" iš viešų darbų, kai tuo tarpu Bažnyčia per tikinčiuosius daro pastangas ir spaudimus į veiksnius ar tai pravedant įstatymus, ar formuojant tradicijas, ir t.t.

Bažnyčia yra suinteresuota ir jaučia atsakomybę — išlaikyti ne tik tikinčiųjų, bet ir kitų tautos bei valstybės piliečių aukštą moralinį lygį, nes tai yra jos pasaulio pašventimo misija.

Tas ypač jaustina, kai klausimas liečia jaunimo ir suaugusių auklėjimą. Bažnyčia jaučia pareigą perduoti pasaulio pašventimo principus mokyklinio amžiaus jaunimui. Užtat ji imasi, kai reikia, organizuoti savo mokyklų tinklą.

Čia demokratinė valstybė turi rasti bendrą kalbą su Bažnyčia, kad nepažeistų jos principų ir savivaldos, drauge apsaugotų visų kitų piliečių, nesišliejančių prie Bažnyčios, teises ir laisvę. Tai ypač

bus ryšku Lietuvoje, kur reiks statyti naują santvarką ne tik ant kultūrinių, bet ir religinių griuvėsių.

10. (Pabaiga) Valstybės vizija

Kultūra, siekianti autonomijos, Bažnyčia, besireiškianti savo išorėje pasaulietišku kolektyvizmu, (kaip šiuometiniai parapijiniai komitetai, diocezinės bei tautinės tarybos ir Vyskupų Sinodas), ieško valstybės, kuri suteiktų pilnutinę laisvę jų prigimties ir paskirties išraiškai.

Atsikurianti Lietuva, pasimokiusi iš savo ir kitų istorinių klaidų, turėtų statyti savo santvarką ant tvirtų demokratinių pagrindų. Pilnoji demokratija garantuoja laisvę ne tik politinių, ekonominių, pilietinių garantijų besiekiantiems tautos atstovams, bet visai tautinei išraiškai, kuri remiasi ant dinamiškų dvasinių pradų, besireiškiančių visokeriopa kūryba ir asmenybių formacija. Valstybė neturi nusibrėžti sau tikslus pagal siaurus vienos ar kitos partijos sistemos principus, bet palikti tautai laisvę išreikšti savo vidinius turtus, kurių išraiškos pasėkoje ir pati valstybė galės kas kart geriau apibrėžti nuolat besikeičiančius ir laiko tėkmėje besiformuojančius tikslus.

Reiktų palinkėti, kad naujosios partijos atsiribotų nuo tiesioginių savo ideologijos įgyvendinimo būdų valstybės santvarkoje, bet kurtų savitą formą visų valsybės piliečių gerbūviui atsiekti — ar tai ant ekonominių ar socialinių pagrindų — ir stengtųsi tai įgyvendinti. Kai jų vyzdys bus nukreiptas į viso žmogaus gerbūvį, piliečio laisvė kurti ir išpažinti bus pripažinta kaip niekeno neliečiama brangenybė, ir net bus sudaromos atitinkamos sąlygos visiems jo dvasios polėkiuose tobulintis.

Gi bekylą konfliktai turėtų būti sprendžiami ne siaurų vienos ar kitos asmenybės ar partijos ideologijos akiračių šviesoje, o atsižvelgiant į asmens ir jo formuojamos bei jį beformuojančios bendruomenės gerbūvio apsprendimo įtakoje. Bendruomenė gali būti ir visa valstybė, ypač turint galvoje Lietuvą, skaičiumi labai ribotą, ar tautinę grupę arba religinį sambūvį. Visi pozityviai nusiteikę piliečiai turi rasti galimybę savo asmens išsipildymui savoje bendruomenėje. Tai yra šventa valstybės pareiga, — garantuoti pilno žmogaus plėtotę, ypatingai neišskiriant jo kultūrinių apraiškų ir religinių aspiracijų.

Nors šios išvadinės mintys ir atrodys kiek utopiškos, tačiau jos yra paremtos ant pozityvios bei pilnos asmens laisvės įvertinimo. Užtat, paantrinant prof. A. Maceinos cituotą Berdjajewo posakį, galima tvirtinti, jog "laisvė idėjai ir tikėjimui yra garantija šviesios ateities" ir duodanti mūsų vizijai konkrečios vilties.

ATEITIES LIETUVOS EKONOMIJA

DR. FELIKSAS PALUBINSKAS

Anksčiau ir dabar

Peržvelgus žinių šaltinius matosi, kad per dvidešimt nepriklausomos Lietuvos metų buvo padaryta didelė ekonominė pažanga. Taip pat ir per paskutinius trisdešimt su viršum metų Lietuva nestovėjo vietoj, — įvyko daug ir neatšaukiamų pakeitimų Lietuvos ekonomijoj ir visoj jos socio-ekonominėj sąrangoj.

Dalinai šių pasikeitimų vaizdą galime susidaryti iš to, kaip pasikeitė Lietuvos gyventojų ekonominiai užsiėmimai tarp 1939 ir 1966 metų:

	1939[1]	1966[2]
Žemės ūkis ir miškininkystė	76.7%	41.0%
Industrija ir konstrukcija	6.4	32.0
Transportas ir komunikacija	1.1	6.0
Kitos sritys	15.8	21.0
	100.0%	100.0%

Pasikeitus Lietuvos gyventojų ekonominiams užsiėmimams, pasikeitė ir pajamų šaltiniai taip, kad 1965-1967 laikotarpyje pusė pajamų atėjo iš industrijos ir statybos, trečdalis iš žemės ir miškų ūkio, šeštadalis iš transporto, komunikacijos, prekybos ir kitų veiklos sričių.[3]

Dabartinės ekonominės veiklos sritys

Žemės ūkis. Beveik visas dirbamos ir ganyklų žemės plotas priklauso kolchozams ir sovchozams. Iš aukščiau minėtų skaičių matome, kad ūkio darbininkų uždarbis yra nedidelis — net ir po ūkio darbininkų uždarbio reformų. Užtat ūkio darbininkai keliasi į miestus visomis išgalėmis, tuo dar labiau keisdami Lietuvos gyventojų veidą gyvenvietės ir užsiėmimų atžvilgiu.

Šiuo metu yra dedamos pastangos pakelti žemės ūkio našumą, labiau supramoninant Lietuvos ūkius. Tuo tikslu pradedami tarpūkiniai suvienijimai taip, kad sujungiami 4-7 ūkiai į 8-16,000 hektarų vienetus.[4]

Tikimasi, kad šie didieji vienetai padės atsiekti didesnę specializaciją, pavyzdžiui, įsteigiant didelio masto galvijų ūkius, paukštynus, ir t.t. Kalbama apie 1,000 galvijų ir 5,000 kiaulių kompleksus.[5] Esą jau statomi 10,000 ir net 54,000 kiaulių auginimo kompleksai.[6]

Pramonė. Dabartinė Lietuvos pramonė, kurios nemaža dalis savo pradus randa nepriklausomos Lietuvos laikotarpyje, apima daugelį sričių. Čia suminėsime keletą jos šakų: industrinių mašinų gamyba (metalo apdirbimo staklės, metalo tekinimo įrankiai, elektriniai šveisavimo įrankiai, elektros motorai, kompresoriai), chemijos pramonė (trašos, siera, muilas, automobilių padangų atnaujinimas), ūkio mašinų gamyba, medžio industrija (statybos medžiagos, popieris), statybos medžiagų gamyba (cementas, plytos, stogo dengimo medžiagos), namų įrengimų pramonė (plastikinės plytelės, šildymo katilai, vonios), namų apyvokos reikmenų gamyba (skalbimo mašinos), lengvoji pramonė (dviračiai, radio, T.V., juostelių grojikai, elektriniai grindų valytuvai, tekstilė, grindų patiesalai, apranga, avalynė), maisto pramonė (mėsa ir išdirbiniai, pienas ir išdirbiniai, žuvis, cukrus, saldainiai).

Atrodo, kad šiuo metu svarbiausios ir stipriausios pramonės sritys Lietuvoj yra industrinių mašinų gamyba, elektrinių motorų, elektrinių šveisavimo įrankių, grąžtų ir elektroninių matavimo instrumentų gamyba. Tačiau bendrai paėmus, Lietuvos pramonės silpnybė yra smulkūs jos vienetai.

O kas toliau?

Be didelių politinių pasikeitimų Lietuvos socio-ekonominė padėtis daug nepasikeis. Jeigu gi tie politiniai pasikeitimai įvyktų, — kokios galimybės Lietuvos ekonomijos ir socio-ekonomijos srityse?

Žemės ūkis. Nors žemės ūkis ir turi labai svarbią rolę Lietuvos valstybės ekonomijoj, tačiau iš žemės ūkio Lietuva turtinga nėra ir nebus, nes jos žemė nėra labai naši, o klimatas ūkininkavimui, taip pat, nėra ypatingai palankus. Apie Lietuvos žemės ūkio padėtį galime spręsti iš kaimyninių laisvųjų valstybių žemės ūkio padėties: visoj šiaurinėj ir centrinėj Europoj žemės ūkis yra aukštos savikainos ir palyginti žemo atlyginimo sritis. Mažesnieji Europos ūkininkai parduoda žemę ir eina dirbti į pramonę. Pavyzdžiui, Austrijoj per paskutinį dešimtmetį apie 27% ūkininkų nustojo ūkininkauti. O antai Bavarijoj jau reikia bent 25 melžiamų karvių, kad ūkininkas galėtų pakenčiamai verstis pieno pramonėje.

Taip pat ir iš J.A.V. patirties matome, kad ūkininko patenkinamam pragyvenimui reikia vis didėjančio ploto pasėlinės žemės (1950 — 80 akrų, 1960 — 180 akrų, 1970 — 400 akrų).

Todėl manau, kad iš čia paduotų duomenų išvada yra aiški: mažaūkininkavimas Lietuvon nebegrįš, nes ekonominiai savęs nepateisins. Tad Lietuvos pasėliniai ūkiai bus sėkmingi tik būdami dideli ir industriniu pagrindu tvarkomi. Gi plotu mažesnieji ūkiai galės išsilaikyti tik specializuodamiesi aukštos vertės koncentruotoj gamyboj.

Taigi nepramatau, kad ateities Lietuvoj dabartiniai didžiuliai ūkiai būtų draskomi. Taip pat, ateityje žemės ūkyje sau darbo vietą ras drastiškai mažėjantis Lietuvos gyventojų skaičius.

Maisto pramonė. Kai kurios maisto pramonės sritys turi gerų galimybių ne tik savo tautos aprūpinime, bet ir eksporte. Tačiau šiai pramonei plėtimosi galimybės yra ribotos dėl apdirbamųjų žemės ūkio žaliavų ribotumo.

Medžio pramonė. Miškų ūkis ir medžio pramonė yra tampriai surišti. Lietuvos miškai yra išeikvoti ir šiuo metu tik 5% miškų yra subrendę medžiai. Kadangi Lietuvos klimate mediena sparčiai neauga, — medžio pramonė neturi daug galimybių plėstis, nors paklausa ir smarkiai didės.

Žvejyba. Baltijos žuvies ištekliai yra išeikvoti. Galimybė plėsti žvejybą yra tik tolimiausiuose vandenyse, gėluosiuose vandenyse bei prūduose. Tačiau ir ši sritis ateityje bus vis labiau ir labiau ribota, kai pajūrio valstybės plės teises į didesnius savo pakraščių plotus.

Tad matome, kad ateity Lietuvos ekonominė pažanga daugumoj turės priklausyti nuo kitų pramonių, negu nuo ūkio ir ūkio pramonės.

Pramonė. Bendrai paėmus pramonės pagrindas yra atremtas į darbo jėgą: specialistus, žaliavą ir energiją. Lietuvos žaliavos ir energijos šaltiniai yra labai riboti. Todėl Lietuvai yra ypatingas reikalas

mestis į pramonę, kur žaliavos ir energija nesudarytų didelę užbaigto daikto dalį. Tad Lietuvai geriausiai tiktų pramonės sritys, paremtos proto vartojimu ir aukštais techniniais sugebėjimais.

Tarp tokių sričių verta būtų paminėti elektroninių smegenų mašinas, elektroninius matavimo instrumentus, automatizacijos instrumentus, skaičiavimo mašinas, precizijos mechanizmus, techninių tyrimų bei konsultacijos patarnavimus. Daugumoj šių sričių Lietuvos pramonė jau turi pradžią ir kai kuriose net pasisekimą bei svarbą. Todėl ateities Lietuvai pramonės srityje nereikės pradėti iš pradžių.

Naujos sąlygos socio-ekonominei organizacijai

Dauginant savo skaičių ir sukuriant vis aukštesnę technologiją, žmogaus pajėgumas savo asmeniško likimo valdyme menkėja, nes vis labiau priklauso nuo valstybinės ir pasaulinės visuomenės sąrangos bei kooperacijos.

Vakarų pasaulyje pastebimas greitas plitimas nuojautos, kad šis pasaulis yra mažas ir jo ištekliai riboti; taip pat, kad šis pasaulis priklauso visiems, ir kad ne tik mes, bet ir ateinančios kartos turi teisę juo naudotis. Todėl ir pažiūra į privačią nuosavybę keičiasi: pastebimas vis didesnis nusisukimas nuo absoliučiai privačios nuosavybės pripažinimo.

Vakarų pasaulio kryptis yra į vis plačiau apimančią socialinę globą: socialinį draudimą, valstybinį gydymą, nemokamą švietimą ir t.t. Tačiau kai kur aukštas ekonominio saugumo užtikrinimas sukėlė jau ir naujų problemų: pavyzdžiui, Danijoj ir Švedijoj pradeda reikštis nuobodulis socializmo nuolat didėjančiam lyginimo efektui ir kyla noras turėt daugiau galimybių spręst savo asmenišką likimą.

Kokia gi gali būti ateities Lietuvos socio-ekonominė sąranga?

Krašto gerovės dalininkai turi būti visi: darbininkai, savininkai, valdytojai ir vartotojai. Bet kaip paskirstyti tas žemės gėrybes, kurios yra tokios ribotos? Kaip įdiegti visiems ekonomijos dalyviams tinkamą motyvaciją stengtis dirbti? Ir kaip apsaugoti visuomenę nuo gryno gobšumo?

Ateities Lietuvos ekonominių gėrybių paskirstyme turėtų vyrauti du principai: turto lyginimas ir darbo motyvavimas.

Per turto lyginimo principą turi būti sudarytos sąlygos visiems valstybės gyventojams atsiekti bent minimalinį gerbūvį. Šiam principui įvykdyti turėtų būti sudaryti socialinio aprūpinimo fondai, pakelt neturtingųjų piliečių uždarbį ir ekonominį saugumą iki minimalinio lygio ir padėt jų nariams išeit iš šio lygio (pavyzdžiui, per mokslinimą).

Darbo skatinimo principas sudarytų galimybes uždirbti daugiau ir atsiekti didesnį turtą tiems, kurie labiau stengiasi ir patarnauja bendram visuomenės gerbūviui.

Ateities Lietuva savo socio-ekonominėj sąrangoj turės išspręsti keletą svarbių klausimų: privačios ir valdiškos nuosavybės santykį, ekonominės organizacijos klausimą žemės ūkyje ir pramonės srityse, bei valstybinį ekonomijos planavimo klausimą.

Privati nuosavybė suteikia žmogui nepriklausomumą ir laisvę ir yra didelis ekonominio darbo skatinimo veiksnys. Todėl ir ateities Lietuvoj turėtų būti sudarytos sąlygos žmonėms įsigyti privačios nuosavybės.

Žinoma, kai kuriose ekonominės veiklos srityse neįmanoma apsieiti be valstybės nuosavybės. Viešoji transportacija dažnai yra viena iš šių sričių. Bet ir čia galima parodyti daugiau sumanumo, negu paprastai valstybės industrijoje yra matoma. Tokio sumanumo pavyzdžiu tebūnie Helsinky viešojo susisiekimo sistema.

Helsinki meistas turi tankią viešojo susisiekimo sistemą, kuri veikia septynias dienas savaitėj. Tačiau šeštadienį ir sekmadienį mieste keleivių yra maža. Mieste, taip pat, yra privačių autobusų bendrovių, užsiimančių turizmu, kuris pagrindiniai vyksta šeštadieniais ir sekmadieniais. Helsinki miestas patyrė, kad, samdydamas privačių bendrovių autobusus kursuoti miesto linijomis šiokiadieniais, didelio judėjimo valandomis, gali atsiekti nemažų santaupų, nes nereikia pirkti autobusų, kurie šiokiadieniais kursuotų tik didžiojo judėjimo valandomis, o savaitgaliais būtų visai nenaudojami. Patenkinti yra ir privačiųjų autobusų savininkai, nes jų autobusai turi darbo septynias dienas savaitėje.

Didesnių darbo įmonių valdymo forma turėtų būti pagrindiniai bendrovinė. Net ir valstybės nuosavybėj esančių įmonių valdymas turėtų būti bendrovinis ir griežtai atskirtas nuo bendrosios valstybės biurokratijos. Bendrovių tvarkyme turėtų dalyvauti ne tik jų savininkų atstovai, bet taip pat darbininkų bei visuomenės atstovai. Priedui, darbininkai dar turėtų turėti teisių ne tik į uždarbį iš bendrovės, bet ir progą įsigyti joje nuosavybės (šėrų).

Patirtis rodo, kad darbo bendruomenių kooperatyvuose atsiranda didelių problemų jų vadovavime. Dažnai jų vadovybėn išrenkami labiau populiarūs, negu techniškai sugebą įmonei vadovauti žmonės. Todėl ši įmonių valdymo forma ir nėra siūloma ateities Lietuvai.

Ateities Lietuva turėtų vykdyti ir valstybės ekonomijos planavimą. Šis planavimas turėtų tikslo derinti vidaus ekonomines sritis, ekonominį vystymąsi su tautos socialiniais reikalavimais, o taip

pat ir vidinę valstybės ekonomiją su pasaulio rinkų situacija. Tokio planavimo pavyzdžiu galėtų būti Prancūzija, kurios valdžia paruošia valstybės ekonomijos penkmečio planą, paremtą esančiais ir pramatomais Prancūzijos ekonomijos dalyvių reikalavimais, bei pramatoma pasaulio rinkų situacija. Plano įvykdymas nėra priverstinas nei atskiroms ekonomijos sritims, nei atskiroms bendrovėms, o yra tik kelrodis, kuriuo gali pasinaudoti.

Taigi, mano nuomone, ateities Lietuva turėtų skirtis nuo dabartiniosios ne tiek ekonomijos techninės struktūros srityje, kiek socio-ekonominėje srityje, jos santykyje su žmogumi: ekonominių vienetų nuosavybėj, jų valdyme, jų rolėje valstybės gyvenime.

IŠNAŠOS

1. Anicetas Simutis, **The Economic Reconstruction of Lithuania After 1918**, N.Y.: Columbia University Press, 1942, p. 14.
2. Vytautas Vaitiekūnas, Ed., **A Survey of Developments in Captive Lithuania in 1965-1968**, N.Y.: Committee for a Free Lithuania.
3. Vaitiekūnas, p. 66.
4. "Pradėtas Kolchozų Sujungimas", **Draugas**, Gegužės 2, 1974, p. 1.
5. Gediminas Galva, "Lietuvos Žemės Ūkis", **Draugas**, Vasario 12, 1974, p. 3.
6. "Pradėtas Kolchozų Sujungimas", **Op. Cit.**

Visuotinio suvažiavimo metu uždedamas vainikas prie paminklo žuvusiems už Lietuvos laisvę. Vainiką neša: L. Valiukas, JAV ir Kanados LFB Centro Valdybos pirm., Dr. Vyt. Majauskas, suvažiavimo pirm., ir Dr. K. Ambrozaitis, Vyr. Tarybos Prezidiumo pirmininkas.

SUVAŽIAVIMO UŽBAIGIAMASIS POSĖDIS

Veda Juozas Kojelis

Lietuvių Fronto Bičiulių suvažiavimo dviejų dienų programa eina į pabaigą. Susirinkome paskutiniam posėdžiui. Klausimus svarstėme ir problemas sprendėme uždaruose posėdžiuose ir viešose sesijose. Kad ko nors neišgąsdintų LFB uždari posėdžiai, noriu čia pat visus užtikrinti, kad jei ir skaičiavome nuodėmes — tai tik savo, o ne kitų; jei tikrinome ištikimybę rezistenciniams įsipareigojimams — tai tik savo, o ne kitų; jei planavome ateities darbus ir jų atlikimą — tai tik sau, o ne kitiems.

Viešose sesijose ekspertų ir paprastom akim žvalgėmės į mūsų planetos erdves ir ieškojome Lietuvos likimą lemiančių ženklų. Nebuvome gailestingi ir patys sau, vertindami savo atliktus darbus laiko reikalavimų šviesoje.

Ne nevilties lydimi išsiskirstome. Kova sunki, gal būt ilga, reikalausianti didžio moralinio ryžto, ištvermės ir idealizmo, bet finalas viltingas. Savo pasiryžimus stiprinome pavyzdžiais tų, kuriuos Jakštas vadintų užgesusiais žiburiais, o prof. Brazaitis — mirusiaisiais, išlikusiais tarp gyvųjų. Šventųjų bendravimo dvasioje visi kartu prisiminkime juos, melsdamiesi už juos ir melsdamiesi į juos.

(Visiems sustojus bičiulis Pilypas Narutis perskaito šias žuvusiųjų ir mirusiųjų kovotojų pavardes): **Leonas Prapuolenis, Zenonas Ivinskis, Vytautas Galvydis, Pranas Padalis, Albinas Gailius, Petras Gailiūnas, Erdmonas Simonaitis, Julijonas Būtėnas, Juozas Lukša-Daumantas, Jonas Noreika, Antanas Norkūnas, Antanas Živatkauskas, Juozas Milvydas ir kiti žuvę sukilime, Sibire, Lietuvoje, kacetuose . . .**

Stud. Jūratė Jasaitytė deklamuoja Mykolo Vilties eilėraštį.

LFB sąjūdį savo atsilankymu į šį posėdį pagerbė daugelis garbingų svečių, ir už tai mes jiems esame dėkingi. Kai kurie iš jų nori į mus prabilti gyvu žodžiu. Žodžiu sveikina:

J.E. VYSK. VINCENTAS BRIZGYS

Daugelį iš Jūsų neretai man tenka susitikti įvairiose vietose. Šiandieną malonu Jus sutikti Jūsų ypatinga proga — Lietuvių Fronto Bičiulių suvažiavime.

Organizacijų yra daug ir įvairiais vardais. Nesvarbu, kokiu vardu sąjūdis vadinasi, svarbu, kiek jis duoda Lietuvos laisvės bylai ir visų lietuvių vieningumui ugdyti. Neseniai Klevelande esu pasakęs: "visa yra bloga, kas mus skaldo ir visa yra gera, kas mus jungia". Šiuos žodžius norėčiau kartoti kiekviena proga, taigi perduodu ir Jums, kaip mano širdies linkėjimus.

Man miela asmeniškai su daugeliu iš Jūsų bendrauti. Aš linkiu Jums visiems būti tikru frontu prieš visokius bet kieno nors pasikėsinimus į lietuvių tautos vieningumą. Visam šiam suvažiavimui ir visai LFB veiklai linkiu Dievo palaimos ir visokeriopos sėkmės.

Hamiltono JAUNIMO TEATRO KOLEKTYVAS SU PASISEKIMU VAIDINA A. Kairio 3 v. dramą iš partizanų gyvenimo ŽMOGUS IR TILTAS įvairiuose JAV ir Kanados miestuose. Iš kairės: D. Enskaitienė, V. Staškevičius, rež. Elena Dauguvietytė - Kudabienė, B. Juodelė, L. Verbickaitė ir A. Stanevičius. Čikagoje vaidino 1974.V.26.

GEN. KONSULĖ JUZĖ DAUŽVARDIENĖ

Man didelė garbė ir malonumas sveikinti Lietuvių Fronto Bičiulius, visuotinio suvažiavimo dalyvius ir svečius, ir padėkoti už praeities ir numatomus nuveikti ateities darbus Lietuvos labui.

Visi žinome, kad LFB yra realistai, aktyvūs kovotojai už Lietuvos laisvę ir lietuvybės išlaikymą. LFB aktyviai veikia savojoje organizacijoje ir stipriai reiškiasi išeivijos visuomeniškoje veikloje. Jų veikla ir organizaciniai sugebėjimai skirti lietuvybės išlaikymui ir gaivinimui, bei pastangos Lietuvą išlaisvinti iš sovietinio okupanto replių.

Ne vien bičiulių, bet visų geros valios lietuvių aukščiausias ir šviesiausias tikslas bei siekimas yra pavergtos Lietuvos išlaisvinimas. Kol Lietuva yra priešo okupuota, tol lietuvių vieningumas yra būtinas. Nesantaika ir skaldymasis silpnina veiklą, retina veikėjų gretas ir nukreipia dėmesį nuo švenčiausio ir aukščiausio tikslo — Lietuvos laisvės atgavimo.

Praeita savaitė buvo skelbta Romo Kalantos savaite. Prisimindami šio jaunuolio viršžmogišką auką, sukrėtusią lietuvių tautą ir visą pasaulį, stiprinkime savo ryžtą efektingiau, vieningiau veikti, kovoti ir gyventi iš liepsnų prasiveržusio jo šauksmo "Laisvės Lietuvai!" dvasioje.

VLIKO ATSTOVAS DR. BRONIUS RAIDZIVANAS

Dr. K. Valiūnas, VLIKo pirmininkas, sveikina savo ir VLIKo vardu LFB suvažiavimą, linki geriausios sėkmės ir laukia iš LFB pozityvių sumanymų VLIKo veiklos stiprinimui, nes VLIKo uždaviniai komunisto ruso pavergtai Lietuvai išlaisvinti reikalauja visų mūsų vieningo, sutartinio darbo bei pasišventimo.

PLB PIRMININKAS BRONIUS NAINYS

Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Valdybos vardu man tenka garbė pasveikinti šį Lietuvių Fronto Bičiulių visuotiną suvažiavimą ir išreikšti jiems nuoširdžią bendruomenės padėką už jų talką Lietuvių Bendruomenei.

Lietuvių Fronto Bičiuliai nepaprastai aktyvūs buvo bendruomenės kūrime, uolūs talkininkai, nustatę jai kryptį, greiti suteikti jai moralinę ir materialinę paramą, jos idėjos sekėjai ir ne kartą pirmieji jos formuotojai, pasirinkę savo kelią per bendruomeninę jungtį eiti į laisvą ir nepriklausomą Lietuvos valstybę.

Aš Jums nuoširdžiai dėkoju ir kviečiu ir toliau remti Lietuvių Bendruomenę, kaip ją rėmėte iki šiol, toliau gyventi jos idėjomis, tikslais, mintimis, toliau eiti jos keliais ir dar stipriau suglausti jėgas ir kviesti po jos stogu vieningai jungtis visą lietuvių išeiviją, kad nebūtų nei mes, nei jūs, nebūtų kairės, nei dešinės, nebūtų nei aukštesnių, nei žemesnių, bet tiesus, vienodas ir lygus ir nuosaikus kelias į mūsų laisvę ir nepriklausomybę.

Suvažiavimo sekretoriatas: J. Žilionis, V. Baleišytė, J. Palutis.

SVEIKINIMAI RAŠTU

SKAITO BIČIULIS DR. VYTAUTAS MAJAUSKAS

Labai apgailestauju, kad negaliu Jūsų suvažiavime dalyvauti. Linkiu visuotiniam suvažiavimui gražiausios sėkmės.

Gėriuosi LFB šauniu rūpinimusi ir veikla Lietuvos labui. Linkiu, kad Jūsų ryžtas ir darbai atneštų geriausių rezultatų kovoje dėl Lietuvos laisvės.

Su gilia pagarba

Juozas Kajeckas, Lietuvos Atstovas

Iš visos širdies linkiu, kad Jūsų suvažiavimas susilauktų sėkmės ir galėtų spinduliuoti puikiausiomis pasekmėmis Lietuvos laisvės byloje.

Visu nuoširdumu ir gilia pagarba, Jūsų

Dr. St. Bačkis, pasiunt. patarėjas

Nuoširdžiai sveikinu LFB suvažiavimą Čikagoje ir linkiu tvirtai stovėti mūsų idealų sargyboje, žadinant priaugančią kartą kovoje už naujus laimėjimus laisvės siekime.

Jūsų, Kazys Škirpa

Europos Lietuvių Fronto Bičiuliai sveikina konferencijos dalyvius ir linki darbingos nuotaikos.

Konferencija vyksta daugeliui mūsų reikšmingos sukakties ženkle. Prieš trisdešimt metų mes išėjome į pasaulį liudyti Lietuvai padarytąją skriaudą ir jos ryžtą atgauti laisvę. Tos sąmonės dėka, nors ir plačiai pasklidę po žemės rutulį, mes nepavirtome palaidais atomais, bet išlaikėme mūsų jėgas stiprinantį ryšį tarp savęs ir su tėvynėje kovojančia tauta. Per praėjusius trisdešimt metų daug kas pasikeitė, pasikeitė pasaulis ir mūsų eilės, tačiau nepasikeitė Lietuvos ryžtas atgauti laisvę ir mūsų didysis įsipareigojimas būti šio ryžto reiškėjais pasaulyje.

Negalėdami patys asmeniškai dalyvauti konferencijos darbuose, mes linkime iš širdies, kad ji būtų prasmingas nueitojo kelio atžymėjimas ir drauge naujų paskatų šaltinis toliau ir, kiek galima, veiksmingiau tęsti mūsų bendrą įsipareigojimą Lietuvos laisvei ir gerovei.

Europos Lietuvių Fronto Bičiulių vardu

Kajetonas J. Čeginskas
Uppsala, Švedija

POSĖDŽIO PIRMININKAS:

LFB sąjūdžio vardu dėkoju visiems sveikintojams už šiltus ir padrąsinančius žodžius ir noriu užtikrinti visus, kad bendrinėms mūsų organizacijoms LF Bičiuliai ryžtasi būti nuoširdūs talkininkai, o visoms kitoms Lietuvos laisvės labui dirbančioms organizacijoms — draugiški bendradarbiai, kol tas bendradarbiavimas vystosi idealistinės rezistencijos okupantui, tolerancijos, visuotinai pripažintų demokratijos normų, o kai kada ir džentelmeniškos kompeticijos dvasioje.

Svarstybų metu mes jautėme savo tarpe realų buvimą kai kurių asmenų, nežiūrint, ar jie fiziškai čia buvo ar ne. Tai mūsų sąjūdžio idėjiniai pagrindėjai, ugdytojai, kovos ir aukos žmonės, ištikimai ir sąžiningai nešę ir nešą rezistencinių įsipareigojimų naštą. Be jų mūsų sąjūdžio nebūtų buvę, be jų kūrybinio intelekto ir aukos sąjūdis nebūtų išsivystęs ir iki šių dienų išlaikęs rezistencinės dvasios grynumą. Mirusieji jau prisiminti. Reiktų prisiminti dar ir daugelį gyvųjų. Bet iš tų daugelio leiskite paminėti nors tris, pačius didžiuosius. Dviejų iš jų čia nėra. Tai **prof. Antanas Maceina**, sąjūdžio ideologas, mintytojas, nuolat rūpestį intelektualiai sutelkiąs ties Lietuvos laisvės problemomis, ir **prof. Juozas Brazaitis**, rezistencinės veiklos strategas ir praktiškas vykdytojas, idealistas patriotas, minties ir žodžio meistras. Tretįjį didelė laimė turėti čia. — Tai **prof. Adolfas Damušis**, meilę krašto laisvei liudijęs moksline kūryba ir rezistencinę ištikimybę skelbęs ginklu 1941 metų tautos sukilime, auka nacių kacete ir kūrybinga visuomenine veikla išeivijoje.

Laikinosios Lietuvos vyriausybės ministerį dr. Adolfą Damušį kviečiu pristatyti Lietuvių Fronto Bičiulių Credo.

(Bus paskelbtas sekančiame Į Laisvę Nr.)

JUOZAS BRAZAITIS

Dr. ADOLFAS DAMUŠIS

Dr. ANTANAS MACEINA

LIETUVIŲ FRONTO BIČIULIŲ SUVAŽIAVIMO 1974 METŲ GEGUŽĖS 25 - 26 D.D. ČIKAGOJE

REZOLIUCIJOS:

1. LFB-liai palieka ištikimi rezistenciniams įsipareigojimams ir reiškia pilną solidarumą su dėl laisvės kovojančia tauta.

2. Ryšiai tarp laisvųjų lietuvių ir lietuvių Tėvynėje Lietuvoje bei ištrėmime palaikomi tautinio solidarumo ir minties bendravimo dvasioje.

3. LFB patys įsipareigoja ir kviečia visą organizuotą lietuvišką išeiviją siekti solidarumo dvasios laisvųjų lietuvių veikloje, kad visos pozityvios jėgos būtų sutelktos pagrindiniam uždaviniui — kovai dėl Lietuvos laisvės.

4. Turėdami galvoje, kad visa eilė idealistinės veiklos ir dvasios LFB sąjūdžio narių viešai puolami ir žeminami, suvažiavimas reiškia jiems pilną pasitikėjimą, laikydami juos LFB sąjūdžio dvasios reprezentantais.

Žiūrovai stebi "Žmogus ir tiltas" vaidinimą.

KRITIŠKI ŽVILGSNIAI

LITERATŪRA IR VISUOMENĖ

ANTANAS MUSTEIKIS

Grietinė — taip, katė — ne

Literatūra ir visuomenė yra tokios plačios temos, kad visų pirma kyla klausimas, ar siauri straipsnio rėmai pateisina jas liesti iš viso. Juk žinoma, kad katė ne tiek išlaka grietinę, kiek prižaga. Vis dėlto aš pabandysiu pasidalinti su skaitytojais keliomis aktualiomis mintimis ne atskirai apie literatūrą ir atskirai apie visuomenę, o tik taip, kaip tie du dalykai yra tarp savęs susiję.

Nepriklausomoje Lietuvoje šiuos ryšius mes gvildenome H. Taine, Ch. Lalo veikalų vertinių pagalba; dabartinėje Lietuvoje ši tema iš anksto yra prievartingai apspręsta vienašališkais rusiškojo marksizmo poreikiais. Laisvuose Vakaruose meno ir visuomenės sąsajai ryškinti sąlygos buvo palankios, bet dėl kitų priežasčių ši tema nesidavė lengvai apdorojama. Mat, literatūra buvo susidomėta tirti bent nuo graikų klasikos laikų, kai tuo tarpu visuomenės mokslo disciplina išsiplėtojo tik nuo praeito šimtmečio pirmosios pusės. Atrodytų, kad literatūros teorijos disciplina turėtų būti daug toliau pažengusi nei sociologija. Betgi žinome, kad literatūra priklauso meno sričiai, t. y. "humanitariniams mokslams", kur empirinio mokslo dėsniai yra vargiai pritaikomi, kai sociologija kaip tik daugiau ar mažiau pateisinamai glaustosi prie pastarųjų. Tai paaiškina mūsų temos komplikuotumą ir sprendimų reliatyvumą.

Menas, kuriam šalia literatūros priklauso dar tapyba, skulptūra, architektūra ir muzika (o taip pat ir dramos, operos or šokio formos), naujaisiais amžiais buvo suvokiamas dviem intelektinėm kryptim. Pirmuoju atveju buvo domėtasi menų atskyrimu nuo amatų ir mokslo, pabrėžiant jų ypatybes ir sąryšį su skaitytojų, žiūrovų ar klausytojų skoniu ir menininkų originalumu. Antruoju atveju menas buvo suvoktas kaip pagrindinis ar bent ypatingai ryškus civilizacijos ar pačios istorijos veiksnys, drauge su fizine ir socialine aplinka sąlygojąs ar apsprendžiąs mūsų pažįstamą istoriją. Europos mokslininkai pirmieji šias kryptis pagrindė bei ryškino, o amerikiečiai plačiau jomis susidomėjo tik pastarąjį pusšimtį metų.

Pasekdamas man parankesniais amerikiečių šaltiniais, aš nagrinėsiu literatūrą (meną) kaip instituciją.[1] Mano nuomone, šis požiūris labiausiai riša literatūrą su visuomene ir įgalina mus giliau suprasti literatūros paskirtį žmoguje bei kultūroje.

Atsimenu prof. B. Sruogos teatro seminaro diskusijas apie aktoriaus meną. Esą pripažintas teatro menininkas K. Glinskis, paklaustas, kaip jis sukuria charakteringas ir nuostabias roles, atsiliepęs, kad jis paaiškinti negalįs. Atsakymas implikavo, kad menas yra toks paslaptingas ir trapus, gal šventas dalykas, kad paliestas jis greitai dūžta ir esti suprofanuojamas. Tad jo nagrinėjimas ir taikymas į aprėžtinus rėmus jį patį žudo. Tikresnis menas yra nepakartojamas, neišaiškinamas įkvėpimo ir didžio talento vaisius. Tai kaipgi dabar jį įsprausti į kažkokius institucijos rėmus, jei kūryba nepripažįstanti jokių varžtų; formali institucija turėtų būti priešybė meno prigimčiai.

Šitaip aiškinant meno prigimtį, logiškai tektų atsisakyti bet kokių meno mokyklų ir įsivaizduoti menininką gyvenant drambliakaulio bokšte ir maitinantis vien "dvasios penu" . . . Tačiau žinome, kad menininkai šio recepto nesilaikė nei praeity, nei dabarty. Tad verta panagrinėti meną kaip instituciją.

Toleruojant mokslinį žargoną, institucija yra apibrėžiama kaip žmonių grupės ar elgsenos sąranga (struktūra), kuria žmonių veikla yra nustatoma ir organizuojama pagrindiniams žmonių poreikiams patenkinti. Institucijos turi plačius, ne smulkius interesus (smulkiaisiais rūpinasi draugijos), liečia visuomeniškai svarbius ir viešus reikalus, ne privačius. Institucijos turi pastovius, ilgai tveriančius, vieningus veiklos pavidalus. Tokios yra penkios pagrindinės institucijos: bažnyčia, šeima, politika, ekonomika ir švietimas. Pvz., šeima tenkina pastovius meilės, vaikų gimdymo ir jų ugdymo poreikius, bendraujant ir bendradarbiaujant vyrui ir žmonai, tėvams ir vaikams, besidalinant bendra pastoge ir kt. Šeimos reikalai yra laikomi tokiais svarbiais, kad normaliai valdžia įstatymais laiduoja jos teisėtumą, neliečiamybę ir pn.

Ar šia prasme menas (literatūra) yra institucija? Esmėje atsakymas turėtų būti teigiamas.

Yra žmonių, kurie meno instituciją laiko pagrindine, pirmaeile institucija, tik tokių yra reta. Dažniausia ši institucija yra laikoma antraeile. Kad visuomenė išliktų, menas nėra tokios svarbos, kaip šeima, ekonominė ar politinė institucija. Betgi tie, kurie meną išskiria dėl dvasinės vertės, priešpastatytos materialinei, šią instituciją gretina šalia religijos, taigi ją laiko pirmaeile. Ši pažiūra atspindi, tarp kitko, kai kuriuose mūsų rašto žmonėse, dažniau tuose, kurie yra atsidavę vad. menas menui pažiūrai ar kurie yra kultūros žurnalų ir laikraščių kultūrinių skyrių redaktoriai.

Dabar mes gal su šypsena prisimename neretus dipukų humanitarų skatinimus žūt-būt puoselėti dvasinę kūrybą ir aliuzijas į tai, kad mūsų visuomenė visu karščiu remtų mūsų kūrėjus, idant pastarieji visą laiką galėtų skirti ("pašvęsti") kūrybai... Tada niekas nepatyrinėjo, kur surast tą milijoną ankstyvosios ir vėlyvosios išeivijos žmonių, kurie turi "lietuvišką kraują" ir kurie įsipareigotų dideliais ištekliais remti tą kilnią misiją. Iš tikrųjų lietuvių rašytojų, dailininkų, architektų, muzikų ir kitų kūrėjų, išeivijoj išsklaidytų, esame turėję daugiau nei kelis šimtus, kai lietuviška literatūra bei menu besidominčių bei galinčių lituanistiką įvertinti pokario metais vargiai buvo daugiau nei 100,000. Vadinas, buvo tikima, kad tremties sąlygos ir pajėgos gali būti vaisingai palyginamos su anomis nepriklausomoje Lietuvoje.[2]

Bijau, kad galiu būti nesuprastas, tad pridedu: reikia skatinti bei vertinti meninę kūrybą. Bet taip pat reikia neatšokti nuo realios žemės ir nesumaišyti vienos apskrities masių pajėgumo su visu kraštu. Antra vertus, dievaži, argi jau mes tikrai esame turėję tiek daug tikrų kūrėjų? O jeigu ne visi jie buvo tikri menininkai, charakteringi "išliekančia" kūryba, tai jau, jei per klaidą kas mane pasikviestų į jury komisiją, ašarodamas prašyčiau atleisti mane nuo žemiškų dievų pareigos skirstyti menininkus į tikruosius ir netikruosius, remtinus ir neremtinus...

Menas gali stiprinti kitas institucijas ir gali joms kasti duobę. Pastaruoju atveju jis nebus tampriai susijęs su kitomis institucijomis ir neturės tokių pastovių veiklos pavidalų, kaip kitos pagrindinės institucijos.

Institucinė literatūros sąranga

Charakteringiausias institucijos bruožas yra jos narių socialinė sąveika (interaction), arba bendravimas. Kaip žodis sąveika rodo, ryšys turi būti abipusis ir betarpiškas. Kaip ekonomikoj, meno institucijoj galima išskirti pasiūlą ir paklausą. Menininkas pasiūlo savo kūrinį, kurs būna toks, kokio nori publika, ir už tai gauna materialinį (dažniausia piniginį) ar moralinį (įvertinimą, pripažinimą) atlyginimą, dažnai abudu drauge. Literatūrinės institucijos sąrangoj išskirtini ne du, bet mažiausia trys poliai: autorius, kritikas ir publika. Tiesa, kad autorius gali nepažinti nei kritiko, nei publikos, kuri literatūros veikalą perka; kritikas ir publika savo ruožtu gali asmeniškai nepažinti nei autoriaus, nei viens kito. Bet tarp jų yra abipusis ryšys — tai literatūros veikalas, implikuojąs visų ryšio dalyvių solidarumą, kaip pasakytų Hugh D. Duncan.[3]

Modernios visuomenės nariai šiame meno vyksme yra gerokai atokūs viens nuo kito ir dažnai jų komunikacija (susižinojimas) yra tarpinė ar simbolinė. Tuo tarpu primityvios bendruomenės nariai, klausydami pasakotojo istorijų, savo išvaizda, gestais ar šūkiais tiesiogiai palydi arba įtaigoja menininką pabrėžti, susilpninti ar pakeisti pasakotojo medžiagą ar linkmę, netgi spontaniškai improvizuoti. Modernus rašytojas tos malonės neturi. Jis vieną kartą parašo, ir veikalo forma visam laikui išlieka sustingus, nebent retais atvejais kitoj laidoj autorius kai ką pakeičia ar režisierius savaip interpretuoja dramaturgą. Ir kritikas tik tada pareiškia savo nuomonę, kai veikalas jau išspausdintas. Tad dažniausia netikslu yra kalbėti apie šios trijulės sąveiką griežtąja šio žodžio prasme. Todėl M. C. Albrechtas siūlo šios institucijos vyksmą tiksliau apibrėžti kaip grandinės sąsają, pradedant menininku, kurio literatūros veikalas suriša jį su leidėju, toliau su kritiku ir galiausiai su publika. Pagal tai yra išskirtini aštuoni meno institucijos elementai, kurie nėra tolygios svarbos, būtent:[4]

1. Techninė sistema, apimanti žaliavą (dažai, žodžiai, laužas), specialius įrankius, techniką ir įgudimą, kurie yra paveldėti ar išrasti.

2. Tradicinės meno formos, kaip sonetas ir romanas literatūroj, daina ir simfonija muzikoj, molbertas ir siena tapyboj ar kombinacijos operoj ir šoky. Tokios formos visuomet implikuoja specialaus turinio ir reikšmės, besikeičiančių laike, esimą.

3. Menininkai, jų specializavimas ir ugdymas, jų vaidmens, karjeros, draugijos ir kūrybos būdai.

4. Patvarkymo ir atlyginimo sistemos, apimančios agentus ir patronus, muziejus su jų tarnautojais ir būdinga veikla, paskirstytojais, leidėjais ir pardavyklom su jų specialiais tarnautojais, manta ir organizacijomis, valdomomis specialių normų ir vertybių.

5. Publikos, pradedant 'gyvais' teatrų ir muziejų lankytojais ir baigiant milijonais televizijos žiūrovų ar 'nežinomų' publikų, kurios skaito ar klauso privačiai.

5. Menų recenzentai ir kritikai su jų tipingais išraiškos proveržiais ir formomis ir jų profesinėmis draugijomis.

7. Formalūs sprendimų principai, estetiniai ar kitoki sprendimų pagrindai, naudojami menininkų, kritikų ir klausytojų.

8. Plačios kultūrinės vertybės, palaikančios meną visuomenėje, kaip antai: prielaida, jog menas turi civilizuojančią paskirtį; meno pajėgumas pagerinti jausmus, nugalėti šališkumą ar išugdyti socialinį solidarumą.

Nesant galimybių visus šiuos elementus panagrinėti, teks apsistoti ties dviem temom: (1) literatūros paskirtis ir (2) autoriaus - kritiko - publikos trijulė.

Institucinė literatūros paskirtis

Menas yra kūrimas veikalų, kurie turi formą ar grožį, rašoma eiliniame žodyne; menas yra žodis, kuriuo vadiname estetinį (grožinį) veikalą. Literatūros šakoje tai bus eilės, epas, drama, romanas ir kt.

Antropologai tvirtina, kad nesą kultūros, stokojančios estetinės formos. Paleolitas (senasis akmens amžius) pažino meną, nes rasta, kad amatininkai jau tada vartojo gracingos formos žvejo kirvukus, kas nepagerino jų naudingumo ar našumo, bet pagražino jų išvaizdą (R. H. Lowie). Jau pats faktas, kad užtinkame dainų, šokių, tapybos ir skulptūros visose žinomose kiltyse, įrodo, kad žmonėse yra troškimas kurti daiktus, kurie patenkina pojūčius meno forma, ir polinkis jais džiaugtis (F. Boas). Tuo labiau visos žinomos civilizacijos kultivavo meną. Ankstyvoji literatūros forma buvo sakytinė (tautosaka ar kilmingųjų dvaro epas), vėliau — rašytinė. Ankstyvosios meno formos (drama, dainos) buvo daugiau ar amžiau susijusios su religinėmis ar civilinėmis apeigomis, ritualu, ir tai pagelbėjo gentims išlaikyti savo mitologiją ar filosofiją. Senovėje ir viduramžiais estetinės meno veikalų savybės nebuvo suvokiamos atsietai nuo visuomenės pasaulėžiūros bei moralės. Tai iš dalies paaiškina, kodėl krikščioniškų tautų atstovai, susidūrę su svetimų kultūrų pavidalais, į juos žiūrėjo ne kaip į meno apraiškas, bet kaip į netikros religijos simbolius, ir kitaip žiūrėti negalėjo. Tik naujaisiais amžiais, šalia tradicinės meno sąvokos, išsikristalizavo kita, pagal kurią meno institucija pradėjo egzistuoti savo pačios teise, nepriklausomai nuo kitų.

Ši meno institucijos raida rodo įvairiopas meno paskirtis, ir dabarties mokslininkai nesutaria, kokius poreikius literatūra (menas) tenkina ir kiek jie yra svarbūs. Visi sutinkame, kad, sakysim, alkis yra būtina patenkinti maistu, kitaip neišliktume gyvi, ir tam yra reikalinga ekonominė ir šeimos institucija. Bet ar estetinis literatūros poreikis bei jo patenkinimas yra būtinas gyvybei palaikyti? Fiziologiškai ir biologiškai žvelgiant, atsakymas yra neigiamas. Bet psichologiniu, socialiniu ir kultūriniu požiūriu grožio poreikis vaidina svarbų vaidmenį.

Galima aiškinti, kad jis atleidžia psichinę įtampą, nuramina, pailsina žmogaus nervus, sukeltus didelio energijos kiekio, kas yra

charakteringa mūsų aukštos technologijos amžiuje. Ir ne vien psichologiškai, bet ir sociologiškai žvelgiant, grožio poreikis yra sietinas su kolektyvine pramoga, kuri yra priešybė darbo apraiškoms. Tuo būdu — laisvalaikio - darbo kaitoje — žmogus pasiekia pusiausvyros.

Dar kiti pateikia psichoanalitinį aiškinimą, jog menas yra išganinga priebėga tiems, kurie nepasisekimų ir nusivylimų atvejais savo konfliktus spręstų smurtu kitiems ar sau, taip sakant, žudytų kitus ar save. Bet tokie aštrūs sprendimai nebūtini, jei rašytojas atranda vad. "atpirkimo ožius" savo išmonės herojų pavidaluose. Taip jis, save išsakydamas, nusivalo, atsileidžia. Taip pat ir žiūrovas ar skaitytojas, tapatindamas save su besikankinančiu scenos aktorium ar knygos herojum, apsprendžia savo problemą.

Marksistinė meno paskirties samprata, jog menas atspindi išnaudotojiškus valdančiųjų interesus ir jiems tarnauja, pagrindžiai galioja tik totalistinės komunizmo santvarkos rėmuose, ne Vakarų demokratijose, tad nėra verta didesnio dėmesio.

Menas aplamai yra tradicijų puoselėtojas ir perteikėjas kitoms kartoms. Jis gali vienyti, remti *status quo (establishment)*, t. y. tuolaikinę visuomeninę sistemą. Bet jis taipogi dažnai yra ir naujoviškas, nukrypstąs nuo įprastinių išraiškos formų ir idėjų, taip sakant, "praaugąs" savo visuomenę, prasikišąs į ateitį. Tiesiogiai ar netiesiogiai menas gali stiprinti visuomenės religiją, moralę, pasaulėžiūrą, bet jis taip pat gali ją ardyti, atitinkamai tenkindamas konservatyvių ar liberalių meno vartotojų skonius ir pažiūras.

Dažna naujovininkų karta tiek atsiriboja nuo dominuojančios visuomenės, kad sudaro vadinamą bohemos instituciją, besivadovaujančią "grynuoju menu", avangardu. Pasak M. Weberio, tokia institucija tampa lyg ir sekta, atskilusi nuo tradicinės visuomenės religijos, siekianti pasaulietiško (sekuliarinio) išganymo, transformuojanti moralinio pobūdžio sprendimus į skonio sprendimus.[5]

Dažni "grynojo meno" šalininkai tiki savo kūrybos neutralumu, nešališkumu. Tačiau vargiai yra įmanoma turėti "drungną" meną, niekam neangažuotą. Jau vien tai, kad sekama "menas menui" principu, yra angažavimasis tam tikrai vertybei. O kiekviena vertybė gali būti priešstata kitai vertybei, tad nebus neutrali.

Didžioji dalis mūsų literatūrinių ginčų nepriklausomoje Lietuvoje ir išeivijoje turi aukščiau paminėtas nesutarimo šaknis, nors skirtingų vertybių šalininkai kartais patys nežino, kad angažuotų vertybių matmeniu jie kelia ar smerkia "tikrąjį" meną. Toli neieškodami pavyzdžių, tik prisiminkime ginčus apie V. Ra-

mono, A. Škėmos ir K. Ostrausko veikalus. Vieni bėrė dogmatizmo, tamsybės ir atžangos priekaištus, kiti — nihilizmo ir absurdizmo. Ir savaime suprantama, kad paliestieji nuoširdžiausiai paneigia tuos priekaištus kaip nepagrįstus. Beje, mūsų avangardas, kaip ir jo priešybės, sekė svetimuosius. Tada buvo mada rašyti apie "blogą gerą mergaitę" ir apie psichinius pakrikėlius. Jei šiandien turėtume naujausią lietuvių avangardą, galimas dalykas, plačiai jis rašytų apie gyvenimą tikrą, tik, tradicininkų nuomone, išskirtinai iš šleikščiosios pusės, kaip antai: apie moterį, sėdinčią klozete, apie vyrų romyjimo kompleksą ar apie homosekseksualinę meilę, kas lygiai rastų ir gerbėjų ir puolėjų. Taip svetur ir savybėje meno paskirtis tebėra nesibaigiąs ginčų kamuolėlis.

Aurorius

Autoriaus - kritiko - publikos trijulė neišsemia meno institucijos sąrangos. Yra daugiau jos sudedamų dalių, kaip leidėjas, pardavėjas, muziejus, visuomenės mentalitetas, sąlygotas švietimo, politinių ir kitų veiksnių, bet trys pirmosios dalys atrodo esmingesnės, tad tenka jomis apsiriboti.

Kas per žmogus yra menininkas, kurs užsiima meno profesija? Kas jį ten traukia?

Kai kas tuoj gali pašokti su priekaištu, kad negalima kalbėti, pvz., apie poeto profesiją, o reikia turėti galvoje pašaukimą. Tokių minčių ar aliuzijų yra apstu pasaulio ir mūsų literatuose. Betgi noromis nenoromis jis bus daugiau ar mažiau meno institucijos narys, besirūpinąs tais pačiais dalykais, kurie pareikalaus savo duoklės iš kitų savo bendrininkų ar amžininkų. Viduramžiais, pvz., matome, kad be mecenatų, be karaliaus dvaro trubadūro profesija vargiai būtų buvus įmanoma. O juk reikėjo ne tik maitintis iš darbdavio malonės, bet ir jo skoniui taikytis, nors skonio reikaluose kunigaikščiai nebūtinai turėjo neklaidingumo monopolį. Ir kas mano, kad visuomenės pažiūra į menininkus dabar yra nepalanki, tegu prisimena nesenus šimtmečius, kai moteris negalėjo būti aktore, kad nepapiktintų žiūrovų. Arba paimkime porą charakteringų pavydžių iš Europos literatūros istorijos. Kai ano meto garsus anglų dramaturgas Cosgrove nusibeldė į žemyną, Volteras jam lenkėsi, o svečias jį nustebino — atsakydamas, kad visų pirma jis nesąs autorius, o džentelmenas. Ir moterys sekė ta mada. Lady Bradshaigh slėpė nuo sau lygiųjų bendrininkių-ų paslaptį, jog ji žavėjosi Richardsono romanais; tad nenuostabu, kad

svečių tarpe autoriaus portretas vietoj Richardsono gali būti vadinamas Dichardsonu (vadinasi, nežinomu džentelmenu . . .).

Dvidešimtojo amžiaus autorius turi savo "normalią" vietą, nors jo profesinis rangas nėra ryškiai apibrėžtas. Palyginkime jį su kariškiu. Profesinio kario pareigos ir siekiai aiškūs: garbė, gera alga su priedais, kelionės, nuotykiai, neužmirštant, kad drausmė gali žmogų nemaloniai grūdinti, atskirti nuo artimųjų ar išstatyti savo gyvybę pavojun. Menininkas gi paprastai nepragyvena iš savo amato, neturi aiškios darbovietės ir kt. Gerai įsikūrę menininkai, kaip Picasso, Hemingway ar Faulkner, yra retenybės. Menininkas dažniausia turės tarnybą, tiesiogiai neturinčią ryšio su menu. Savo ruožtu dažni žmonės, ne menininkai, o politikai, pensininkai ir . . . šeimininkės įsivelia ne tik į dalinį, bet ir į viso laisvalaikio meną. Išeiviai šiuo atveju nesudaro išimties.

Menininkų pasiruošimas profesijai stokoja griežtų normų bei programų, o rašytojai, galima sakyti, neturi nė specialių mokyklų.

Jei visų sričių menininkai nesudaro vientisos institucinės grupės, kuriomis pasižymi medikai ar advokatai, tai to negalima pasakyti apie rašytojų susibūrimus, tik jie stipriau pasireiškia siaurame rately, tikrai ar tariamai atstovaudami "jaunųjų" generacijai. Žodis *tariamai* nurodo į tai, kad toks būrelis dažnai į savo tarpą nepriima kitų vienmečių įvairiomis dingstimis, implikuojančiomis galimo kandidato nepakankamą meninį lygį. Amerikiečiai tokį junginį vadina savitarpinio žavėjimosi draugijėle (mutual admiration society). Rašytojų brandoj būrelis vaidina didelį vaidmenį. Kiekvienas jo dalyvis stengiasi neapvilti į jį "įdėtų vilčių" ir kuria žinodamas, kad nusimaną draugai įvertins kiekvieną kūrybinę pastangą. Būrelis stiprina draugystę ir veda į pirminę grupę, kur kviekvienas narys yra priimamas visa asmenybe, kur komunikacija gili ir pasitenkinimas didelis. Antra vertus, būrelis yra negailestingas visiems, kurie jam nepriklauso. Paprastai tai reiškia kovą prieš ankstyvesnę literatų kartą, kuri savo ruožtu netiki, jog jaunesnieji gali jiems prilygti.

Tremtyje bene charakteringiausias tokio būrelio pavyzdys buvo Literatūros Lankų grupė, išaugusi iš žemininkų. Tiesa, kad jų kritika buvo aukšto lygio, tik ji nuolat krypo į "svetimuosius". Ak, anuo metu būta daug kartėlio, palieta ir tulžies. Dabar, iš laiko perspektyvos, galima šypsotis, kai "nesavas" rašytojas buvo pavadintas ligoniu, kai vyresniosios kartos poetas gavo priekaištų, kam vartoja biblijinį stilių, nors tuo pat metu būrelio narys vartoja graikų stiliaus atributus — su imunitetu kritikai. Kito vyresniojo poezija tada atrodo kaip uždaryta tvankiame kambarėly, kai tuo

tarpu draugo eilės — atveriančios erdves, nes... pamuštos filosofija. (Tartum filosofija yra pagrindinis geros poezijos saikas!).

Poetai ir rašytojai dažnai jaučiasi esą "virš minios", nešą pasaulio civilizaciją ant savo pečių, vedą tautą į ateitį. Tokia jausena, atrodo, yra susijusi su inteligentijos paskirtimi "kelti masių kultūrą aukštyn".

Poetas — esą — kuria, nes lakštingala negali nečiulbėti. (O man vis dar neteko užtikti meniškos lakštingalos, kuri sau vienai tečiulbėtų). Visuomenei prikišama, kad ji neįvertina kūrėjo už jo "auką". Tartum kūryba jam yra prakeikimas, ne išsisakymas, ne palaima, tartum menininko pripažinimas — niekis. (Tik aš nenorėčiau, kad koks nors rašytojas už šiuos žodžius mane, neteisingai interpretuodamas, pakaltintų, jog aš siūlau jį, pripažinus kūrėju, badu numarinti... Anaiptol.).

Yra ir kita dalis rašytojų, kurie žiūri į savo profesiją kaip į amatą, kurį reikia gerai išmokti ir tik po to kurti, nerodant ypatingų pretenzijų. Dažnas autorius supranta, kad kūryba, nors ir kažinkaip originali, privalo paisyti pasaulėžiūros bei skonio tos visuomenės dalies, kuriai jis kuria. Tada gerai, kai jo paties troškimai sutampa su visuomeniniais; jis gali būti nuoširdus ir įtikinantis. Kur to nėra, ten išdavos menkėja. Jeigu savęs neįtikinsi melu, juo labiau neįtikinsi kito.

Kritikas

Didesnę trijulės mįslę užmena kritikas. Kas jis?

Atsimenu istoriją apie vieną teisės studentą Kaune, kurs troško iškilti žvaigžde. Kadangi Hollywoodo ties laikinąja sostine nebuvo, tai vyrukas nerado kito būdo, kaip tik imti ir nueiti į kiną. Šitaip jis ir patapo kino kritiku. Aš nemanau, kad didžioji literatūros kritikų dalis pavirto jais todėl, kad nepavyko pasidaryti rašytojais ar poetais. (Nedaug mūsuose yra muzikos kritikų, bet gal dar mažiau pripažintų dailės kritikų).

Autorius dažnai sutinka su kritiku kaip katė su šuniu. Neteko girdėti, kad kritikas žadėtų užmušti autorių (neretai jis jį užmuša savo plunksna), bet autorius neslepia, jog būtų gera tą "niekšą" nudobti. Arba jis pataria kritikui, nepatenkintam jo veikalu, sukurti geresnį... Tartum kritikas visai nebūtų reikalingas. Arba dar blogiau: išgirsti rašytojišką žodį, kad kritikos mūsuose nėra. O kritikas ir žurnalistas iš kito pakraščio atsiliepia: kaipgi nėra, kad yra.

Kritikas yra tarpininkas tarp autoriaus ir skaitytojo, klausytojo ar žiūrovo. 17 - 18 a. Londono kritikai buvo laikomi litera-

tais, "men of letters". Jie rašė knygų pratarmes, essay, vertė klasikus ir buvo vertinami aristokratų, kurie juos globojo ir tuo pačiu savo prestižą kėlė. 19 a. kritikai pagelbėjo vidurinėms miestų klasėms įsigyti tinkamą skonį ar jį gerinti — skaitiniams vertinti ir taip pat savo prestižui kelti. Tik to šimtmečio pabaigoje jie patapo akademiniais mokslo žmonėmis, susijusiais su universitetais. 20 a. jie virto siaurais specialistais, taip sakant, kritikų kritikais. O jų ankstesnį uždavinį — kelti literatūrinį masių skonį — perėmė recenzentai. Pastarieji, pristatydami veikalą, jį lyg ir reklamuoja. Kadangi šiuos abu tarpininkus dažnai sunku atskirti, tai daug nenusižengsime, vartodami vieną žodį abiem sąvokom aprėpti.

Mūsuose, savaime suprantama, nėra profesionalių kritikų, kurie šia profesija duoną užsidirbtų. Betgi visų pirma tenka atsakyti į klausimą, ar mes iš viso turime kritikų.

Tenka sugrįžti prie kritiko apibrėžimo iš esmės. Tie, kurie kritiką suvokia kaip mokslo atstovą, kurio metodai bei metmenys yra griežtai nustatyti ir kurio išvados gali būti patvirtintos kito kritiko išvadomis, turinčiomis eksperimentinio mokslo galią, — tie turės pripažinti, kad tokio mokslo nėra, tad ir kritikos nėra. Antra vertus, yra užtinkami meno veikalų vertintojai pagal įvairius skonio polinkius, grožio sampratas ir pažiūras, atliepiančias vienokią ar kitokią visuomenės dalį; jie pagelbsti autoriui ir skaitytojui suprasti viens kitą ir paskleisti veikalus bei jų idėjas. Tad šia prasme turime kritikų. Kitas dalykas, ar kritikas sugeba konstruktyviai vertinti veikalą, t. y. įsigilinti į svetimų pažiūrų bei sampratų kūrybą ir nurodyti alternatyvų ar geresnį kelią autoriaus užsimotiems tikslams pasiekti. Ak, ne pro šalį, kad pats kritikas būtų ir kūrėjas. Tik ar ne keista, kad išeivijos realybė dažnai tokia ir yra: dažnas kritikas yra iš rašytojų ar poetų tarpo? Savo ruožtu tenka stebėti, ar tokia dvejopa tapatybė teigiamai atsiliepia kritikos brandai. Juk nėra negalima, kad rašytojas, pavirtęs kritiku, turi pasąmoninį siekį ne tiek kitą įvertinti, kiek savos kūrybos idėją ar formą iškelti bei apginti. Tuo atveju kritikuojamas veikalas guldomas į operacinę Prokrusto lovą.

Dažnai tikima, kad kritika, kaip žurnalizmas, gali žmogų iškelti į padangę ar nugramzdinti į pragarmę. Žinomos studijos šios minties nepatvirtina. Tiesa, kad jury komisija, skirianti premiją "geriausiam veikalui" iš tų metų derliaus, patrauks ne vieną skaitytoją. Tai reklama, šioks toks literatūrinis sujudimas. Antra vertus, tik įsivaizduok, pareigūne, kad tau reikia atidžiai perskaityti keli tūkstančiai mašinėle parašytų rankraščių puslapių. Vargiai

kas turės laiko antrą kartą perversti veikalą, tai ar galima tikėtis išsamaus įvertinimo? (Nesenai tačiau mane nustebino vienas recenzentas, prisipažinęs, jog jis kritikuojamą knygą perskaitė tris kartus!) Bet nei jury komisijos, nei kritikai neturi didesnės įtakos kelių metų būvy, tuo labiau dešimtmečių laikotarpy, — jie nenuspėja veikalo ateities.

Viena studija, tiesa, atlikta senokai, nurodo, kad žmonės perka knygas du kartu daugiau pagal draugų atsiliepimus nei pagal kritikų vertinimus (L. L. Schuecking). O šansai, kad koks nors dabarties veikalas turės "išliekamą vertę", yra ne didesni kaip 1% (R. Escarpit): toks griežtas yra šimtmečių sietas, sijojąs meno veikalus. Ir vėl su šypsena galima prisiminti mūsų kritiką, kurs padeda veikalą ant svarstyklių ir jį randa tiksliausiai ties literatūros riba . . .

Kritika apie tautiškumą

Kritiko pasiruošimas, idealiai žvelgiant, turėtų būti milžiniškas, nes jis vertina ne tik veikalo mintį ir stilių, bet ir asmens psichologiją, grupės sociologiją, žmonijos filosofiją ir t.t. Kritikas dažnai turi apspręsti, kas yra pagrindinė plotmė, kaip ji jungiasi su kitomis, kas yra siaura, kas visuotina ir kt. Mums, atplėštiems nuo tautos kamieno ir atsidūrus svečioj aplinkoj, labai parūpo sužinoti, kas yra tautiška meno kūriny ir kas svetima.

Atsimenu kažkada skaitęs vieno mūsų prozininko novelę, kur pasakotojas spiria prie sienos vieną iš savo veikėjų: kam jis netikrą istoriją pateikia, nes — girdi — lietuvis negalėjęs turėti tokio charakterio ir tokios elgsenos . . . Beje, aš taip ir nesupratau, koks yra lietuviško būdo veiksmas, nes autorius konkrečiai jo nenurodė. Šiuo atžvilgiu nenurodo nieko konkretaus ir kritikai, o bendrybės, atrodo, klaidina.

Štai, dr. J. Girnius rašo:

Kur nėra kūrybiškumo, ten tuščia ieškoti ir tautiškumo.

Tas tautiška, kas kūrybiška.

Mūsų sąlygomis, svetur gyvenant, atspindėti savo kūryboje Lietuvos kraštą ir jo žmones vargu aplamai įmanoma. Ne tik tiems, kurie jau svetur gimė, bet ir tiems, kuriems Lietuva liko gyva savo atminty.

Reikia dar laiko mūsų tautinei kultūrai ūgtelėti. Tada bus ryškesnis ir mūsų tautinis savitumas.[6]

Prisipažindamas, kad seka pirmuoju, dr. S. Goštautas tikina:

Lietuvis dailininkas, atvykęs į kitą kraštą, užuot save praturtinęs naujais įspūdžiais ir emocijomis, vis grįžta į savo jau senai sulaužytą lagaminą, ieškodamas trupinėlių to jau nuvalkioto bagažo, kurį vadina "tautišku", nesugaudydamas nei jo prasmės, nei tikros sąvokos, susietos su daiktais ir sentimentais. Yra užmirštama, kad "tautiškumas" yra ne-

persodinamas nei kalba, kuri kasdien darosi prastesnė, nei tradicijomis, kurias palaikome mėnesiniais subatvakariais. Betgi tai viskas nerealu, negyvenimiška ir nekūrybinga.

Išlikti tautiškam ir kūrybingam svetur yra taip sunku, kad faktas, jog tokių beveik nėra.[7]

Aukščiau pacituotos mintys yra reikalingos koregavimo, būtent: tautiškumą galima rasti visur ir nebūtinai tas tautiška, kas kūrybiška. Ir svetur gyvenant, brendimo laikotarpy (dar tėvynėj) įgyti tautiškumo bruožai didžiąja dalimi neišdils iš kūrėjo pagavų, gyvenimo suvokimo bei pažiūrų ir atspindės jo kūriniuose. Ir dažnai tai gali įvykti net prieš kūrėjo valią: jis ir svetimą daiktą matuos "tautinėmis" akimis, nes tai bus vienintelės akys, kurias jis turės ir kurias galės naudoti kūryboje. Ir jeigu "tautiškumas yra nepersodinamas", tai tik ta prasme, kad lietuviškos "brandos" rašytojas daug tiksliau, natūraliau ir subtiliau save reikš sava kalba ir savom pagavom, o ne svetimom, nors ir gyvens svetimame krašte. Štai kodėl kritikai suranda, kad James Joyce, kilimo airis, savanoriškai ekspatriavęs iš savo krašto ir atkritęs nuo tikėjimo, neįstengė savo kūryboj atsikratyti airių katalikų kultūros pavidalų. Panašią mintį išreiškia ir Ivar Ivask, kalbėdamas apie H. Radauską, kurs laikomas nepraktikuojančiu kataliku, tačiau kurio katalikiškas žvilgsnis į gyvenimą yra sietinas su tobuliausia ir visuotinai reikšminga poezija.[8]

Abejotina, ar mums būtinai reikia dar laiko mūsų tautinei kultūrai ūgtelėti, kad būtų ryškesnis mūsų tautinis savitumas. Ak, "augti" reikia, reikia visais laikais ir visose tautose. Tik vargu ar galima laikyti mūsų atvejį išskirtinu. Aš manau, kad mes sutinkame, jog turime bent porą didžių tautinės kultūros atstovų. Trijų milijonų tauta turi Donelaitį ir Čiurlionį. Tai kiek tokių kūrėjų privalėtų turėti dešimt kartų skaitlingesnė Lenkija? Betgi mūsų kaimynė, nors ir ypatingai pasinešusi į etnocentrišką "fanaberiją", vargiai ir pati surastų tuziną tokio kalibro vardų, o ką jau bekalbėti apie dvidešimtį.

Taip pat abejotina, kad koks nors kūrėjas aklinai užsidarytų praeities kultūros pavidaluose ir, taip sakant, suakmenėtų. Visos kultūros keičiasi, bet ir kaita gali turėti tautines šaknis. Nereikėtų pamiršti, kad ir revoliucija gali būti ir yra vykdoma dažnai tik šiek tiek pakeistais senosios kultūros pavidalais. O tai, kad dar neturime meno kritiko, kurs konkrečiai įrodytų Čiurlionio kūrinių lietuviškumą, nereiškia, kad jis nėra tautiškas mums rūpina prasme. Ateis laikas, ir toks atsiras.

Menininkas, žinoma, turi išlikti laisvas pasirinkti tai, kas jo nuojauta įprasmintina kūryboje. Tačiau kai kurių meno kritikų

samprata, jog "patriotų" sugestija ar "reikalavimas" kurti meną tautiniais motyvais tremtyje yra lygus laisvės varžymui ir partijos "socialistinio realizmo" prievartai okupuotoje Lietuvoje, yra klaidinga. Nelygių dalykų palyginimas neturi baigtis lygybės ženklu; ne abiem atvejais už reikalavimų nepildymą graso ta pati Sibiro sankcija. O man, hm, pinčiukas pakiša mintį, kad ar tik anas palyginimas neslepia savy kokio nors freudiško komplekso. Kai talentas neprilygsta didesniam uždaviniui įkūnyti, tai gali būti daug patogiau tą uždavinį sutapatinti su "siauru patriotizmu" . . .

G. Orwellis, paveiktas rusiškojo komunizmo, savo veikaluose atvaizdavo "didžiojo brolio" (1984) ir gyvulėjimo (Gyvulių ferma) idėjas taip, kad jos tapo visuotinėmis. Panašiai J. Aistis, atsiliepdamas į "siaurą" mūsų politikos kontraversiją, sukūrė visuotinio pobūdžio Karaliaus šunį. Ar yra negalimas dalykas, kad kas nors tą pat padarys ir su Romo Kalantos idėja?

Publika

Skaitytojai, žiūrovai ir klausytojai sudaro meno institucijos publiką. Ji driekiasi per teatrų bei koncertų sales, per bibliotekas bei skaityklas, muziejus ir parodas, ligi paskirų individų su meno objektu namuose ar už jų per televizoriaus ekraną.

Istorijos būvy keitėsi visuomenės santvarka ir sąranga, tad ir jų santykis su menu įvairavo. Tiksliau yra kalbėti ne apie publiką, bet apie daugybę įvairiopų publikų. Ne tik to paties laikotarpio visuomenė nebuvo tolydi, bet ir tos pat klasės ar sluoksnio nariai pasižymėjo skirtingais skoniais, į kuriuos menininkas turėjo vienaip ar kitaip atsižvelgti. Skonio reikėjo paisyti, tik nebūtinai tas skonis padarė kūrėjus publikų vergais. Juk ir pats menininkas galėjo būti eilinis narys to sluoksnio, kuriam jis dainavo ar tapė, t. y. save išsakė pačiu natūraliausiu būdu. Dažnai betgi menininkas priklausė vienam visuomenės sluoksniui (žemesniajam), o jo publika kitam (aukštesniajam). Dažnai menininkas savo pažiūromis, individualybe ir, aišku, kūrybine fantazija "prašoko" savo socialinę aplinką, kuri galėjo jo meną ir visai atmesti.

Pagal meno globėjų skonį viduramžiais literatas vaizdavo kilminguosius kilmingesnius, o kaimiečius — grubesnius ir šiurkštesnius nei jie iš tikrųjų buvo. Vėliau, kilmingiesiems netekus galios, romantikai iškėlė skurdžius į herojų rangą. Pastebėtina, kad romantinio pobūdžio opera Carmen nebuvo populiari devynioliktojo amžiaus paryžiškoj publikoj, o vėliau "paprastesnė" publika kaip tik šią operą ypatingai pamėgo.

Kaip žinome, naujas meno stilius pirmiausia atliepia tik "išrinktųjų" mažumai, o plačiosios masės daug vėliau jį priima. Kartais netgi to paties avangardo menininkas gali būti netikėtai užkluptas dar modernesnio "paskutinio žodžio". Matisse, pamatęs naują Picasso paveikslą Demoiselles d'Avignon, kuris dabar yra New Yorko Moderniojo meno muziejuj ir laikomas moderniojo meno proveržiu, išsireiškė, jog tai bandymas pajuokti visą moderišką srovę, ir prisiekė 'paskandinti Picasso' (L. Steinberg). S. Becketto garsus teatro "gabalas" Waiting for Godot premjeroje susilaukė tokios reakcijos, kad kritikai, vos pirmajam aktui pasibaigus, paliko žiūrovų kėdes, nenorėdami toliau gaišinti laiko. O po dvidešimt metų už tą pačią kūrybą dramaturgas buvo atžymėtas Nobelio premija.

Kad tas pats veikalas patenkintų kiekvieną publiką, yra beveik neįmanoma. Teatre gal tik vienas Šekspyras priartėjo prie tokio idealo. Jį mėgo visų visuomenės sluoksnių, įvairių profesijų, išsilavinimų ir skonių publikos. Gal kad jo kūryboje atrasi viską: juoką ir ašaras, komediją ir tragediją, materializmą ir idealizmą, šviesą ir tamsą, viltį ir desperaciją, niekšybę ir heroiškumą, tūkstantį originalių herojų, nuotykius, intrigą, įtampą, lengvus, lyriškus pokalbius ir sunkiąją artileriją (filosofiją) . . .

Tai tokios yra rimtos tokelės apie institucines meno girnas. Kad jos neliktų vien eklektiniais svarstymais, reikėtų parinkti reprezentatyvų mūsų kūrėjų skaičių (sample) ir jų veikalais bei aplinka patvirtinti čia iškeltus meno bei visuomenės sąsajos dėsnius. Tai būtų didžiulis užmojis, reikalaująs ilgų metų darbo, o jo vaisiai gal nesutilptų į vieną tomą. To neįstengiant, vis dėlto man tenka sukonkretinti minėtą sąsają vienos knygos gimimo ir atgarsių proga, tik jau kitoje vietoje, kad dabartinio redaktoriaus ir skaitytojų kantrybė neišsibaigtų.

Išnašos

1. Plačiausias šia tema studijų rinkinys yra suredaguotas trijų autorių: M. C. Albrecht, J. H. Barnett, M. Griff, **The Sociology of Art and Literature** (New York: Praeger, 1970). Šis straipsnis dažnai pasirėmė pirmojo autoriaus studija.

2. Tais pačiais gerais norais ir realybės stoka pasižymėjo vad. manifestas prieš nuosmūkį. Ar dabar, iš mažutės perspektyvos, neatrodo, kad tas nuosmukio laikotarpis tikrumoje buvo pakilimo laikotarpis?

3. Ten pat, 5 p.

4. Ten pat, 7 - 8 p.

5. Ten pat, 13 p.

6. J. Girnius, Meno tautiškumo klausimu, **Aidai**, 1973 m., 3 nr., 115 - 19 p.

7. S. Goštautas, Ko ieškome iš lietuvio dailininko? **Aidai**, 1973 m., 3 nr, 119 - 23 p.

8. Plg. Ivar Ivask, Baltų egzilo literatūra, **Aidai**, 1973 m., 1 nr., 7 p.

GAL PAMIRŠOTE KAI KĄ

VYTAUTAS VOLERTAS

VYTAUTAS VOLERTAS, Delran, New Jersey (JAV), rašytojas, laikraštininkas, visuomenininkas.

Silpnybių pagimdyti niekšai

Daug pasiekusioje visuomenėje elegancija išstumia liuksusą, skonis — madą, dvasinis turtas — pinigą; ten pirmauja ne garbė, bet vertė, ne pasipūtimas, bet išmintis; drąsa ir atvirumas pakeičia rūgavimus, tyčiojimąsi.

Kiek pas mus šios harmonijos? Laikas veikia žmones ir tautas, tad kartais reikia pasitikrinti. Lyg buhalterijoje, periodiniai suvedant pajamas ir išlaidas. Gal daug ką pralenkėme ir, kuklumo varžomi, to nežinome. O gal apsileidome ir akis tik į žemę kreipiam, aukštumas pamiršę. Gal jau nevertiname, ko rankomis negalime paliesti. Gal prie žmogaus artinamės, tik jo kainą ir mums asmeninę naudą pasvėrę.

Lietuvių tauta turi didelę patirtį, ir kiekvienas šios patirties trupinys yra įgytas skausmu. Gyvenome nužmogėjimu užterštoje aplinkoje, baisių kaimyninių pavyzdžių įtakoje. Mus dvasiniai darkė ir smurto pritvinkę paskutiniai dešimtmečiai. Pažįstame Hitlerio Vokietiją, sunaikinusią milijonus žmonių. Nesvetima Sovietų Sąjunga su iki dabar išlikusiomis priverčiamojo darbo stovyklomis ir Sibiro siaubu. Okupuotame krašte šiandien reikia išmokti pataikauti, šmeižti, tinginiauti, vagiliauti. O Amerikoje regime dūstančias mases arba dėl

dolerių pertekliaus, arba dėl jų stokos.

Nenoromis matome, kas pasauly vyksta, nes patys turime jame gyventi. Žvalgydamiesi į aplinką, savo poelgiams renkamės kelius, ieškodami išvadų. Kyla klausimas — kokios išvados įsivyravo mūsų tarpe. Gal situacija sukėlė pasibiaurėjimą, ir spiriamės jai. O gal nusilenkėme likimui, srovei pasiduodami.

Tur būt, nusprendėme nekovoti ir prisitaikyti, nes skubame klupdami, kol kojos laiko, ir nepamirštame su savimi nuoskaudų nešiotis; kovojame, kur nebūtina; plėšomės, kai net niekas neverčia; nevengiame neapykantos ir skundžiamės, tarsi visa buitis tulžyje mirktų; einame, kur rodo grubus pirštas, noriai klausomės pikto žodžio.

Atrodo, pristigome pagarbos sau patiems. Bet ar atlaikys mūsų jautresnė dvasios struktūra, prisiėmus šiurkštaus gyvenimo stilių? Netinkame būti varovais, netinkame ir varovams paklusti. Vergų ar jų prižiūrėtojų pamėgdžiojimai, neturint šių savybių, gali stipriai sužaloti.

Žvalgantis ir klausantis, kartais susidaro įspūdis, kad mūsų tarpe atsirado apsčiai negarbingų žmonių. Ir, tik šalčiau pasvarstę, suvoksime: mus valdo pomėgis savo silpnybėmis gimdyti niekšus. Juos sukuriame bet kuriai paskirčiai — kultūriniam gyvenimui, politikai, visuomeniniam darbui.

Tai neatlaidumo ir užsispyrimo vaisiai. Įpratome tik asmeniškais įsitikinimais vadovautis ir savo individualius sprendimus laikome uolomis, į kurias turi dūžti kitų nuomonės, ypač kai jos nesutinka su mūsų galvojimu. Tačiau gyvenimas visiems ne kartą įrodė, kad klysti gali kiekvienas.

Šis niekšų gausumo įspūdis taip pat yra džentelmeniškumo stokos išdava: mums patinka atidarinėti kaimyno tvartus, bet vengiam pasižvalgyti jo tvarkingoje svetainėje.

Be moralės ir principų negarbingi nenaudėliai kiekvienoje visuomenėje sukelia daug rūpesčių. Juk jie glostomi kanda; mušami gerinasi; žadėdami netesi; žinodami savo nepajėgumą, nuduoda išminčius ir drįsta įsipareigoti; puola nenorinčius gintis, toli išsilenkia silpnesnio. Todėl kiekvienas bijo niekšo vardo.

Nors mūsų silpnumų kančiomis pagimdyti niekšai nėra tikri, tačiau neapdairumas ir gal net piktoka valia juos vistiek pasmerkia, lyg pirminė nuodėmė. Žinoma, čia daroma didelė skriauda. Menkos vertės asmenų pasitaiko visose tautose, ypač atsiradus palankesnėms sąlygoms jų augimui. Bet mes neturime jų tiek daug, kiek vaizduotė prikūrė. Kiekviena kova reikalauja sužeistų ir žuvusių, o mūsų tarpe mūšių pasitaiko. Tačiau šie karai yra nerealūs, tad ir juose iškilę karžygiai dažnai yra netikri.

Šiandiena ir ateitis

Gal teisingai kartais primetama, kad lietuviai nepakankamai pasižvalgo į priekį. Iš tikrųjų ateitį, ja rūpinantis, ne vienu atveju galima pramatyti ir daug ką pakeisti savo naudai. Ypač dera apie ją dažniau pagalvoti pavergtoms tautoms ir išeivijoms. Teisę savo gyvenimą laisvai apsispręsti gauna vien tie, kurie ją fizine jėga ar išmintimi pelno. Tačiau jėga pažeidžia kitus ir dažnai nelauktai subyra. O dvasia yra pastovesnis turtas.

Rytdienon veda dabartis. Tai paskutinis slenkstis, ateitin žengiant. Jau nuo jo galima kai ką nuspėti, — sunkūs ligoniai staigiai nepagyja, bet sveikas žmogus turi daug vilčių, kad sekanti diena bus sėkminga.

Nenusivertindami ir nesigraudindami apsižiūrinėję, savo drabužiuose rasime vietų, kurias reikia praplauti. Pirmiausia vertėtų prisipažinti, kad bijome išsitarti prieš netiesą ir kad net melą jau stebime gana abejingai. Toleruojame šmeižtą, įprantame garsiai kalbėti apie kitų mažas ydas. Ir teisėjauti mėgstame, nors šios pareigos ne kiekvienam tinka.

Įsivaizduokime žmogų, vaikus amerikiečių visuomenei išauginusį ir jokių pastangų neparodžiusį, kad jie lietuviškai pramoktų, o šiandien pirštais badantį į tėvus, kurių duktė ar sūnus pamaišo svetimos kalbos. Pasižiūrėkime į raudojantį pilietį, kad mumyse, esą, stinga patriotizmo, kad pasidarėme nerangūs. Sužinoję, kad štai šis verksnys neseniai kovojo (ne tik žodžiu, bet ir ginklu) už internacionalinį komunizmą, su juo kartu graudintis negalėsime. Pasiklausykime už netiesą draugus pliekiančio, kuris prieš akimirką mums melą pasakojo ir dar nespėjo lūpų nusivalyti. Stebėkime prieš šykštumą riaumojančius, iki pirštų pamėlynavimo saujoje spaudžiančius centus. Nesigailėsime ir to, kuris už nenuoširdumą brolį keikia, o pats iš namų yra išvaręs seserį ar tėvą.

Šiems žmonėms tuojau pritarti yra neatsargu, o mes, vis dėlto, jų įtakai kartais pasiduodame. Neatsakingi laikraščiai atspaudžia gandus, juos faktais laikydami, talpina pajuokas, net iš pavardžių šaipydamiesi. Skaitytojai gardžiuojasi, nesunkiai įtikėdami ir tuo prisidėdami prie netiesos skleidimo ar net asmens pasmerkimo. Nežinodami faktų ir ką nors teisdami, vykdome skriaudą.

Traktorius ir žmogus

Neabejotina — aplinka ir dabartinis laikotarpis turi neigiamos įtakos. Šiandien gyvenimas skatina favorizuoti grubų, aistrų valdomą žmogų. Gal todėl ir mes, rodosi, pradėjome jo ieškoti savo literatūroje, bodėdamiesi lygesniais charakteriais, juos popieriniais vadinami. Meno pasauly pritariame kolegas žeminantiems. Visuomeniniame gyvenime didžiuojamės užsispyrusiais vadovais. Anksčiau stebėdavomės,

kad šiame krašte mažaraštis bet turtingas tavernos savininkas turi daugiau įtakos už mokslininką. O šiai tvarkai šiandien pradeda nusilenkti net kai kurie mūsų idealistai.

Žinoma, traktorius yra pajėgesnis už žmogų. Juk apgaudinėjąs daugiau praturtės. Koliojąs toliau pagarsės. Šmeižiąs aukščiau kils. Toks galės būti net komunistų partijos pirmuoju sekretorium ar nacionalistų fuehreriu. Buldozeriui sienos kliudo mažai, tačiau ar traktoriaus kultas mums priimtinas? Kai gerbiame ne žmogų, bet mašiną, džiūgauti neverta. Ieškojimas ko nors naujo dar nėra kūryba, ir tiesa, nors ji su viduramžiais rištųsi, yra brangesnė už moderniausią melą, tyčia ar nejučiomis toleruojamą.

Nė vienas žmogus nėra visiškai tobulas, galingas, išmintingas. Dievui sutverto pasaulio mechaniškai remontuoti nereikėjo, bet žmogui taisyti siuntė Kristų. Trūkumų užsiliko individuose ir tautose, todėl dėl jų nuolat kentėti nereikėtų. Bet ar jais žaidimuose naudotis, lyg tūzais kortose? Siekiant geresnės ateities, dvasiniai augti yra būtina. Nors šis procesas yra lėtas, sunkus ir skausmingas, bet jis skiria žmogų nuo kitų tvarinių. Juk, atrodo, netikslu būtų vaikus išmokyti lietuviškai ir juos apkrauti ydomis. Kalba tautos nereprezentuoja, dar reikia charakterio bruožų, ir jie tebūna gerais žodžiais minimi. Mums nesirūpinant ir tylint, gali prabilti samanos, po kuriomis yra kraujo. Didelės panikos nekeliant, žvilgsnis į tautos ir savo vidų šiandien būtų naudingas. Visiems reikia duonos, tačiau bedvasis žmogus yra baisesnis už Frankenšteiną. Visiems reikia kasdiena rūpintis, bet atgaivai dera žvaigždėmis palaipioti, atvira širdimi pasiklausyti paukščio, žiedu pasidžiaugti ir gal net pasakose paklaidžioti.

Bendradarbiavimas

Didelę daugumą reikalų mokame tvarkyti administraciniais būdais. Valstybė gali pakelti savo gyventojų civilizaciją, pagerinti ekonominę būklę, net išspręsti formines kultūros problemas. Bet dvasinė kultūra ministerijų, departamentų ar komitetų valdžiai sunkiai pasiduoda. Jos tobulėjimo svarbiausias akstinas yra visos tautos nusiteikimas. O jį įstatymais suorganizuoti yra neįmanoma. Reikia individualaus ryžto, kurį sukelia ne bausmės grąsa, bet paskata, mokanti parodyti šio siekimo svarbą. Reikia tinkamos aplinkos visuomenėje, kad nebūtų painiojamos vertybės.

Atėjo laikas susirūpinti ne tik išeivijoje. Atidžiau sekant okupuotos Lietuvos kietai režisuojamus — gyvenimą, spaudą ir literatūrą, galime pastebėti nedžiuginančių reiškinių. Tai bolševikinės sistemos ir administracijos įtaka. Neseniai vienas iš ten atvykęs žmogus išsitarė: rusai mus išmokė keiksmų, nerūpestingumo, blogų manierų, girtuok-

laivimo ir nešvaros. Kiek čia rusų tauta kalta, kiek ją paveikusi sistema, sunku pasakyti. Tačiau tarp lietuvių ten jau pilna įskundinėjimų, netvarkos, grobstymo, pataikavimo; kaimas, visada buvęs sveikiausias tautos elementas, praranda geras savybes. Į nepageidautinus bruožus čia ir ten nekreipdami dėmesio, riedėsime žemyn.

Prisikalbėjome apie bendravimą ir bendradarbiavimą su okupuotos Lietuvos žmonėmis. (Ir net šiuose pokalbiuose išryškėjo, kad apie dvasinę kultūrą pasvarstyti nekenktų). Ieškome lieptų susisiekti, žvalgėmės plaustų, ant kurių galėtume atsistoti. Ne visi jie tinka, nes ant daugelio su mumis kartu lipa ir okupantas. Bet jis tikrai negali sutrukdyti tautos ryšio tobulėjant. Dvasinis augimas būtų plačiausia, laisviausia ir našiausia bendravimo ir bendradarbiavimo dirva visoms tautos dalims. Čia varžymais įsiterpti nepajėgs nei Sovietų Sąjunga, nei jai paklusnūs samdiniai iš mūsų tarpo. Šis ryšys neerzins įsibauginusių patriotizmo sargų išeivijoje. Dėl to nenukentės žmonės okupuotoje Lietuvoje ir už jos ribų. Ir šią jungtį kasdien stiprins mūsų didžiavimasis ja abiejose Atlanto pusėse.

Iki pirmosios okupacijos ten nebuvo masinių suėmimų ar žudynių. Pavienių incidentų (nubausti komunistai ar kiti keli aktyvūs valdomos partijos priešai, P. Gudyno nušovimas, sukilimėliai, ir kt.) net negalima bandyti lyginti su Sibiran trėmimų siaubu, su Pravieniškėmis, Rainių miškeliu, su vokietmečio konvulsijomis ir pokarinės rusų okupacijos pirmu dešimtmečiu. Šie nežmoniški reiškiniai tautą sumaišė ir suskaldė. Be abejo, atsirado išdavikų, kilo nepasitikėjimas. Baimė daugelį išstūmė į užsienius. Pagaliau okupanto administracija norom nenorom turėjo įjungti ir lietuvius, o mums vėl iškilo klausimai: kas joje dirba, Sovietų Sąjungos bolševizmui be atodairos įtikėjęs, kas su tauta prievartą kenčia. Atsakyti yra sunku, nes niekas negali parodyti savo tikrojo veido. Maskavimasis, slėpimas savęs ir melas tapo daugelio kasdieniniais poelgiais. Ten neteisingai teršiamos religijos, meluotai piešiamas nepriklausomybės laikotarpis. Ilgus metus visa išeivija laikyta nusikaltėlių gauja, o ir šiomis dienomis esame pašiepiami, nors tai rašą ir spausdiną žino, kad šie niekinimai skleidžiami tyčiomis. Tai ar autorius bei redaktorius galima laikyti toli kultūroje pažengusiais asmenimis? Yra pateisinami tik tie, kurie panašiu elgesiu apsaugoja savo gyvybę, bet ne savanoriai. Šmeižtas ir melas, bet kada, bet kur ir bet kieno naudojami laisvai apsisprendus, yra primityvaus žmogaus ženklai. Todėl negalima patikėti, kad visa tauta ar bent žymi jos dalis tokius ženklus nešiotųsi. Nors paskutinė karta išaugo šantažo aplinkoje, at-

spari lietuvių prigimtis ir mūsų visai skirtingi įprastiniai santykiai su žmonėmis greitai aplinkos įtakai nepasiduos. Tačiau jei visos tautos dalys nori ryžtis ateitį grįsti vieninteliu patikimu pagrindu — dvasiniu pranašumu, — šiam bendradarbiavimui, kurio labiausiai bijo bet kokie priešai, melas nepadės. Net profesionalai ir iš prievartos dirbą turėtų liautis ir nedaryti tautai žalos.

Mūsų testamentai

Galima sukaupti didelius turtus, prisidėti prie mokslo ir kūrybos puoselėjimo, turėti daug pasekėjų, bet nejausti gyvenimo. Dalyvauti pasaulio dinamikoje — nebūtinai gyventi. Mechaniškai eikvojama buitis, net didelius ženklus statant, bet paliekant žaizdas, sutrauko prigimties šaknis. Dirbti ir, neatsargiai elgiantis, skriausti ar skriaustis, siekti ar niekintis? Bedvasė egzistencija nėra gyvenimas.

Džiaugdamiesi visuomenine veikla, kūryba ir mokslo pasiekimais, nepamirškime žmogaus. Literatūros tomai, vertingais paveikslais užkimšti muziejai, mokslo pažinimas yra labai platūs keliai ateitin. Bet jais turį kažkas eiti. Neužpildykime jų barškančiais traktoriais nei išeivijoje nei Lietuvoje. Mūsų žemė pilna savųjų ir kitų tautybių lavonų; Sibiras atpirktas lietuvių kaulais, jų kančia ir vargu. O šios aukos nėjo žmogaus pakeisti mašina. Net pūvančioje aplinkoje, atidžiai saugantis, parazitais galima neužsikrėsti. Tik reikia pagalvoti, ar, įvairių nelaimių varginami ir gyvybę jose saugodami, neįpratome visur tik instinktais vadovautis. Gyvi likę, būkime ir sveiki.

Mums visiems, jauniems ir pagyvenusiems, laikas rašyti testamentus, kuriais įpareigotume saugoti žmogų ir jį išlaikyti ateinančioms kartoms. Dvasinis augimas tebūna pirmuoju rūpesčiu.

DVIEJŲ VEDAMŲJŲ ANALIZĖ

1. Apie rusų emigraciją ir pamoką lietuviams

DRAUGO dienraštyje 1973 m. kovo 5 d. laidoje tilpo b. kv. inicialais pasirašytas vedamasis "Rusų emigracija — pamoka lietuviams". Jame pagrįstai ir įtikinančiai analizuojamos rusų emigrantų sunykimo priežastys, privedusios prie galutinio šios stiprios ir gausios masės sunaikinimo. Didžiausia priežastimi, autoriaus teigimu, buvusi nesantaika, susiskaldymas, įtarinėjimas ir vienų kitais nepasitikėjimas. Autorius savo straipsnį baigia įspėjimu skaitytojams: "Reikėtų pasimokyti, nes, atrodo, atėjo laikas".

Autoriaus teigimu, remiantis vokiečių dienraščio "Die Welt" išvedžiojimais, kad dėlto buvusi kalta pati emigrantų masė, nes neįžiūrėjusi rusų agentų jai statomos klastos ir pasidavusi pinklėms ir šantažui. ". . . sovietų agentai leido įvairius gandus, kurių tikslas suniekinti emigrantų vadus bei autoritetus, aukštesnius ir

veiklesnius dvasininkus". "Jie pradėjo 'bolševikų agentais' apšaukti iškiliuosius emigrantų vadus, jų kultūrininkus, profesorius, gydytojus, net dvasininkus. Agentai fabrikavo juos šmeižiančius 'dokumentus', rašė niekinančius laiškus, vadindami 'sovietų simpatikais, koloborantais' ". "Dalis emigrantų visuomenės nuo savo vadų nusisuko. Tada gausūs Maskvos apmokami agentai įsirašydavo nariais į emigrantų organizacijas, pavieniui ar būriais ateidavo į susirinkimus ir čia, triukšmaudami kaip 'didžiausi priešbolševikiniai patrijotai', paimdavo organizaciją į savo rankas".

Viskas neabejotinai teisinga. Vis dėlto kiekvienas pastebės, kad klausimas išaiškintas subjektyviai, vienašališkai. Nors b. kv. pradžioje ir nurodo — "istorija ir patirtis gali būti nebloga gyvenimo mokytoja", tačiau dėstymo eigoje ši "pamoka" įgauna priešingą efektą. Gal tik patys jauniausieji nežino ano Paryžiaus rusų emigracijos gyvenimo, kada rusų didikai ir kunigaikščiai restoranų rūsiuose bulves skutė ir indus plovė. Visi kiti žino. Autorius "moko" nesiskaldyti, neklausyti rusų agentų, neniekinti savo vadų, visuomenės veikėjų ir t.t. Atseit, nesipriešinkite agentams, nes kitaip susiskaldysite. Nekalbėkite prieš ir nerašykite prieš, nes tada pasirodysite nevieningi. Priimkite visus gera širdimi ir valia be kritikos ar abejonės. Atverkite visiems savo namų duris ir savo pinigines, nes vienybės idėja to reikalauja. Sodinkime visus už bendro stalo, nes visi esame tos pačios tautos vaikai, ir t.t.

Antroji medalio pusė yra ta, kad lietuviai kaip tik ir mokosi iš praeities klaidų. Jie nepasiduoda šantažui ir netiki agentais. Jie neįsileidžia į savo tarpą galimų agentų ar provokatorių, simpatikų ar bendrakeleivių, idant šie nesuskaldytų lietuvių masės, kaip suskaldė komunistai rusų emigrantus. Lietuviai patrijotai nešmeižia savo veikėjų, nei kultūrininkų, nei dvasininkijos, nei spaudos. Rusų emigrantų likimas aiškiai mums įrodo, kad svarbu ne silpna vienybė, bet tvirta skirtybė. (Geriau pasiduoti pavieniui, negu visiems urmu). Todėl rusų emigracija ir sunyko, kad pasidavė nepatikimam elementui, patikėjo jų žodžiais, medinius arklius palaikė tikrais. Tegu istorija nepasikartoja.

2. Apie vadovų krizę

1974 m. balandžio 19 d. DRAUGE išspausdintas vedamasis "Pas mus reiškiasi vadovų krizė", pasirašytas irgi tais pačiais inicialais — b. kv. Straipsnis, iškeldamas gana opią ir dalinai teisingą problemą, daro visai neteisingas išvadas. Palikę nuošaly autoriaus "vadovišką filosofiją", priežastis ir sąlygas tokiai krizei atsirasti, atkreipkime dėmesį tiktai į vieną b. kv. būdingą nuorodą, atestuojančią daugiau tinkamų žurnalistų, negu tinkamų vadovų krizę. Cituoju: "Vadovų krizę iššaukė ir mūsų savitarpio ginčai vadinamo 'bendradarbiavimo' ar 'bendravimo' reikalu. Eilę gerų, darbingų ir sumanių intelektualų, kurie esamomis sąlygomis atidžiau studijavo dabartinės okupuotosios Lietuvos žmonių gyvenimą, ar buvo į ją studijų reikalais nuvykę, tam tikra mūsų 'aktyvistų' dalis apšaukė 'bolševikais', 'koloborantais' ar tiesiog didžiausio Lietuvos priešo agentais. Tokiu būdu tinkamiausi vadovavimo darbui žmo-

nės buvo padaryti 'netinkamais'. Kadangi jie tinkamų pakaitalų, galima sakyti, neturi, tai ir įvyko kultūrinių sričių vadovų krizė".

Pripažindami vadovų krizę iš esmės, nes gerų vadovų, kaip lygiai ir gerų žurnalistų, trūksta ne vien lietuviams, visiškai atmetam nepagrįstą, tiesiog susapnuotą, teigimą, kad mūsų kultūrinių sričių krizę iššaukė kažkokių "tinkamų vadovų" padarymas "netinkamais" dėl jų kelionių į okupuotą Lietuvą. Jei tas ar tie "tinkami vadovai" vyko į okupuotą Lietuvą studijiniais ar kitais tikslais ir grįžę buvo nuvainikuoti, atseit, padaryti netinkamais, tai tokie asmenys niekada nebuvo tinkamais vadovais, nes tinkamas vadovas, gerai pažindamas išeivijos gyvenimo sąlygas ir nuotaikas, niekada nebūtų vykęs į okupuotą Lietuvą, ieškoti patarimų ar rinkti žinių išeivijos kultūriniam gyvenimui kelti. Politinis ar kultūrinis vadovas ateina tam tikro darbo ar darbų atlikti, ne meilės idealo skelbti. Ateina pravesti politinės ar kultūrinės programos, ne pataikauti sensacijų ieškančiai masei. Jei "vadovas" bijo kritikos, epitetų, jeigu jį galima nušvilpti, nubaidyti, nelyginant žvirblį, toks asmuo nėra joks vadovas ir niekada tokiu nebuvo.

Antroji medalio pusė — autorius gerokai sumenkina dabar mūsų politiniams ir kultūriniams sektoriams vadovaujančius asmenis vien dėl to, kad šie niekada nesilankė okupuotoje Lietuvoje nei studijiniais, nei jokiais kitais "reikalais". Kada teigiama, kad "tinkamiausi" padaryti "netinkamais", išvada: **netinkamieji užėmė tinkamųjų vietas.** O "netinkami" jie todėl, kad nevyko į okupuotą Lietuvą, kada "tinkamieji" vyko. Tokiu būdu metamas neužtarnautas nuvertinimas pirmiesiems ir antriesiems lygiai. Gali būti tinkamų vadovų okupuotą Lietuvą lankiusių tarpe; ir gali būti nemažiau tinkamų vadovų niekada okupuotos Lietuvos nemačiusių ir ten nebuvusių. Pasakyti, kad bendradarbiavimo su pavergta Lietuva šalininkai yra "tinkamiausi" būti išeivijos visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo vadovais ir kad jie "neturi pakaitalų", yra neteisingas išeivijos reprezentavimas, jos vadovų degradavimas, o gal ir sąmoningas pataikavimas Lietuvos okupantui. Gal būt, nuvykę į Lietuvą ir susitikę su įvairiais komunistais, mūsų "tinkamiausi" vadovai ten kalba apie traktorių pajėgumą ar kokias kitas ūkines problemas, — mes nežinome. Kadangi iš ten grįžę dažniausiai tyli, tai mes ir imame tokiais vadovais abejoti. Tokiu būdu, "tinkamiausi" būti vadovais nepateko į vadovus, o "kadangi jie tinkamų pakaitalų, galima sakyti, neturi", tai į vadovų postus pateko netinkami vadovai. Eidami tokia b. kv. logika, lengvai pravesime paralėlę tarp dailininkų, muzikų, rašytojų, redaktorių, mokslininkų, kunigų ir kokių tik norite, būtent: tinkamiausi tie, kurie bendradarbiauja su Lietuvos pavergėjais.

Tai išeivijos žurnalistikos šedevras! Tokios logikos papėdėje greičiau tenka kalbėti ne apie mūsų bendruomenės vadovų krizę, o apie spaudos krizę, konkrečiai — žurnalistų! Žurnalistai ar redaktoriai, kurie kelia dirbtinį vėją, verčiasi pseudo-idėjiniais vedamaisiais arba mato krizę ten, kur jos nėra, daro meškos patarnavimą visuomenei, kuriai yra pasišovę tarnauti.

A.

JAV LB KULTŪROS TARYBOS SĄSTATAS

Ateinančių dviejų metų kadencijai yra patvirtinta tokios sudėties JAV LB Kultūros Taryba:

1. ANATOLIJUS KAIRYS, pirmininkas

A. Planavimo skyrius (abėcėlės tvarka)

2. Dr. JONAS BALYS, "Naujosios Vilties" redaktorius
3. Dr. VYTAUTAS BIELIAUSKAS, Xavier Universiteto profesorius
4. Dr. ADOLFAS DAMUŠIS, Detroito Universitetas
5. Rašyt. POVILAS GAUČYS, Bibliogr. žinių redaktorius
6. Dr. ANTANAS KLIMAS, Rochesterio Universiteto profesorius
7. Žurn. ANTANAS KUČYS, "Varpo" redaktorius
8. Dr. TOMAS REMEIKIS, Šv. Juozapo Kolegijos profesorius
9. Dr. RIMVYDAS ŠILBAJORIS, Ohio Valstyb. Universiteto profesorius
10. Rašyt. ANTANAS VAIČIULAITIS, buv. "Aidų" redaktorius
11. Rašyt. VYTAUTAS VOLERTAS, buv. LB Krašto Valdybos pirmininkas

B. Vykdymo skyrius (abėcėlės tvarka)

12. Stud. LIUCIJUS ALENSKAS, Jaunimo kultūriniai reikalai
13. Rašyt. APOLINARAS BAGDONAS, sekretoriatas
14. MARIJA GREBLIŪNIENĖ, finansai ir iždas
15. Mokyt. JONAS JASAITIS, specialūs uždaviniai
16. ANTANAS KAREIVA, knygyno vedėjas
17. Komp. DARIUS LAPINSKAS, LB Jaunimo Teatras.
18. Adv. ALGIRDAS OSTRAUSKAS, teisiniai klausimai
19. Stud. EMILIJA PAKŠTAITĖ, Jaunimo ryšiai ir informacija

LB Kultūros Tarybai rašyti šiais adresais:

1. Knygų užsakymo ir platinimo reikalais —
   Mr. A. Kareiva, 7030 S. Rockwell St., Chicago, Ill. 60629
2. Atsiskaitymo ir piniginiais reikalais —
   Mrs. M. Grebliūnas, 6941 S. Washtenaw Ave., Chicago, Ill. 60629
3. Visais kitais reikalais rašyti pirmininkui —
   Mr. A. Kairys, 8457 S. Pulaski Rd., Chicago, Ill. 60652,
   telefonai: dienos metu 284-5700, vakarais 436-5151, po 8 v.

Tačiau ateina laikas kalbėti ir apie kultūrinį vajų.

Dr. A. Maceina

Po vaidinimo ŽMOGUS IR TILTAS, iš kairės: autorius Anatolijus Kairys, režis. Elena Dauguvietytė - Kudabienė ir aktoriai — Vyt. Staškevičius, Balys Juodelė, D. Enskaitienė, L. Verbickaitė ir A. Stanevičius.

Bičiuliai linksminasi. Kodėl ne?

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Pranas Naujokaitis, LIETUVIŲ LITERATŪROS ISTORIJA, I tomas, nuo Mažvydo iki Maironio, išleido JAV LB Kultūros Fondas, leidinys Nr. 56, 1973 m. Spaudos darbus atliko Pranciškonų spaustuvė Brooklyne, kietais viršeliais, iliustruota, tiražas 1000 egz., kaina $10.00, didelio formato, 606 pusl.

Knygą galima gauti pas platintojus arba užsisakyti tiesiai iš leidyklos adresu: **Mr. A. Kareiva, 7030 S. Rockwell St., Chicago, Ill. 60629.**

Anatolijus Kairys, KARŪNA, istorinė trilogija - poema: legenda, drama ir tragedija, Mindaugo epocha 1237 - 1268, iliustravo dail. D. Rėklytė - Aleknienė, išleido knygų leidykla Dialogas Čikagoje, 1974 m., 6 x 9 formato, kietais drobės viršeliais su aplanku, tiražas 1000 egz., kaina $6.50, 320 pusl. Spaudė Vl. Vijeikio spaustuvė.

Knygą galima įsigyti pas platintojus arba leidykloje rašant: **Dialogas, 8457 S. Pulaski Rd., Chicago, Ill. 60652.**

MEDICINA, Pasaulio Lietuvių Gydytojų Sąjungos Žurnalas, Nr. 1 (46), 1974, leidžia PLGS tris kartus metuose, vyr. redaktorius Dr. Kazys Pemkus, spausdina M. Morkūno spaustuvė Čikagoje. Žurnalą galima užsisakyti šiuo adresu: Mrs. L. Dargienė, 10326 Kipling St., Westchester, Illinois 60153, prenum. $10.00 metams.

L. K. Religinės Šalpos Rėmėjai išleido dokumentinę knygą — LIETUVOS KATALIKŲ BAŽNYČIOS KRONIKĄ — 7 Kronikos iš pavergtos Lietuvos. Tai gyvos persekiojamos tautos religinių ir tautinių įvykių dokumentas. Kronikų knyga yra iliustruota, žymaus profesoriaus redaguota ir gražiai išleista. 336 psl. Kaina 2.50 dol.

Platintojai ir skaitytojai šią knygą gali įsigyti pas leidėjus: **L. K. Religinės Šalpos Rėmėjus, 6825 So. Talman Ave., Chicago, Ill. 60629 USA. Kitur Chicagoje: "Drange", Marginiuose, Vaznelių ir B. Brazdžionio prekyboje bei kitose vietose.**

AIDAI, 1974 m. birželio mėn. Nr. 6, iliustruotas mėnesinis kultūros žurnalas. Redaguoja Dr. J. Girnius, leidžia Tėvai Pranciškonai Brooklyne. Prenumerata metams $10.00; galima užsisakyti šiuo adresu: AIDAI, 361 Highland Blvd., Brooklyn, N.Y. 11207.

Bronius Budriūnas, Penkios arijos ir duetas (iš operetės SIDABRINĖ DIENA) žodžiai Anatolijaus Kairio, išleido B. Budriūno K.L.F., leidinys Nr. 18, 1974 m. Kaina — $3.00. Šį leidinį finansavo: Dr. Z. Brinkis, V. Dovydaitis, G. Kazlauskas, Dr. Z. Kungys, L. Oksas ir Detroito Ateitininkai Sendraugiai. Užsisakyti šiuo adresu: B. Budriūnas, 2620 Griffith Blvd., Los Angeles, Ca. 90039.